

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI

KİLİKYA DEMİR ÇAĞI YERLEŞİMLERİ

Zafer KORKMAZ
DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. K. Levent ZOROĞLU

Konya- 2013

İçindekiler	1
Bilimsel Etik Sayfası	3
Doktora Tezi Kabul Formu	4
Önsöz	5
Özet	6
Abstract	7
1. Giriş	8
1.1. Amaç ve Kapsam	8
1.2. Materyal ve Metot	8
1.3. Kilikya Bölgesi Lokalizasyonu	9
1.3.1. Kilikya Bölgesi Topografyası	10
1.3.1.1. Dağlık Kilikya Bölgesi	11
1.3.1.1.1. Dağlık Kilikya Bölgesi'nin Yol Ağı	13
1.3.1.2. Ovalık Kilikya Bölgesi	13
1.3.1.2.1. Ovalık Kilikya Bölgesi'nin Yol Ağı	15
1.4. Kilikya Bölgesi Tarihi Coğrafyası	16
1.4.1. Orta ve Geç Tunç Çağları Tarihi Coğrafyası	17
1.4.2. Geç Tunç Çağından Erken Demir Çağına Geçiş Dönemi Tarihi Coğrafyası	20
1.4.2.1. Mopsos Hanedanı	20
1.4.2.2. Ahiyawa-Hiyawa Problemi	22
1.5. Orta Demir Çağı Tarihi Coğrafyası	23
1.6. Kilikya Bölgesinde Yapılan Arkeolojik Araştırmalar	31
2. Kilikya Bölgesinde Kazıları Yapılan Demir Çağı Yerleşimleri	36
2.1. Kinet Höyük	36
2.2. Sirkeli Höyük	50
2.3. Karatepe ve Domuztepe	53
2.4. Tarsus Gözlükule Höyük	56
2.5. Yumuktepe	69
2.6. Soli Höyük	71
2.7. Kilise Tepe	75
2.8. Kelenderis	88

2.9. Nagidos	94
3. Değerlendirme	97
3.1. Kilikya Bölgesi Akdeniz-Ege İlişkileri ve Kolonisasyon Problemi	101
3.2. Kilikya Bölgesinin Kuzey Suriye ve Levant ile olan Kültürel ve Ticari İlişkileri	104
3.3.Yerleşim Dokusu	104
3.3.1. Dağlık Kilikya Yerleşim Dokusu	104
3.3.2. Ovalık Kilikya Yerleşim Dokusu	105
4. Sonuç	105
Haritalar Listesi	110
Planlar Listesi	110
Resimler Listesi	112
Haritalar	118
Planlar	128
Resimler	157
Kısaltmalar ve Kaynakça	

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin Adı Soyadı: Zafer KORKMAZ
Numarası: 104103011003
Ana Bilim / Bilim Dalı: Arkeoloji/Klasik Arkeoloji
Programı: Doktora
Tezin Adı: Kilikya Demir Çağı Yerleşimleri

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

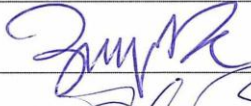

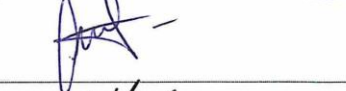
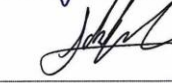
Öğrencinin imzası

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin Adı Soyadı: Zafer KORKMAZ
Numarası: 104103011003
Ana Bilim / Bilim Dalı: Arkeoloji/Klasik Arkeoloji
Programı: Doktora
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Levent Zoroğlu
Tezin Adı: Kilikya Demir Çağı Yerleşimleri

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “ Kilikya Bölgesi ve Yakın Çevresinde Attika Seramiği” başlıklı bu çalışma/...../..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

IV. Üyeler

Unvanı	Adı Soyadı	İmza
1 Prof. Dr.	K. Levent Zoroğlu	
2 Prof. Dr.	Hasan Bahar	
3 Doç .Dr.	Ertekin Doksanaltı	
4 Yrd. Doç. Dr.	Mehmet Tekocak	
5 Yrd. Doç. Dr.	Bahadır Duman	

Önsöz ve Teşekkür

Demir Çağı olarak adlandırılan zaman aralığı Ön Asya’da M.Ö. 12 yy’ın başlarında başlamıştır. Bu tarihten itibaren metalürjinin Ön Asya’nın tümüne yayılması ve buna bağlı olarak madeni materyalin günlük yaşamda oldukça efektif kullanılması “Demir Çağını” tarihi dönemler içine sokmuştur. Bu dönem Hitit imparatorluğunun yıkılması Doğu Akdeniz ticaretini de etkilemiştir. Doğu Akdeniz ticaretinde görülen bu gerileme Levant, Suriye ve Ege Bölgesinde bulunan Geç Bronz Çağı Kentlerinde ekonomik ve siyasi olarak etkilemiştir. Ön Asya’nın bütün coğrafyasında etkileri görülen bu çöküş sürecinde Kilikya, Yeni Asur Devleti’nin, Anadolu’yu sömürgeleştirme isteği doğrultusunda bir çok saldırı ve tahribat ile karşılaşmıştır. Bölge M.Ö. VIII. yüzyıldan itibaren, “Doğu Grek” varlığına sahne olmuştur. Ancak “Doğu Grek”ler Asurluların aksine bölgeye şiddet yerine ticaretle girmişlerdir.

Yukarıda çok kısa biçimde tanımlamaya çalıştığımız bu tez çalışmasının yapılması sırasında hiçbir konuda desteğini esirgemeyen ve fikirleri ile yön vererek metot öğreten Sayın Hocam Prof. Dr. K. Levent ZOROĞLU’na şükranlarımı sunarım. Çalışmalarım sırasında her türlü kolaylığı sağlayan Sayın Hocam Prof. Dr. Asuman Baldıran ve Sayın Hocam Prof. Dr. Hasan Bahar’a ve Arkeoloji Bölümü hocalarımdan başta bölüm başkanımız Prof. Dr. Ahmet A. TIRPAN olmak üzere, Doç. Dr. Ertekin Doksanaltı’ya, Yrd. Doç. Dr. Mustafa YILMAZ’a ve Yrd. Doç. Dr. Deniz SEVMEN’e teşekkürlerimi sunarım. Tezin yazımı ve okunması sırasında yardımını ve desteğini gördüğüm hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet Tekocak ve arkadaşlarım Arş. Gör. Volkan Yıldız ve Arş. Gör. Mevlit Eliüşük’e teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmam sırasında bana her türlü desteği ve sabrı gösteren aileme ve eşime en derin şükranlarımı sunarım.

Özet

Anadolu ve Yakındoğu tarihinde ki en önemli olaylardan biri M.Ö. 13. yy'ın sonu ile M.Ö. 12. yy'ın ilk yarısında gerçekleşen ve Doğu Akdeniz Havzası'nın tümünü etkileyen göç hareketidir. Bu göç hareketinin “Deniz Kavimleri” denilen topluluklar tarafından gerçekleştirildiği Mısır Kaynaklarında anlatılmaktadır. Bu olay sonucunda Anadolu'da Hitit Devleti çözülmüş, Kilikya Bölgesi'nde ise Kizzuwatna Devleti ortadan kalkmıştır.

Kilikya Bölgesi'nde Erken Demir Çağı'nın başlamasında etken olan bu göç hareketi sırasında bazı yerleşim yerlerinde yaşamın aralıksız sürdüğü, bazılarında ise yerleşimin geçici olarak terk edildiği ortaya çıkarılmıştır. Erken Demir Çağında yerleşimin kesintisiz devam ettiği Tarsus Gözlükule ve Kinet Höyük gibi merkezlerin daha karasal özellikler sergilediği ortaya çıkarılmıştır.

M.Ö. 12. yy'ın ikinci yarısından itibaren ise bölgenin tümüne yayılmış bir kültürün ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu dönemde Doğu Akdeniz ile -yoğun olmasa da- bir temastan söz etmemiz mümkündür. Ancak bu dönem için bölgede bir devletin yada beyliğin varlığına dair delil bulunmamaktadır. M.Ö. 10. yy'ın ikinci yarısından sonra ise bölgede yerel güçler etkinliklerini arttırmışlardır. Bu durumun M.Ö. 9. yy Asur belgelerinde görülmektedir. Bu dönemde bölgede Kıbrıs kültürünün etkili biçimde görülmeye başladığını ve bunun M.Ö. 8. yy'a kadar azalarak ta olsa devam ettiğini söyleyebiliriz. M.Ö. 9. yy'da Orta Demir Çağı'nın başlarında Kilikya Bölgesinde İonlar başta olmak üzere Ege'den gelen tüccarlar varlık göstermeye başlar. Antik dönem kaynaklarında Kilikya'nın “kolonizasyonu” olarak adlandırılan bu süreç M.Ö. 8. yy'da bölgede Euboeia, Korinth ve esas “Doğu Grek” varlığı ile zirveye çıkar. Kıbrıs'la olan ilişkiler ise bitme noktasındadır. Kilikya Bölgesinin M.Ö. 7. yy'da İonia ile olan kuvvetli ticareti ve kültürel ilişkileri M.Ö. 6. yy'ın ikinci yarısından sonra Perslerin gelişi ile beraber sona erer. Bu olgunun gelişmesinde kuşkusuz ki Perslerin İonlar ile kötü ilişkilerinin etkisi de vardır.

Abstract

One of the most important event in the history of Anatolia and the Near East is migration which takes place in between end of the BC 13th century and the first half of the BC 12th century and affects all the Eastern Mediterranean Basin.

According to the Egypt Sources this migration movement was realized by community which was called “Sea People”. At the end of the this event, Hittite State straggled and Kizzuwatna State was destroyed in Cilicia region.

It was revealed that, during the migration which was the reason of the initiation of the Early Iron Age in Cilicia Region, in some residential areas life continued uninterruptedly and some of the settlement was abandoned temporarily. It was found out that in the Early Iron Age, settlements in which life continued uninterruptedly such as Tarsus Gözlükule and Kinet Höyük more terrestrial features flourished.

It can be said that, from the second half of the BC 12th century, there was a emergence of a culture that spread across the entire region. During this period there was a incomprehensive contact with East Mediterranean. However, for this period there is no evidence about existence of any state or beylic in this region. After the second half of the BC 10th century local powers in the region increased their activities. This case can be seen in BC 9th century documents. We can say that, in the region Cyprus culture began to appear effectively and this case continue decreasingly during this period. In BC 9th century , at the beginning of Middle Iron Age, merchants who came from Aegean particularly İonlar began to show existence in Kilikya Region. In the ancient history sources, this process is called as “colonization of Kilikya” and in the BC 8th century this process came out on top in the region with the existence of Euboeia, Korinth and mainly with “East Greek”. As for relationships with Cyprus came to end. Strong trade and cultural relations of Cilicia region with Ionia in BC 7th century ends with the advent of the Persians after the second half of the 6th BC century. Undoubtedly bad relationships between Persian and Ionians have effects on the development of this phenomenon.

1. Giriş

1.1. Amaç ve Kapsam

Kilikya Bölgesindeki yerleşmelerden Kinethöyük, Tarsus Gözlükule, Soli, Yumuktepe, Sirkeli, Kilisetepe ve Kelenderis'te kazılar halen devam etmekte olup Karatepe, Meydancikkale ve Nagidos kazıları sona ermiştir (**Harita 1**). Bu kentlerin tümünde Demir Çağları'na ait mimari kalıntılar ile seramik başta olmak üzere birçok buluntu ortaya çıkartılmıştır. Bölgede ki bu kentlerden Kinet Höyük, Tarsus Gözlükule ve Kilise Tepe'de Demir Çağı'nın tüm evrelerinde yerleşimini bulunduğu ortaya çıkarılmıştır. Soli, Yumuktepe, Sirkeli, Kelenderis, Karatepe ve Nagidos'ta ise Orta ve Geç Demir Çağları'na ait yerleşim tespit edilmiştir. Meydancikkale'de ise sadece Geç Demir Çağının sonuna ait yerleşim izleri saptanmıştır. Kilikya Bölgesinde bu merkezler dışında yüzey araştırmalarında 58 yerleşim yerinde Demir Çağına ait seramiğin bulunduğu bildirilmiştir. Ancak bu merkezlerde toplanan seramiğin birkaç örnek dışında hiç birisinin çizimine, fotoğrafına yada katalog bilgisine araştırma raporlarında yer verilmemiştir. Bu nedenle Kilikya Bölgesi'nin Demir Çağı Yerleşimleri büyük oranda kazısı devam eden yada tamamlanmış merkezler de ortaya çıkarılan kalıntılar ve buluntular ile Demir Çağı yada AntikÇağ yazılı kaynaklarında yer alan bilgiler çevresinde de değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Bu tez çalışmasında, Erken Demir Çağı'ndan Persler'in gelişine kadar olan tarih aralığında Kilikya Bölgesi'nin kendi içinde sergilediği kültürel özellikler ve ekonomisinin yanısıra komşu ve uzak coğrafyalar ile de olan kültürel ve ticari ilişkileri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1.2. Materyal ve Metot

Bu çalışmanın materyalini yukarıda sunulduğu gibi kazısı yapılan Demir Çağı yerleşimleri oluşturur. Bu yerleşimlerin tanıtımından önce Kilikya Bölgesi'nin genel sınırları, topoğrafyası, tarihi ve araştırma tarihçesi konuları işlenmiştir. Bu konuları takiben bölgede kazısı yapılan yerleşimlerin değerlendirilmesinde izlenen metot; yeri, topografyası, çevresinde bulunan diğer yerleşmeler, keşfi, araştırma tarihçesi, kalıntıları ve stratigrafisinden meydana gelmektedir. Yerleşimler önce bu alt başlıklarda tüm zaman dilimlerini kapsayacak şekilde genel olarak tanıtılmıştır. Bu bilgiler verildikten sonra, ilgili kentin Demir Çağı stratigrafisi bağlamında her bir

katman mimarisi, buluntuları ve yerleşim dokusu ile değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu değerlendirmenin ardından incelenen kentin yerleşim özellikleri, Kilikya Bölgesi ve diğer bölgelerle olan kültürel ya da ticari ilişkileri hakkında değerlendirilmeye gidilecektir.

1.3. Kilikya Bölgesi'nin Lokalizasyonu

Kilikya Bölgesi kabaca; kuzeyden Toros Dağları, doğudan Amanos/Nur Dağları ve güneyinden İskenderun İlçesi ile Gazipaşa İlçesi arasındaki kıyı hattında bulunan bölge olarak tanımlamak mümkündür. Bölge, günümüzde Hatay'ın kuzeybatısı, Osmaniye, Adana, Mersin İlleri ile Antalya İli'nin doğusundan oluşmaktadır. Bölge yaklaşık 35 bin km²'lik toprak parçasına yayılmaktadır. Neolitik Dönem'den günümüze kadar iskanın görüldüğü bu büyük coğrafya, karayolundan Sertavul ve Gülek Boğazı ile Orta Anadolu'ya, Bahçe geçişi ile Güneydoğu Anadolu'ya ve Belen geçidi ile Kuzey Suriye'ye bağlanmaktadır. Ancak daha önemlisi Kilikya Bölgesi batıdan gelen Kıbrıs, Levant ve Mısır'a ulaşan deniz rotası üzerindedir. Kilikya yaklaşık 620 km'lik kıyı şeridinde bulunan hakim rüzgar yönlerine kapalı birçok doğal liman niteliğinde koyları ile bu rota üzerindeki önemli lokasyonlardan birisidir. Bölge bu karayolu ve deniz yolu olanakları ile ticarî ve kültürel alışveriş için her zaman önem taşımış ve batı ile doğu arasındaki siyasal ilişkilerin devamlılığını da sağlamıştır. Kilikya bu jeopolitik konumunun yanında ormanları ile kalay ve demir gibi yeraltı kaynaklarına olan yakınlığı¹ ve yukarıda kısaca anlatılan konumu sebebiyle, Ön Asya'nın arkeolojisi ve tarihinde en hareketli coğrafyalarından birisi olmuştur.

¹ Savaş 2006, 21: Torosların Aladağ bölgesindeki cevher kaynakları Orta ve Geç Tunç Çağları'nda Hititler tarafından kullanılmıştır. M.Ö. 13. yüzyılda Hitit kralı III. Hattuşili'nin Asur kralının demir isteğine verdiği cevap, bölgenin demir üretimi yaptığına dair delil olarak kabul edilmektedir.

Tunç ve Demir Çağları madencilğinde cevher yerinin keşfi kadar önemli bir konuda cevher hazırlama işlemidir. Cevherin saflaştırılması ve alaşım haline getirilmesi için gereken yakıt ve su kaynaklarının kolaylıkla tedarik edilebilmesi gereklidir. Bolkar Dağlarının Kilikya Bölgesine olan konumu ve maden potansiyeli tüm Anadolu için önem arz etmektedir. Antik dönemde cevher hazırlama işlemi konusunda ve Bolkar Dağlarının sahip olduğu imkanlar ile ilgili A. Yener tarafından bilgi verilmektedir (Yener 1985, 97).

Oppenheim 1969, 241; Maxwell-Hyslop 1974: Kilikya üretimi demirin, M.Ö. VII. ve VI. yüzyıllarda Babil'de tanındığı ve kalitesinden dolayı "Hume demiri" şeklinde özel notlar düşülerek ticaretinin yapıldığı bilinmektedir.

1.3.1. Kilikya Bölgesi Topografyası

Kilikya Bölgesinin doğu sınırını; Amanos Dağları ile bu dağlar boyunca uzanan Pyramus (Ceyhan) vadisi oluşturur ve Kahramanmaraş'ta son bulur. Bölgenin kuzey sınırı buradan batıya dönerek Toros Dağ Silsilesi içindeki Binboğa Dağları, Tahtalı Dağları, Aladağlar, Bolkar Dağları ve Geyik Dağları ile Orta Anadolu'dan kesin bir biçimde ayrılır. Bölgenin kuzey sınırını oluşturan Toros Dağları Kilikya Bölgesi topografyasının şekillenmesinde de etken olmuştur. Bu dağ silsilesi Mersin İli Erdemli İlçesi Limonlu Beldesi'nin batısından itibaren Akdeniz'e iyice sokularak dağlık kıyı şeridini meydana getirir. Kilikya'nın Limonlu Beldesi'nin doğusunda kalan kesimi ise Toros Dağları'ndan kaynağını alan akarsuların taşıdığı alüvyon ovalarından oluşur ve bu ovalık arazi Akdeniz ile Toros Dağları arasında batıya doğru gidildikçe genişler.

Yukarıda kabaca anlatılan bu topografik yapı Kilikya Bölgesi'nin antik dönemdeki tanımlanması içinde temel oluşturmuştur. Strabon'da, Kilikya Bölgesi bu topografik özelliklerine göre Dağlık Kilikya (Trakheia) ve Ovalık Kilikya (Pedias) adları altında ikiye ayrılarak değerlendirilmiştir.² Günümüzde olduğu gibi antik dönemde de bereketli olan bu topraklar³ insanların yaşam koşullarını iyileştirmeleri adına hemen her zaman yerleşim görmüştür. Öte yandan verimli tarım arazileri bir yerin yoğun yerleşime sahne olması için tek başına yeterli değildir.

Dağlık ve Ovalık bölümlerinin ayrıldığı sınırın Lamas (Limonlu) Çayı olduğu belirtmiştir.⁴ Bölgenin Demir Çağı'ndaki coğrafyasının tanımı ise Strabon'un verdiği tanım kadar net değildir. Bu konuda Asur ve Babil yazılı kaynaklarının detaylı coğrafi tanım içermeyen bilgiler sunmasına rağmen Kilikya'nın Demir Çağında; Que (günümüzde Çukurova'nın tümü), Hilakku (Konya Ovasının Güneyi-Doğusu arasında bulunan dağlık bölge ile Tarsus'un kuzeyi- kuzeybatısındaki Dağlık Bölge)

² Strabon 14,5,1; "*Tauros'un dışında kalan Kilikia'ya gelince: onun bir parçası Trakheia ve diğeri Pedias olarak adlandırılır. Trakheia'yı soracak olursanız, kıyısı dardır ve düzlük toprağı yoktur veya ancak tek tük vardır; ve ayrıca Tauros'un eteğinde uzanan Isauria Bölgesi'nde ve Homonadeis'ten Pisidia'ya kadar giden kuzey tarafında yoksul bir yaşam vardır; ve aynı ülke Trakheiotis olarak da adlandırılır ve orada oturanlara da Trakheiot'lar denir. Fakat Kilikia Pedias, Soli ve Tarsos'tan Issos'a ve keza Tauros'a Kappadokia'luların yerleşmiş olduğu kuzey yanındaki kısımlara kadar uzanır. Bu ülke çoğunlukla ovalardan meydana gelmiş verimli topraklardır*"

³ Benzer bilgiler Xenophon tarafında verilmektedir.

⁴ Strabon Geographika (14.5.1,3, 6-7). Strabon Kilikya Bölgesi'nin batıda Korakesion kentinden, doğuda Isos'a kadar uzandığını bildirir. Bu tanım elde edilen arkeolojik veriler ile kısaylandığında doğru bir tanımlamadır.

ve Pirindu (Göksu Nehrinin batısı ile Sallune arası) bölgelerinden oluştuğu kabul edilmektedir.⁵ Konuyu bu açıdan ele aldığımızda Kilikya Bölgesi'nin dağlık kesimini Hilakku ve Pirindu başlıkları altında Ovalık Kesimini ise Que başlığında değerlendirmek gerekecektir. Bu noktada Kilikya'nın, Demir Çağında bölgelerinin oluşumunda tıpkı Antik Dönemde olduğu gibi topografyanında etkili olduğu açıktır. Ne var ki bölgelerin kesin sınırlarının tespit edilmesinin şimdilik mümkün olmaması nedeniyle bu tez çalışmasında bölge coğrafyasının tanıtımını topografik özellikleri göz önüne alarak; Dağlık Kilikya ve Ovalık Kilikya olmak üzere iki bölüm altında değerlendirmek istiyoruz.

1.3.1.1. Dağlık Kilikya Bölgesi

Limonlu Beldesi'nin batısında kalan, Dağlık Kilikya antik çağlarda "*Kilikia Tracheia*" veya "*Oreine Kilikya*" veya "*Kilikia Aspera*" adları ile anılmıştır. Dağlık Kilikya'nın batı sınırı hakkında doğrudan bilgi veren antik dönem kaynakları, Plinius⁶ ve Strabon'a⁷ aittir. Plinius, Dağlık Kilikya Bölgesi'nin batısının Melas (Manavgat) Çayından başladığını bildirmektedir. Strabon ise bölgenin batıda Korakesium'dan (Alanya) başladığını bildirir. Plinius ve Strabon'dan önceki dönem hakkında Pseudo-Skylax bilgi vermektedir.⁸ Skylax, Kilikya Bölgesi'ni batıda Selinous kenti ile başlatır.

Dağlık Kilikya Kuaterner Jeolojik zamanda Toros Dağları'nın Akdeniz'den yükselmesiyle oluşmuştur. Dağlık Kilikya Bölgesi'ni topografyasına göre, üç bölüm

⁵ Erzen 1940, 46, 54-58; Zoroğlu 1994 A, 301 vd.

⁶ Plinius Naturalist Historia (5,93)

⁷ Strabon, Geographika (14,5,6)

⁸ Pseudo-Skylax, Periplous-Shipley G., (<http://www.2.le.ac.uk/departments/archaeology/people/shipley/pseudo-skylax>). Skylax'ta Selinus'tan sonra adı geçen kentler sırası ile, Charadrous (Gazipaşa İlçesi Yakacık Köyü, Günümüzde Antalya-Mersin İl sınırı üzerinde bulunan Kaledran (antik adı ile Charadros yada Cataracts) Çayı Antik dönem kenti ile ilgili bilgi için bakınız: Rauh ve diğ. 2009, 257, Anemourion (Modern Anamur İlçesi), Nagidos (modern Bozyazı ilçesi), Salon, Myous, Kelenderis (Modern Aydınçık İlçesi, Zoroğlu 1991, 301-322; Zoroğlu 1992, 241-254; Zoroğlu 1993, 165-180; Zoroğlu 1995, 189-211; Zoroğlu 1996, 245-263; Zoroğlu 1997, 383-401; Zoroğlu 1998, 483-496; Zoroğlu 1999 A, 513-519; Zoroğlu 1999 B, 457-468; Zoroğlu 2000, 323-337; Zoroğlu 2001, 311-325; Zoroğlu 2004, 451-467; Zoroğlu 2005, 333-346; Zoroğlu 2006, 241-257; Zoroğlu 2008, 515-539; Zoroğlu 2009, 343-373; Zoroğlu 2010, 427-453; Zoroğlu 2011, 260-274; Zoroğlu 2012, 93-109, Holmoi, Sarpedon, Soloi, Zephyrion, Mallos, Adane, Myriandos Phoinikon ve Thapsakos'tur (Thapsakos kentinin Fırat nehri kıyısında bulunduğunu antik yazarlardan Strabon bildirmektedir (Strabon Geographika (16 1, 21, 23). Kentin, Amphipolis, Kargamış yada Ainos yerleşimlerinden birisine lokalizasyon önerileri bulunmaktadır. Kentin Fırat Nehri kıyısında bulunduğu düşünülmektedir. Kentin lokalizasyonu konusunda ki bilgiler için bakınız, Cohen 2006, 150, 170, 191-192. Ancak kentin Kilikya Bölgesi içinde değerlendirilemeyeceği açıktır.

altında incelemek mümkündür. Bu bölümler Alanya'dan Anamur'a kadar uzanan Batı Dağlık Kilikya. Anamur ile Silifke arasında Orta Dağlık Kilikya ve Silifke ile Soli/Pompeiopolis arası Doğu Dağlık Kilikyadır.

Dağlık Kilikya Bölgesi'nin en hareketli coğrafyasına Batı ve Orta Dağlık Kilikya bölümleri sahiptir. Bölgenin bu kesimlerinde Toros Dağları, akarsu yataklarının oluşturduğu derin vadiler ve yüksek tepeler ile sağlıklı bir karayolu geçişine izin vermeksizin denize dik açı yapacak biçimde iner. Bu dağların dik yamaçlarında içerilere doğru çıkıldığında ise, karşımıza Taşeli platosu çıkmaktadır (**resim 1-2**). Taşeli platosunun engebeli topografyasını Menekşe Deresi gibi küçük derelerin oluşturduğu vadiler, tepeler ve bunların arasında kalan yaylalar oluşturmaktadır.⁹ Plato batıdan doğuya doğru ortalama 1000 m.'lik rakımdan 600 m.'lik rakıma düşerek alçakmaktadır. Bu platonun doğu, kuzey ve batı cepheleri aynı Akdeniz kıyılarına bakan bölümünde olduğu gibi dik yamaçlarla Göksu Nehri havzasına inmektedir (**Harita 2-3**).

Bu havzaya, Kilise Tepe'ye ve Akdeniz'e Karaman İlin'den geçişin ilk bölümünü yaklaşık 27 km.'lik tırmanıştan sonra ulaşılan 1650 m. rakımlı Sertavul Geçidi oluşturur. Bu geçidin aşılması sonrası inişli-çıkışlı araziden geçen bir güzergah ile merkezini Mut İlçesi'nin oluşturduğu bölgeye ulaşılır. Bu bölgenin denizden yüksekliği 100-300 metre arasında değişmektedir. Bölge yaklaşık 41x21 km ölçülerinde oval biçimlidir. Bu bölgeye, çevresindeki yüksek dağların arasında kalarak çanak görünümünü aldığı için "Mut Çukuru" adı verilmektedir (**Resim 3**). Mut Çukuru Kilisetepe'den yaklaşık 10 km sonra Göksu Nehri'nin oluşturduğu derin vadinin başlaması ile son bulur. Bu havza merkezinde yer alan Göksu Nehri Mut yakınlarında Ermenek Çayı, Pirinç Suyu ve Midilliç Deresi ile Kilise Tepe yakınında Kurt Suyu ve Mamat Deresi ile birleşerek tam debisine ulaşır. Göksu Nehri kuvvetli debisi ile oluşturduğu vadi içindeki yaklaşık 45 km'lik akışı sonrası Silifke Delta Ovası'na ve Akdenize ulaşır. Mut Çukuru bu akarsuların etkisiyle Göksu Havzası içinde Silifke Delta Ovası'ndan sonraki en büyük tarım arazilerine sahiptir. Dağlık

⁹ Platonun günümüzdeki başlıca yerleşim yerleri Gülnar (rakım 950 m.), Mut (300 m.) ve Kazancı Kasabasıdır (rakım 1173 m.). Bu ilçe merkezleri ve kasabaların çevresinde bulunan başlıca yüzey şekilleri, Gülnar çevresinde Köseçobanlı dağı (1668 m.), Geven dağı (1481 m.), Kayrak dağı (1315 m.), Söğüt dağı (1414 m.), Kurbağa Dağı (1148 m.), Çömlekçi Dağı (1254 m.), Alıç Dağı (1428 m.) ve Gülnar-Anamur arasında Çöplü Dağ (850 m.) ve Teke Dağı (1150 m.) gibi yükseltiler ile Çamalanı Yaylası, Gevne Yaylası, Kırobası, Balandız, Gökbelen ve Tersakan gibi yaylalara sahiptir.

Kilikya Bölgesi Akdeniz ile Orta Anadolu arasındaki üç önemli güzergahtan birine ev sahipliği yapmaktadır.

1.3.1.1.1. Dağlık Kilikya Bölgesi'nin Yol Ağı

Bu bölgenin sahip olduğu arazinin topoğrafyası gereği Demir Çağı'nda, Antik Dönemde ve günümüzde sahip olduğu yol ağının güzergahları fazla bir değişim göstermeden kullanıla gelmiştir. Bölgenin Orta Anadolu'ya ulaşan kara yolu ağı iki ana güzergah üzerinde işlemektedir. İlk ana güzergah Kelenderis'ten başlamaktadır. Kentin hemen kuzeyinde batı nekropolünün doğusunda bulunan bu yol % 10 eğim değerini aşmadan bugün Taşmasa adı verilen mevkiiye ulaşmaktadır. Buradan Karaseki Düzü adı verilen bölgeye oradanda Duruhan ve Ardıçpınarı (Libas) köyleri ile Taşeli Platosuna çıkan yol batıda Gülnar üzerinden Silifke ve Mut Çukuruna ve Sertavul'dan Orta Anadolu'ya bağlanmaktadır. Bu yoldan batı istikametine; Ermenek ve Anamur'a kadar bağlantı sağlanmaktadır. Bu yol aynı zamanda, Orta Dağlık Kilikya Bölgesinin Ermenek ve Bozkır üzerinden Konya'nın batısına Seydişehir-Beyşehir civarına ulaşımını sağlamaktadır. Diğer güzergah Silifke'den başlamakta Göksu vadisi yada Olba üzerinden Mut İlçesine ve Sertavul geçidi ile Karaman'a inmektedir. Bölge arazinin izin verdiği ölçüde kıyı hattını takip eden kara yoluna da sahiptir.¹⁰

1.3.1.1.2. Ovalık Kilikya Bölgesi

Kilikya Bölgesi'nde Limonlu Beldesi'nin doğusu ile İskenderun'un güneyinde ki Hınzır/Akıncı burnu arasında kalan kıyı şeridi arasında bulunan kesim ise, Ovalık Kilikya "*Kilikya Pedias*" yada "*Idios Kilikya*" veya "*Kilikya Compestris*" adları ile anılmıştır. Bu bölge Kuaterner zamanda Akdeniz'den kuzeydoğuya doğru yükselen Toros Dağları ile birlikte oluşmaya başlamıştır. Bu oluşum alüvyon dolgu biçiminde, günümüzden 6000 yıl öncesine Holosen Dönemin ortalarına kadar sürmüştür. Ova, Cydnus (Tarsus ya da Berdan Çayı), Saros (Seyhan Nehri), Pyramos (Ceyhan Nehri) ve Pinaros (Deli Çay) nehirlerinin ulaştıkları düzlüğe taşıdıkları alüvyonu yığması sonucu meydana gelmiştir.¹¹

Bu muazzam alüvyon dolguyu oluşturan akarsulardan olan Seyhan Nehri ile Berdan Çayı kaynağını Toroslar'dan alırken, Ceyhan Nehri kaynağını Binboğa Dağlarından

¹⁰ Beal 1992, 65-73

¹¹ Öner ve diğ. 2005, 69-82

olarak ukurovayı sulamaktadır. Bu nehirlerin tarihi dönemlerde yataklarının değiştiği bilinmektedir.¹² Bunlardan 475 km uzunluktaki Pyramos (Ceyhan Nehri) kolları olan Söğütlü, Hurman ve Gksn dereleri ile birleşip Karatepe ile Domuztepe arasındaki vadiden geçerek Çukurova'ya indikten sonra, Misis Dağları'na ulaşır. Bu dağların kuzey ucundaki Sirkeli yerleşimini ve Mopsuhestia Kentini batı yakasına alan nehir buradan güney-güneybatı yönünde bir müddet akar ve Misis Dağları doğusundan Karataş-Yumurtalık arasındaki Hurma Boğazı'ndan denize dökülür.

Diğer bir akarsu olan Saros (Seyhan Nehri) Toros Dağları'ndan doğan Zamantı ve Gks ırmaklarının Henüz Dağı'nın kuzeyinde birleşmesiyle oluşur. Nehir bu noktadan sonra Adana İli'nin hemen kuzeyindeki tepelere kadar vadiler içinden akar ve Çukurova'ya ulaşır. Seyhan Nehri burada Tepebağ Höyüğü batı yakasına alarak güneybatıya yönelir. Akdeniz kıyısına ulaştığında 515 km toplam uzunluğa erişen Seyhan Nehri en eski yatağı olan Tuzla Köyü civarından 15 km batıda denize dökülür.

Kydnos (Berdan ayı), Kadıncık ve Cehennem Dereleri'nin Suatı'nda birleşmesiyle oluşur. ay bu noktadan itibaren Toros Dağları'nın eteklerini oluşturan tepelerin arasından geçerek Tarsus Ovasına ulaşır. Berdan ayı Tarsus'un doğusundan geçerek Akdenize olan 124 km'lik yolculuğunu tamamlar. Berdan ayı günümüzdeki yatağına İmparator Iustinianus Döneminde (527-565) alınmıştır. Bu tarihten önce Berdan ayı'nın kentin ortasından geçip, Gözlükule Höyüğü'n batı yakasına alarak Rhegma Lagünü'ne¹³ döküldüğü bilinmektedir. ukurova bu akarsularıyla Doğu Akdeniz'de Nil Deltasından sonraki tarıma elverişli en büyük arazidir.

Kilikya'nın yukarıda arz edilen su kaynakları, kuzey-kuzeybatıda Bolkar (3337 m.), Aladağlar (3756 m.) ve Tahtalı Dağlarıdır (2419 m.). Bu dağlar aynı zamanda Kilikya Bölgesi'ni Orta Anadolu'dan ayıran sınırdır oluştururlar.¹⁴ Bölge doğusunda, Amanos Daęları¹⁵, batısında Limonlu Beldesi ve güneyinde Akdeniz ile çevrilidir.¹⁶

¹² Seton-Williams 1954, 121

¹³ Bu lagünün Antik dönemde Tarsus'un Limanı olduğundan Strabon, Xenophon ve Dion Chrysostomos söz eder. Günümüzde bu alan Karabucak denilen kurutulmuş bataklık alanıdır.

¹⁴ Gney 1976, Harita I-2

¹⁵ Kahramanmaraş-Antakya arasında kuzeyden güneye uzunluğu 175 km.'ye varan, genişliği 15-30 km. arasında değişen ve yksekligi 2240 m.'ye ulaşan

Bu bölge kuzeydoğu-güneybatı istikametinde Yılankale'den başlayan ve Akdeniz'e ulaşan 769 rakımlı Güllüce Dağı ve 574 rakımlı Hasin Dağı'nın oluşturduğu Misis Dağları ile üçe ayrılır.

Bu dağların kuzeyine bulunan ova konumu ve denize göre yüksekliği sebebiyle, Yukarı Ova veya Ceyhan Ovası adını almıştır. Misis Dağları'nın batısı ve güneyinde bulunan diğer düzlük, Akdeniz'e yakın konumu ve Yukarı Ova'ya göre oldukça çukurda kalan rakımı ile Çukurova'dır. Bu topografya toplamda 5250 km²'lik araziye yayılmakta olup Çukurova 3150 km² ve Yukarı Ova/Ceyhan Ovası 2100 km²'lik alanları kapsamaktadır.¹⁷ Misis Dağları'nın doğusu ile Deli Halil Masifi çevresinde bulunan düzlük alanlar; Yumurtalık Ovası, Erzin-Dörtyol Ovası, Osmaniye Ovası ve Haruniye Ovasıdır.

Ovalık Kilikya'nın oluşum şekli Dağlık Kilikya Bölgesine göre oldukça düz ve tekdüze bir topografya meydana getirmiştir. Bu oluşum biçimine bağlı olarak yukarıda arz edilen ovaların lokasyonu akarsular ile tepeler arasında ki konumlarına göre yapılmıştır. Çukurova'da nehirlerle göre yapılan ayırım; Mersin- Berdan Çayı arası Tarsus Ovasını, Berdan Çayı-Seyhan Nehri arası Yüreğir Ovasını, Ceyhan Nehri-Misis Dağları arası Misis Ovasını oluşturur. Misis Dağları'nın doğusundan Dört yol ilçesine kadar olan bölge Erzin ve Dörtyol ovalarını, Dörtyol- Payas arasında kalan kesim ise Dörtyol-Payas Ovası Antik Dönemdeki adıyla Issos Ovasını oluşturur.

1.3.1.2.1. Ovalık Kilikya Bölgesi'nin Yol Ağı

Ovalık Kilikya Bölgesi yukarıda ifade edilmeye çalışılan topografyası ve konumu gereği günümüzde olduğu gibi Demir Çağı ve Antik Çağda da üç ana yol ile Orta Anadolu, Kommagene ve Suriye'ye bağlanmaktadır. Bunlardan ilki Konya-İvriz ve Niğde-Kayseri'den gelen yolların Ulukışla'da birleşerek Çiftehan, Tekir ve Gülek Boğazı üzerinden Tarsus'a inen olan Orta Anadolu güzergahıdır. Bu yol Tarsus'tan doğu ve batıya ayrılmaktadır. Tarsus'tan doğu yönüne giden yol; Zeytinli, Tepebağ Höyük (Seyhan Nehri geçişi?), Misis (Ceyhan Nehri geçişi), Sirkeli Höyük (Ceyhan Nehri geçişi), Anavarza, Toprakkale, Bahçe vadisi/geçidi üzerinden

¹⁶ Bu bölge kuzeyden güneye 80 km, batıdan doğuya 160 km'dir. Bu çok geniş topraklar, sularının bolluğu ve ikliminin elverişliliğiyle, Anadolu'nun istisnai bölgelerinden birisidir.

¹⁷ Çukurova Maddesi, Meydan Lauresse ansiklopedisi: Çukurova Maddesi, Yurt Ansiklopedisi

Gavur/Nur/Cebelibereket Dağlarını geçerek Sakçagözü, Tilbaşar ve Kargamış'a ulaşır.¹⁸ Tarsus'tan batı istikametine giden yolun güzergahını Kazanlı, Yumuktepe, Soli ve Silifke oluşturmaktadır. Bölgedeki üçüncü yol ise Suriyeye ulaşır. Bu yol Yıllankale ve Toprak Kale hattında güneye yönelmekte ve Deli Halil Masifini batısına alarak Erzin Ovasından İskenderun'a ve Belen geçidi üzerinden Amik Ovası ve Suriye'ye ulaşmaktadır.

1.4. Kilikya Bölgesi Tarihi ve Yerleşim Dokusu

Kilikya Bölgesi'nde en erken yerleşim Neolitik döneme aittir. Bu dönemde Yumuktepe¹⁹ ve Tarsus Gözlükule²⁰ kazılarında Neolitik yerleşim tespit edilmiştir. Tarsus'un bu dönemde Amik ve Kuzey Suriye Yerleşimleri ile ilişkili olduğu bildirilmiştir.²¹ Yumuktepe'de ortaya çıkarılan Neolitik yerleşimin Amik Ovası'ndan gelen çiftçi toplum tarafından iskan edilmiş olmasını Kilikya Bölgesi'ne dışarıdan gelen ilk göç dalgası olarak kabul etmek mümkündür.²² Kilikya'da obsidiyen buluntuların Orta Anadolu'dan getirildiği bilgisi bölgenin Neolitik Döneme ait ilişkileri hakkında fikir vermektedir.²³ Bölgede bu yerleşimler dışında Topada ve Yarım Höyük'te ayrıca Tarmıl, Şemsi ve Tatarlı Höyüklerinde Neolitik Dönem malzemesi bulunduğu bildirilmiştir.²⁴

Bölgenin Kalkolitik Dönemine ait en geniş bilgi kaynaklarını Gözlükule Höyük ve Yumuktepe sunmaktadır. Yumuktepe'de Kalkolitik Dönem kentinde Kilikya Bölgesinde ilk sur yapısı ile karşılaşmıştır.²⁵ Yumuktepe'de 19.-12. tabakalara isabet eden Orta Kalkolitik tabakalarında Uruk ve Halaf kültürleri ile Orta Anadolu Bölgesi kültürünün etkisinin görüldüğü tespit edilmiştir.²⁶ Tarsus'un Kalkolitik Dönemde Kuzey Suriye, Kuzey Mezopotamya ve Kıbrıs ile kültürel bakımdan

¹⁸ Tepebağ Höyük, Misis ve Sirkeli Höyükleri buldukları akarsuların batı kenarında kurulmuşlardır. Yerleşimlerin bu şekilde kurulması yüksek olasılıkla Demir Çağında Kilikya'luların doğudan gelen Asur ve Babil tehdidine karşı aldıkları önlemlerden biri olmalıdır. Ovalık Kilikya'nın doğusuna gidildiğinde durum değişmektedir. Tarsus Berdan Çayı'nın üzerinde Yumuktepe ise Müftü Deresinin doğu kenarındadır.

¹⁹ Caneva-Köroğlu 2010 B, 17-35

²⁰ Tarsus II, 5

²¹ Tarsus II, 70,71

²² Caneva-Köroğlu 2010 B, 17-18

²³ Mellink 1991, 172 vd.

²⁴ Garstang 1953, 63; Seton-Williams 1954, 128

²⁵ Caneva-Köroğlu 2010 B, 39

²⁶ Garstang 1943, 8; Garstang 1953, 175

irtibatlı olduğu bildirilmiştir.²⁷ Bu merkezler dışında Kilikyada Kalkolitik Dönem'in gelişi ile beraber yerleşim sayısında ciddi bir artışın olduğu belirtilmiştir.²⁸ Ovalık Kilikyada ki höyüklerde bulunan seramiğin Amik Ovası, Kuzey Suriye, Kuzey Mezopotamya ve Tarsus ile türdeş olduğu tespit edilmiştir.²⁹

Bölgede Erken Tunç Çağının başlamasıyla birlikte Tarsus ve Yumuktepe kazılarında Kalkolitik dönemden gelen seramik kültürünün devam ettirildiği belirlenmiştir.³⁰ Belirtilen merkezlerde Suriye ve Anadolu'nun Orta ve Batı bölgeleri ile ticari ve kültürel ilişkilerin sürdürüldüğü ortaya çıkarılmıştır.³¹ Benzer sonuçlar Kilise Tepe kazılarında da elde edilmiştir.³²

1.4.1. Orta ve Geç Tunç Çağları Tarihi Coğrafyası

M.Ö. 2. bin yılın ortalarında Hitit İmparatorluğu Orta Anadolu'yu idaresi altına almışken Mitanni Krallığı ise Kuzey Suriye'yi elinde bulunduruyordu. Bu dönemde Doğu Akdeniz ve Ege Dünyasında iki farklı idare anlayışı benimsenmişti. Bunlardan merkezi idareye dayalı sistem yani İmparatorluk Mısır'da ve Hititler marifeti ile Anadolu'da görülürken, Yunanistan ve Kıbrıs'ta geniş bölgelere uzanan toprakları kontrol eden kent devletleri görülmekteydi. Levant Bölgesi ise, Hitit İmparatorluğu ile Mısır arasında paylaşılmıştı. Doğu Akdeniz'in iki devlet arasında paylaşılmış olması Anadolu'da Hitit sarayının tüm hammaddeler, ürünler ve ticaret üzerinde mutlak denetim oluşturmasına zemin hazırlamıştı.³³

M.Ö. 2. Bin yılın ortalarından itibaren Kilikya Bölgesi'nde Hitit etkisi ve denetimi altında Kizzuwatna ve Tarhundassa bulunmaktaydı.³⁴ Hitit belgelerinde Kral Telipinu döneminde isyan eden bir bölge olarak karşımıza çıkan Kizzuwatna M.Ö.

²⁷ Tarsus II, 87-88; Mellink 1991, 168-174

²⁸ Seton-Williams 1954, 129-130

²⁹ Seton-Williams 1954, 129-130; Steadman 1994, 99-100

³⁰ Tarsus II, 97-98; Grastang 1953, 192-197

³¹ Efe 2007, 55 vd.; Bikoulis 2012

³² Kilise Tepe 2007, 6

³³ Yalçın 1999, 183; üretim tekeli konusuna III. Hattuşilin'in mektubu ilginç bir örnek oluşturur. Bu mektupta, Kizzuwatna'da ki depolarda iyi demir bulunmadığından, bu nedenle ihtiyaca cevap veremediğinden, iyi demirin üretileceğinden ve kendisine hediye olarak bir demir kılıç gönderdiğinden söz etmektedir. Mektupta görüldüğü üzere demir devlet kontrolü altında üretilen kıymetli bir metaldir.

Ancak demir'in gündelik yaşama girmesi ise M.Ö. 12. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra demirin ucuzlayıp yaygınlaşmasının esas sebebini yukarıda belirtilen ekonomik sistem oluşturmaktadır. Bu sistemin Son Tunç Çağında çöküşüyle beraber kalayın tedarik edilememesi alternatif kaynakların kullanımını zorunlu hale getirmiştir. Ayrıca siyasi idarenin el değiştirmesi demir teknolojisini yaygınlaştıran başka bir etkidir

³⁴ Bryce 1999, 111-113, 150-151

15. yüzyıl sonu ile 14. yüzyıl başlarında bağımsız bir devlet olarak kayıtlarda yer almaktadır.³⁵ Bu dönemde Hitit kralları Kizzuwatna Devleti ile eşitliğe dayanan anlaşmalar yapmıştır. Kizzuwatna-Hitit eşitliği M.Ö. 14 yy'dan sonra Hitit lehine Sunassura anlaşması ile bozular. Bu anlaşma ile beraber Hititler Kizzuwatna'nın batısına hakim olmuşlardır.³⁶ Bu dönemde çivi yazılı belgelerde bölgede, Anamusta, Arana, Aruna, Arusna, Adaniya, Azpisna, Hulassa, Irima, Ishupitta, Kummani, Lamiya, Landa, Lawazantiya, Luwana, Nirisa, Paduwanda, Pitura, Puruna, Saliya, Serigga, Sinamu, Tarsa, Turpina, Turutna, Uparbassa, Ura, Uranua, Urika, Urssa, Uda, Wassukanna, Wastita, Zaparasna, Zazlipa, Zilapuna, Zinziluwa ve Zunahara kentlerinin bulunduğu bildirilmektedir.³⁷ Bu kentlerden Tarsus Tarsa ile eşitlenmekte, Adana Adaniya ile eşitlenmekte, Kummanni Comana ile eşitlenmekte, Lamiya Lamas ile eşitlenmekte, Paduwanda Pozantı ile eşitlenmektedir.³⁸ Yukarıda kentlerin lokalizasyonlarının da desteklediği üzere Kizzuwatna Bölgesi'nin Hitit İmparatorluk döneminde Çukurova merkezli olduğu açıktır.

Bu dönemde Kizzuwatna'nın batısında bulunan bölgenin Tarhundassa olduğu kabul edilmektedir. Bu bölge hakkında Hitit anlaşma metinlerinde ve 1986 yılında bulunan Bronz Tablet'te bilgiler yer almaktadır.³⁹ Bu belgelerde Tarhundassa sınırının batıda Parha, doğuda Saliya, kuzeyde Pedassa'ya (Beyşehir gölü kuzeyi) kadar uzandığını bilinmektedir.⁴⁰ Bu tablete geçen Kastaraja (Antik Kestros-modern Aksu) nehri ile Parha-Perge lokalizasyonu Tarhundassa'nın tüm bilimciler tarafından kabul edilmiş bulunan batı sınırını oluşturmaktadır. Bölgenin kuzeybatı sınırı Kastaraja nehrinin doğduğu Eğridir gölü yakınlarında kuzeye devam eder Sultan Dağlarının kuzeydoğu eteklerini izleyerek Konya'nın kuzeyinden Ereğli-Pozantı bölgesine ulaşır. Sınır burada güneybatıya yönelerek Bolkar Dağları ve Mut çukuru üzerinde Akdenize bağlanır.⁴¹ Bu metinlerde yer alan Saranduwa Kelenderis'e, Ura hem bölge olarak Göksu nehri ile Limonlu Çayı arasına hemde bu bölgenin limanı olarak Krykos'a

³⁵ Ünal 2002, 126

³⁶ Ünal 2002, 127

³⁷ Hrouda ve diğ. 1997 A, 149-150

³⁸ a.g.e.

³⁹ Bahar 1996, 45-46

⁴⁰ Dinçol 2001, 80

⁴¹ Dinçol 2001, 80-82

lokalize edilmektedir.⁴² Tarhundassa'nın Akdeniz kıyısında bulunan doğu ve batı sınırları hakkında H. Bahar ve A. Dinçol tarafından birbirlerine benzer öneriler bulunmaktadır.⁴³

Hitit İmparatorluk devrinde (M.Ö. 1450-1200) Kizzuwatna ve Tarhundassa'nın Hititler ile olan ekonomik ve siyasi ilişkilerine ait veriler; Sirkeli⁴⁴, Tarsus Gözlükule⁴⁵, Kinet Höyük⁴⁶, Kilise Tepe⁴⁷, Soli⁴⁸ ve Yumuktepe⁴⁹ kazılarında elde edilmiştir.

Bu veriler dışında Kilikya Bölgesi'nde yapılan yüzey araştırmalarında 38 yerleşim yerinde Orta Tunç Çağına ait materyal tespit edilmiştir. Bölgede 58 yerleşimde ise Geç Tunç Çağında ait materyal bulunduğu ve Geç Tunç Çağı yerleşimlerinin Yukarı Ovada daha yoğunlaştığı bildirilmiştir.⁵⁰ Bölgedeki yerleşim sayısındaki ani artışın sebebi olarak Hitit krallarının Kizzuwatna'yı elde tutma politikası gereğince Hattililerin bölgeye yerleştirilmesi gösterilmektedir.⁵¹

Geç Tunç Çağı sonularına doğru imparatorluk yönetimindeki huzursuzluklar, kuraklık ve doğal afetler gibi nedenlerde Hitit İmparatorluğu ve getirdiği ekonomik sistem tamamen çökmüştür.⁵² Ekonomik sistemin çöküşünün getirdiği fakirleşme Tarhundassa sınırlarındaki Kilise Tepe⁵³ ve Kizzuwatna sınırlarındaki Tarsus⁵⁴ ve Kinet Höyüğü⁵⁵ ilgili tabakalarında izlenmektedir.

⁴² Dinçol 2001, 82-83

⁴³ Bahar 1996, 50-54; Dinçol 2000, 348-351

⁴⁴ Hrouda ve diğ. 1997 A, 104

⁴⁵ Tarsus II, 49 vd.

⁴⁶ Gates 2001 B, 137

⁴⁷ Kilise Tepe 2007, 331,

⁴⁸ Yağcı 2001 B, 162

⁴⁹ Caneva-Köroğlu 2010 B, 65-72

⁵⁰ Seton-Williams 1954, Fig. 4

⁵¹ Yakar 2001, 42-43

⁵² Kuhrt 1995, 385-386; Bryce 1999, 374-376,

⁵³ Hansen-Postgate 1999, 111-112

⁵⁴ Tarsus II, 58

⁵⁵ Gates 1999 A: 263-265

1.4.2. Geç Tunç Çağından Erken Demir Çağına Geçiş Dönemi Tarihi Coğrafyası

Kilikya Bölgesi'nde Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünün elbette doğal ve insani etkenleri bulunmaktaydı. Bu çöküşteki insani etkenlerden biriside, iyice güçten düşmüş olan imparatorluğun Deniz Kavimleri'nin⁵⁶ gerçekleştirdiği büyük göç dalgasına dayanamaması ve yıkılmasıdır. Kilikya'da, görülen önemli bir değişiklikte Geç Tunç Çağı'nın sonunda ortaya çıkan Mikenlerin faaliyetleridir. Miken seramik buluntularına⁵⁷ dayanarak oluşturulan bu çıkarımda Ege kökenli bir toplumun Kilikya'ya yerleşmiş olduğu fikri ortaya atılmıştır.⁵⁸ Ancak kazılarda ortaya çıkarılan mimari kalıntılar ile seramik ve mühür gibi buluntular Geç Tunç Çağı'nda Kilikya'da Hitit egemenliğinin daha ağır bastığına işaret etmektedir. Kilikya'nın Hitit idaresi altında olması, Mikenler'in Kilikya'da bir yerleşim yeri kurmalarını engellemiş olabilir.⁵⁹ Ancak Kilikya'da Tarsus ve Kazanlı'nın da içinde olduğu 23 merkezde Miken Seramiği saptanması ve bu merkezlerde Kıbrıs, Doğu Ege kökenli örneklerin yanında yerel üretim örneklerinin tespit edilmesi⁶⁰ Kilikya'daki Miken ticaretinin açık kanıtlarıdır. ⁶¹ Orta Anadolu'da Fraktin, Maşat ve Gödelesinde bulunan az sayıdaki Miken malzemesini Kilikya kökenli⁶² olması da bu ticaretin Anadolu'ya Kilikya üzerinden yapıldığını gösterir. ⁶³ Orta Anadolu'da az sayıda Miken seramiği bulunması önceki bölümde yer alan Hititlerin sınırları dahilinde oluşturdukları merkeze dayalı ekonomik sistemin yansıması olmalıdır.

1.4.2.1. Mopsos Hanedanı

Kilikya Bölgesi'nin bu geçiş döneminde Batı Anadoluyla olan ilişkilerinin tarihi ve aynı zamanda mitolojik boyutunu Mopsos oluşturur. Mitolojide Mopsos'la ilgili olaylar, Troia savaşı sonrasında başlar. Bu savaş sonunda Troia'nın çökmesiyle

⁵⁶ Arkeoloji literatüründe "Deniz Kavimleri" terimi Merneptah'ın Karnak'ta bulunan yazıt üzerinde ki "dört bir yandan gelen kuzeyliler" ve "deniz ülkelerinden gelenler" gibi tanımlamalarına atfen ortaya çıkmıştır. Deniz kavimlerini oluşturan halklar konusunda bkz. Kuhrt 1995, 386-393

⁵⁷ Bölgedeki Miken seramikleri'nin Geç Helladik II A, III A-B gruplarına ait olduğu ve sayıca az miktarda bulunduğu bildirilmiştir (Kozal 2003, 68). Miken seramiği Kilikya'da Kilisetepe'de (Postgate ve Baker 1995, 176- 177), Mersin-Yumuktepe (Garstang 1953, 253- 259) ve Kazanlı'da (Kozal 2003, 68) tespit edilmiştir. Bu merkezlerde en büyük grubu Geç Helladik III C dönemine tarihlenen seramikler oluşturur (Arslan 2001, 2; Arslan 2010, 14- 15).

⁵⁸ Boardman 1999: 35; Jean 2003, 88; Salmeri 2003, 266; Yağcı 2008 b, 238-239

⁵⁹ Hanfmann 1948, 139; Jean 1999, 39.

⁶⁰ Momsen 2011, 912-913

⁶¹ Salmeri, 2003: 268.

⁶² Mee 1978, 150

⁶³ Kozal, 2003: 70.

Pamphylia ve Kilikia Bölgelerine göçen Helenlerin önderleri Mopsos, Kalchas ve Amphilochos'tur. Bu önderlerden Mopsos, Perge ve Aspendos kentlerini kurduktan sonra Amphilochos'la birlikte Kilikia'ya geçer.⁶⁴ Mallos kentinin kuruluşu ardından Mopsos ve Amphilochos arasında başlayan tartışma kavgaya dönüşür; ve teke tek dövüşte birbirlerini öldürürler.⁶⁵

Mopsos hakkındaki bu kısa mitolojinin tarihi figüre dönüşümü, Karatepe'de Fenikece ve Luvi Hieroglifi ile yazılmış çift dilli yazıtın ortaya çıkışı ile başlar.⁶⁶ Bu yazıtta kalenin kurucusu Asatiwatas ve Danunalıların Kralı Urikki'den söz edilmekte, Asitawadas'ın Muksas (Mopsos) hanedanına mensup olduğu bilgisi verilmekte ve H. Çambel'e göre, Urikki tarihi belgelerden çıkarak, gerçeklik kazanmaktadır.⁶⁷ Bu yazıtta ülke hakkında Mopsos Evi deyimini kullanılmaktadır.⁶⁸

Bu bilgilerin benzerleri Adana'nın Yüreğir İlçesine Bağlı Çine Köyünde bulunan Fenikece ve Hieroglif Luvice dillerinde yazılmış çift dilli kitabe içeren anıt-yazıtının keşfi ile elde edilmiştir.⁶⁹ Metinde 1. tekilde konuşan Urikki/Warikas, kendisini Mopsos/Muksas soyundan geldiğini, Hiyawa Ülkesi Kralı ve Fırtına Tanrısının Hizmetkarı olduğunu ve ülkesinin Sura (Asur) ile bir "ev" olduğunun yazmaktadır.⁷⁰ Bu kitabede geçen "Hiyawa Ülkesi" tabirinin Ahhiyawa'dan türemiş olduğu bu adın Hititlerin Grekler yada Mikenler için Akha'ları tanımlama amacıyla kullanıldığı fikri bulunmaktadır.⁷¹ Bu teoriye göre Hiyawa adı bir Ege gücünün Hititler tarafından söylenmiş şeklinde geçme olup Ahhiyawa'nın genel kabul gördüğü şekli ile Akhaları yada Mikenleri kast etmektedir. Tekoğluna göre Demir Çağında "Hiyawa" adı Neo

⁶⁴ Barnett 1953, 142

⁶⁵ Erhat 1999, 207-208

⁶⁶ Bossert 1950, 1-39

⁶⁷ Çambel 2001, 132. Ayrıca Çambel Yazıtları aşağıdaki şekilde özetler, "*Kalenin kurucusu Asatiwatas ve Danunalıların Kralı Urikki (Fenikece)/Awarikus(Luvice) tarafından Pahar/Pahri'deki (Mopsuhestia) tahıl depolarını doldurmak ve efendisi Mopsos/Muksas'ın dölünün babasının tahtına oturmasını sağlamakla görevlendirildiğini söyler.*"

⁶⁸ Hawkins 2000, 52, Çambel 2001, 131

⁶⁹ İpek-Tosun-Tekoğlu 1999, 173-189

⁷⁰ Tekoğlu-Lemaire 2000, 973-990

⁷¹ Ünal 2006, 72

Asur Döneminde “Que” Neo Babil Döneminde ise “Hume” yada “Khume” şekline dönüşmüştür.⁷²

1.4.2.2. Ahiyawa-Hiyawa Problemi

Mopsos ve mahiyetinin Ege göçleri sırasında bir müddet Kıbrıs'ta kaldığı ve buradan Kilikya'ya geçtiği mitolojinin bilinen konuları arasındadır.⁷³ Hanedan üyelerinin yaptıkları bu yolculuğun başlangıcının Batı Anadolu bitişinin Kilikya olması ve bu zümrenin Kilikya Bölgesi'ne muhtemel varış tarihi Ahiyawa-Hiyawa konusunun bir parçasını oluşturmaktadır. Bu ülkenin Anadolu'nun güneybatı kıyıları ile, bu kıyılara yakın adalarda bulunan bir devlet olduğu bilinmektedir.⁷⁴ Bu devletin Kilikya Bölgesindeki varlığı hakkında bilgilerin bir bölümü Çine Köy anıt-yazıtında yer almaktadır. Bu anıt yazıtta geçen “Hiyawa” terimi Asurluların Que adını verdikleri bölge için kullanılmıştır. Bu yazıtta yer alan Hiyawa ifadesinin Hitit metinlerinde geçen Ahhiyawa teriminin bir türetmesi olduğu belirtilmiştir. Hawkins bu görüşü daha ileri bir noktaya taşıyarak, *Hiyawa* terimini (Karatepe yazıtlarında da geçmektedir) ve Boğazköy yazılı belgelerinden bilinen *Ahhiyawa* Ülkesi deyimini Mikenlere eşitlemek ister. Ayrıca Hawkins M.Ö. 12. yüzyıl ve sonrasında Batı Anadolu'dan (Ahhiyawa) Kilikya Bölgesi'ne gelenlerin burada Hiyawa adı ile devlet kurduklarını ileri sürer.⁷⁵

Bu bilgiler Çineköy heykel-yazıt'ın metninde geçen “Asur Kralı ve tüm Asur evi benim annem ve babam oldu ve Hiyawa ve Asur bir ev oldu” ifadesi hem yukarıda geçen görüşe dayanak hemde Kilikya'nın M.Ö. 8. yüzyılın geç döneminde Asur Kralı ile olan yakın ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir.⁷⁶

Mopsos'un yukarıda geçen bilgiler ışığında mitolojik bir figür olmaktan çıkıp tarihi bir kişilik olduğu yönünde H. Çambel görüşüne benzer görüşler Barnett⁷⁷, Özyar⁷⁸, Pekman⁷⁹ ve Tekoğlu⁸⁰ tarafından da paylaşılmaktadır. Bu durumun kabul edilmesi

⁷² Tekoğlu 2003, 980-985

⁷³ Jasink-Bombardieri 2008, 27-28. Yazarlar Mopsos hanedanının kökeni konusunda ortaya attıkları bu görüşlerinde tamamen söyleniş benzerliğinden hareket etmektedirler.

⁷⁴ Mountjoy 1998, 47-53, Jasink-Marino 2005, 3-4

⁷⁵ Tekoğlu-Lemaire 2000, 1006, Hawkins 2009, 166

⁷⁶ Tekoğlu-Lemaire 2000, 972, 994

⁷⁷ Barnett 1953, 140-143

⁷⁸ Özyar 2005, 26 vd.

⁷⁹ Pekman 1989, 15 vd.

⁸⁰ Tekoğlu 2000, 55-56

konusunda başka bir destekte bir Hitit tabletinden gelmektedir. Hattuşa'da ki bu belgede⁸¹ "Mopsos" adı, "Muksus" şekliyle okunur. Tablet Mopsos'u hikayeden gerçeğe yaklaştıran bir unsur olarak sunulmaktadır.⁸² Ne var ki Scheer, metnin durumunu⁸³ göz önüne alarak içeriğin kurgulanamayacağını bu nedenle de mitolojik varlık olan Mopsos'un tarihsel bir Hititli yada devlet kurucu olduğunu belgeleyemeyeceğini belirtir.⁸⁴ Ayrıca her iki yazıtta ki ifadelerde Mopsos "ata" olarak anılmaktadır. Bu yazıtlarda Mopsos'un herhangi bir dünyevi icraatından söz edilmemektedir. Bu belgelerin kesin olarak ortaya koydukları durum Demir Çağı Kilikya krallarının soylarını Mopsos (*Muksas/MPŠ*) mitosuna dayandırdıklarıdır.

1.5. Orta Demir Çağı Tarihi Coğrafyası

Bölge Demir Çağında Que, Hilakku ile Pirindu krallık ve bölgelerinden oluşmaktadır.⁸⁵ Asurlular Kilikya Bölgesi'ni Que ve Hilakku adları altında tanımlamışlardır. Asur yıllıklarında Asur Ordusunun Que'ye ulaşmak için Amanos dağlarını aştığı bilgisi⁸⁶ öncelikle Que Bölgesi'nin Amanos Dağlarının batısına olduğunu ortaya koyar. Bu yıllıklarda Asur'a vergi ödeyen krallıklar doğudan batıya doğru yazılmış olup bunlar; Adini, Kargamış, Sam'al, Que ve Hilakku şeklinde sıralanmıştır.⁸⁷ Ayrıca bu belgelerde Hilakku bölgesinin dağlık olduğu bilgisi verilmektedir.⁸⁸ Bu bilgiler göz önüne alındığında Que ve Hilakku'nun komşu bölgeler olduğu ve Que'nin antik dönemde Kilikia Pedias (Ovalık Kilikya) olarak tanımlanan bölgeyi işaret ettiği Hilakku'nun ise bu bölgenin batı ve kuzeybatısındaki Toros Dağlarının kapladığı antik dönemde Kilikia Tracheia (Dağlık Kilikya) olarak tanımlanan bölgeyi işaret ettiği kabul edilmektedir. Hilakku adına ilk kez III.

⁸¹ Barnett 1953, 142

⁸² Tablet, Troia savaşının sonrasında gerçekleştiği söylenen Mopsos ve arkadaşlarının Troia'yı terk etme mitosuna tarihleme olarak uymaktadır. Ayrıca Karatepe yazıtlarında Kral Asitawadas kendisini Fenikece Mps, Hititçe Muksas adlı bir öncülün soyundan biri olarak tanımlamaktadır.

⁸³ İlgili Madduwattas tabletinde Mukshus adının geçtiği yerin tahrip olmuş durumda ele geçmesi nedeniyle.

⁸⁴ Scheer 1993, 254

⁸⁵ Zoroğlu 1994, fig. 27.1

⁸⁶ Luckenbill 1926-I, 528

⁸⁷ Luckenbill 1926-I, 600

⁸⁸ Luckenbill 1926-II, 329

Salmaneser'in yıllıklarında rastlanır.⁸⁹ Bu adın "Hlk" biçimindeki yazılışının Grekler tarafından tüm Kilikya Bölgesini tanımlamak için kullanıldığı bildirilmektedir.⁹⁰

Kilikya gerek Demir Çağı'nda gerekse Antik Dönemde, Anadolu, Suriye ve Mezopotamya arasındaki coğrafi konumu sebebiyle ekonomik değer arz etmiştir. Kilikya yukarıda belirtilen konumuna ilaveten verimli ovaları, kuzeyini sınırlandıran Toros Dağlarında bulunan kalay, gümüş, demir madenleri ve kereste ile önce Sümer, Akkad, Hitit, Akhaların, Asurlular, Babillileri, İonluların ve Perslerin ilgisini çekmiştir.

Hitit devletinin çöküşünün getirdiği bozuk düzen ve bu süreç sonunda Geç Hitit Beylikleri kurulmuşlardır. Bu dönemde Que ve Hilakku hakkındaki kayıtlar Asur belgelerinde yer almaktadır. Bunlardan Que hakkında ilk kayıtlar M.Ö. 858 yılında Kral Kate'nin III. Salmanassar'a karşı kurulan Kuzey Suriye koalisyonu içinde yer almasıyla başlar. III. Salmanassar'ın ilk seferleri Asur gücünü Ovalık Kilikya'nın batısına kadar hissettirmek amacıyla düzenlenmiştir. Kral bu seferde Amanos Dağlarını aştığını, sedir ile selvi ağacından kereste aldığını ve silahlarını denizde yıkadığını anlatır.⁹¹ Kral bu seferini ve sonraki yıllarda yapacağı seferlerini siyah obelisk, Kurh Steli ve devlet arşivlerine kaydettirmiştir. III. Salmanassar'ın Kalhu/Calah'ta bulunan arşivleri krallığının ilk iki ya da üç yılında Van Gölü'nden Amanos Dağlarına kadar olan bölgenin hakimi olduğunu anlatmaktadır.⁹²

III. Salmanassar siyah obelisk üzerinde yer alan bilgilere göre M.Ö. 843-842 yılında Amanos Dağları'na bir sefer daha düzenlemiştir. Kral bu seferinde de Amanos Dağları'ndan Sedir ağacı kestiğinden söz eder ancak sefer kayıtlarında Kilikya Bölgesine ulaştığına dair bilgi vermez.⁹³ M.Ö. 841 yılında Amanos Dağları'na ulaştığını söyleyen kral yine sedir ağacı kerestesi aldığını belirtir.⁹⁴ III. Salmanassar M.Ö. 840 yılında ki seferinde Fırat Nehri'ni 21. kez geçtiğini ve Que'nin şehirlerini aldığını ve ganimetleri götürdüğünü söyler.⁹⁵ M.Ö. 839 da yapılan Que seferinin

⁸⁹ Luckenbill 1926-I, 215

⁹⁰ Desideri-Jasink 1990, 155

⁹¹ Smith 1925, 21, Luckenbill 1926 cilt 1, 201, 215-216

⁹² Luckenbill 1926 cilt 1, 236-237

⁹³ Luckenbill 1926 cilt 1, 205

⁹⁴ Luckenbill 1926 cilt 1, 205

⁹⁵ Luckenbill 1926 cilt 1, 205

diğerlerinden ayrılan en önemli özelliği kervan yollarının emniyet altına alınmasıdır.⁹⁶

M.Ö. 839 yılında gerçekleştirilen sefer daha detaylı bilgilerle anlatılmaktadır.⁹⁷

“Saltanatımın yirminci yılında Fırat Nehri’ni yirminci kez geçtim. Kendi (birliklerimle) birlikte tüm Hatti Ülkesi’nin krallarını da teftiş ettim. Hamanu Dağı’nı (Amanos) geçtim. Aşağıya, Que (kralı) Kate’nin yerleşim yerlerine indim. Lusanda, Abarnani, Kizuatni (Kizzuwatna) ve başından sonuna kadar birçok yerleşim yerini müstahkem yerlerle birlikte ele geçirdim. Oralarda çok kan akıttım. Savaş tutsaklarını alıp götürdüm. Hükümranlığımın iki adet anıtını diktirdim. Kudretimin şöhretini onlar üzerine yazdırdım. Birincisini, kentlerinin başladığı yere, ikincisini ise denizin başladığı ve onun yerleşim yerlerinin bittiği yere yaptırdım. Zafer ve gücümü Que üzerine yerleştirdim”.

Aynı seferi kısa olarak anlatan başka bir nüshada ise genel hatlarıyla,

“Kate’nin kentlerini sildim süpürdüm, tahrip ettim (ve) ve sayısız kentleri yaktım. Çok insan katlettim (ve) onlardan sayısız şeyler yağmaladım. Onun (Kate’nin) haracını kabul ettim (ve) onu efendim Adad’a yaşayacağım günler uzun olsun diye kendi hayatım, saltanat ve tahtımın devam etmesi, düşmanlarımın yanıp kül olması, tehlikeli düşmanlarımın helak olması (ve) bana karşı çıkan kralların ayaklarına kapanarak bana teslim olmaları için sundum” denmektedir.

Bu belgelerde III. Salmanassar’ın amacının Kilikya Bölgesi’ni kalıcı olarak zapt etmek yerine yağma niyetinde olduğunu anlaşılmaktadır. Nitekim Salmanassar’ın saltanatının ilk 20 yılında toplam 110.610 tutsak ele geçirdiğini, 82.600 kişiyi öldürdüğünü, 9.920 kısrak ve katır, 35.565 sığır, 19.690 eşek, 184.755 adet de küçük baş hayvanı yağmaladığı bildirilmektedir.⁹⁸ bunların bir kısmının Que Ülkesi’nden karşılandığı şüphe götürmez. Ayrıca Kral, Que üzerine büyük bir zafer kazanmış olsa idi, bu olayı mutlaka kayıt altına alırdı.

⁹⁶ Smith 1925, 24 Ancak M.Ö. 839 yılı olaylarını anlatan III. Salmanessere ait tarihi kaynaklarda böyle bir bilgi yer almamaktadır.

⁹⁷ Ünal 2006, 70

⁹⁸ Ünal 2006, 70

Kral, Siyah Obelisk üzerine yazdırdığı tarihçesinde 25. saltanat yılına isabet eden (M.Ö. 835) seferinde Que'yi diğer seferlerine oranla biraz daha ayrıntılı anlatır;⁹⁹

25. saltanat yılımda Fırat nehrini geçtim. Hatti Krallarının bana sunduğu hediyeleri kabul ettim. Amanus Dağlarını geçip Que ülkesinde Kate'nin şehirlerine saldırdım. Kate'nin başkenti Timur'u aldım, askerlerini öldürdüm. Ganimetler aldım, birçok şehri yıktım ve ateşe verdim.

Kral Siyah Obelisk üzerinde yazdırdığı kitabenin devamında M.Ö. 834 yılında Que üzerine bir sefer daha düzenlediğini anlatmaktadır;¹⁰⁰

“Amanos Dağlarının yedinci kez geçtim ve dördüncü kez Que'nin Kate yönetimi altındaki kentlerinin üzerine yürüdüm. Tulka'nın başkenti Tanakun'u kuşattım. Tanrım Ashur'un korkunç görkemi onu etkisiz hale getirdi. (kentlerinden) dışarı çıktılar ve ayaklarına kapandılar. Onun verdiği köle, gümüş, altın, demir, sığır ve keçiyi vergi olarak kabul ettim. Daha sonra Tanakun'dan ayrılıp Lamemash'a saldırdım. Bu ülkenin insanları dağa saklanmışlardı. Dağa çıktım ve askerlerini kılıçtan geçirdim. Kentlerini yakıp yıktım. Ganimetleri ve hayvanlarını dağdan indirdim. Tarzi (Tarsus?) üzerine yürüdüğümde, ayaklarına kapandılar. Gümüş ve altınlarını vergi olarak kabul ettim. Kate'nin kardeşi Kirri'yi onların kralı olarak tayin ettim. Dönüşümde Amanos Dağlarının sedir ağaçlarından kereste aldım ve onları kentim Assur'a taşıdım.”

Metinde de görüleceği üzere Kral, M.Ö. 834 yılında yapılan seferde Que'nin tamamını ve Tanakun¹⁰¹ kentini ele geçirdiğini bildirmektedir. Kral buradan Lamemash'a saldırmıştır. Bu bölge yada ülke hakkında verilen kısıtlı bilgi Lamemash halkının Asur şiddetinden dağlara kaçarak saklanmalarından ibarettir. Bu nedenle söz konusu bölge yada ülkenin Misis Dağlarının kuzey ucunda bulunan Sirkeli höyük civarında yada bu dağ kütesinin batı etekleri ile Ceyhan nehri arasında olabileceği belirtilmiştir.¹⁰² III. Salmanassar bu seferinde Tarsus'a kral tayin ederek, en azından kent üzerinde ki hakimiyetini açıkça ilan etmektedir. Bu yazılı belgelerden Kilikya

⁹⁹ Luckenbill 1926 cilt 1, 207

¹⁰⁰ Luckenbill 1926 cilt 1, 207-208

¹⁰¹ Yıllıklarda Tulli'nin başkenti olarak geçer (Luckenbill 1926 cilt 1, 207).

¹⁰² Jasink-Bombardieri 2008, 34

bölgesinin III. Salmanassar döneminde yoğun Asur baskısı altında kaldığına şüphe yoktur. Yazılı kaynaklarda, III. Salmanassar'ın ardılları olan V. Shamsi-Adad, Sammurat, III. Adad-Nirari, Assur-nirari, III. Tiglath-pileser ve V. Salmanssar zamanında Kilikya bölgesine Asur saldırıları olduğuna dair veriler bulunmamaktadır. Ancak III. Tiglath-pileser dönemi (M.Ö. 8. yüzyıl ortaları) çağdaşı olan Que Bölgesi kralı Urikki'nin¹⁰³ kayıtlarda, Asur haraç ödediği bilgisi yer almaktadır. Ayrıca Que Kuzey Suriye devletleri ile bir arada anılmaktadır.¹⁰⁴

Sargon döneminin Kilikya Bölgesindeki tasarrufu M.Ö.718 yılında Kilikya Bölgesinden geçerek Gülek Boğazı kuzeyinde (modern Aksaray civarı¹⁰⁵) bulunan Sihunta kralı Kiakki üzerine saldırısı ile başlar.¹⁰⁶ Bu tarihten üç yıl sonra M.Ö. 715'de Asur ile Frigler arasındaki savaş sonucunda Que ASSUR-SARRU-USUR adında bir şahsın vali ile tayin edilerek Asur eyaleti haline getirilir¹⁰⁷ ve Harrua, Ushnanis ve Qumasi kentleri Que bölgesine bırakılır. II. Sargon döneminin 11. yılına ait belgelerde (M.Ö. 713-712) Que'nin Asur eyaleti olduğuna dair ifadeler yer almaktadır.¹⁰⁸

Kilikya Bölgesi'nin II. Sargon dönemine ait önemli kayıtlarından biriside M.Ö. 715'te yapılan seferde İonlardan söz edilmesidir. Korsabad Sarayında bulunan bu kayıtlarda İonlar oldukça kısa tanımlarla yer almaktadır,¹⁰⁹

“Yurtları denizin ortasında olan, uzun bir zamandan beri Tyre ve Que halklarını öldüren, yolları kapatan, Yonyalıları teslim almak için denize açıldım ve onları büyük ve küçük silahlarımla öldürdüm.”

Aynı sarayın başka bir belgesinde;

¹⁰³ Awarikus/Urikki adı, Karatepe dışında Hasanbeyli ve Cebelires Dağı Aramice yazıtlarında da WRK olarak geçer (Lemaire 1983, 9-19). Ayrıca Çineköy yazıtının, Urikki'ye ait olduğu düşünülmektedir (Tekoğlu-Lemaire 2000, 1003). Urikki'nin kimliği hakkında (Hawkins 2000, 44).

¹⁰⁴ Lanfranchi 1988, 35

¹⁰⁵ Hawkins 1982, 418 dipnot 378

¹⁰⁶ Lanfranchi 1988, 60.

Bu saldırıya gerekçe olarak sözkonusu devletin Asura vergi ödemeyi reddetmesi gösterilir. Asur'a bu başkaldırısını Mita'nın kışkırtması ile olduğu düşünülmektedir. Burada önemli olan Mita'nın Orta Anadolu'da bulunan beylik ve devletleri kullanarak Asur'un dikkatini Orta Anadoluya çekmek ve hakimiyet alanını Kalikadnos Vadisi boyunca ilerleterek Que'nin batısına kadar ulaşmak istediği düşünülmektedir (Jasink-Bombardieri 2008, 36).

¹⁰⁷ Hawkins 1982, 418-420, Lanfranchi 1988, 61-62

¹⁰⁸ Luckenbill 1926 cilt 2, 21, 27, 36

¹⁰⁹ Luckenbill 1926 cilt 2, 40-41, 51, 61, Olmstead 1931, 266, Lanfranchi 2000, 14

“(Sargon) İonları bir balıkçı gibi denizin ortasında avladı ve Que ve Tyre’nin rahat etmesini sağladı.”

denilmektedir.

Bilindiği üzere İonlar Doğu Akdeniz’de M.Ö. 8. yy’da ticari faaliyette bulunmuşlardır.¹¹⁰ Bu bilgiye ek olarak yukarıda ki belgelerden yapılabilecek çıkarım ise İonların Doğu Akdeniz sahillerinde yağma yada korsanlık yaptıkları ancak Asur tarafından engellendikleridir.

Bu belgelere İonların (Yamnaiu) memleketi “denizin ortasında” biçiminde tarif edildiği belirtilmektedir.¹¹¹ Bu tarife akla Kıbrıs yada Ege Adalarını gelmektedir. Ancak Lanfranchi tarafından Kıbrıs’ın Asurcada “Yadnana” olarak adlandırıldığı bildirilmesi metinde Kıbrıs’ın kast edildiği ihtimalini boşa çıkarmaktadır.¹¹²

M.Ö. 705 yılında II. Sargon Tabal üzerine yaptığı bir seferde öldürülmüş ve yerine V. Sanherib geçmiştir. Sanherib yönetiminde de Asur’un Kilikya üzerinde baskı uyguladığı yazılı belgelerden anlaşılmaktadır. Bu belgelerde Kilikya Bölgesi hakkında ki ilk bilgiler Sanherib’in generalleri tarafından M.Ö. 698-696 yılları arasında yapılan İllubru ve Hilakku seferi hakkındadır.¹¹³

Sefer hakkında ki bilgilerin en ayrıntılısı M.Ö. 694 tarihli silindir yazıtta yer almaktadır;¹¹⁴

“Kirua, İllubru’nun kralı, tanrıları tarafından yüz üstü bırakılan bana bağlı bir köle. Hilakku’yu bana karşı savaşmak üzere isyan ettirdi. İngira ve Tarsus’ta yaşayanlar onun yanında yer aldı ve Que yolunu¹¹⁵ kapattı. Ordumu onların üzerine gönderdim. Hilakku’lular onun (Kirua) yardımına geldi. Zor dağların ortasına sürüldüler. (Ordum) Tarsus ve İngira’yı aldılar ve yağmaladılar. Kaçmasını önlemek için İllubru’ya saldırdılar ve şehri aldılar. Kirua, yağma edilen mallar, Hilakku’lular, ve büyük ve küçük baş hayvanları Ninive’ye getirildi. Kirua’nın derisini yüzdüm. İllubru’yu imar ettim. (Diğer?) Ülkelerin

¹¹⁰ Cook 2006, 211-212

¹¹¹ Lanfranchi 2000, 13 dip not 20

¹¹² Lanfranchi 2000, 14

¹¹³ Luckenbill 1924, 14, Grayson 1991, 122

¹¹⁴ Luckenbill 1924, 61-62

¹¹⁵ Que yolu güzergahı konusunda Ovalık Kilikya’nın batısını önerilirken, (Jasink-Bombardieri 2008:37) Alkım Amanos Dağlarındaki Beylan ve Aslanlıbel geçitlerinin bulunduğu güzergah üzerinde durmaktadır (Alkım 1965,18). Bu görüşün sebebi Kirua isyanına yardımeden Hilakkuların Amanos Dağlarının batısında Toros Dağ silsilesi içinde yerleşik olduklarıdır.

insanlarını zapt ettiğim yerlere yerleştirdim. Tanrım Assur'un gücünü tekrar kurdum ve bir anıt diktim.”

Bu metinde de anlaşıldığı üzere İllubru ve kısmen Hilakku¹¹⁶ üzerinde Asur egemenliğinin tesis edildiği anlaşılmaktadır. Ancak bu olaya Nebi Yunus (Niniveh) yazıtında çok kısa değinilmektedir.¹¹⁷ Metinde geçen İllubru'nun lokalizasyonu günümüzde Namrun'a Orta Çağdaki adı ile Lampron'a Tarsus'un 60 km kuzeybatısına verilmektedir.¹¹⁸

Yukarıda nakledilen bu olaylar Eusebius tarafından tercüme edilen belgelerde de yer almaktadır.¹¹⁹ Eusebius'a Polyhistor ve Abydenus vasıtası ile ulaşan¹²⁰ bu belgelerin Helenistik Dönem tarihçilerinden I. Antiokhos zamanında Babil'de yaşamış rahip Berossus'a ait olduğu düşünülmektedir.¹²¹ Berossus'un aktarımlarda İngria ve Tarsus'taki insanların Que yolunu kapattıkları bilgisi yer alır. Ancak bu kentler ile yapılan bir savaştan söz edilmez. Aktarımda Hilakku'nun yenildiğinden ve savaşın dağların ortasında yapıldığından söz edilmektedir. Bu metinde Illubru'dan önce Tarsus'un ve İngira'nın alındığını ve ganimetin götürüldüğünü ifade edilmektedir. Ayrıca Tarsus'un yağmalandığından söz edilirken Illubrunun yeniden inşa edildiği ve bir stelin dikildiği bilgisi verilmektedir.¹²² Berossus'un aktarımında Asur belgelerinin dışında Sanherib'in Tarsus'u Babil Kentini model alarak inşa ettiği yazılmıştır. Ancak Burstein, Berossus tarafından aktarılan bazı bilgilerin doğru kabul edilmesinin mümkün olmadığını savunur.¹²³ Bu görüşün çıkış noktası Asurcanın gramereine dayandırılmaktadır. Asur yazılı belgelerinde “inşaat” kelimesinin “yeniden inşa etmek” anlamında ve/veya “belirlenmiş özel bir inşaat işini yapmak” anlamında kullanıldığı belirtilir.¹²⁴

¹¹⁶ Hilakku Bölgesinin yeri konusunda, Aramice HLK/KLK olarak yazılan ismin, Hellençe'ye Kilikya olarak çevrilmiş olduğu, bir başka ifadeyle Kilikya adının Hilakku'dan geldiği kabul edilmektedir(Erzen 1940, 54-57). Kıyıları hariç olmak üzere oldukça korunaklı bir bölge olan Hilakku, bu özelliğiyle Ovalık Kilikya'nın kalesi işlevini üstlenmiş olmalıdır.

¹¹⁷ Luckenbill 1924, 86

¹¹⁸ Forrer 1921, 79, Houwink Ten Cate 1961, 25, Goetze 1962, 52. Öteyandan İllubru'nun Adana civarında bulunması yönündeki önerileri için bakınız, Alkim 1965, 17 dipnot 71.

¹¹⁹ Dalley 1999: 73. Bu belgeler uzun süren bir yanlış anlaşılma neticesi yeni bilgiler veren kil tabletler olarak ta görülmüşlerdir.

¹²⁰ Dalley 1999, 74

¹²¹ Luckenbill 1924, 162

¹²² Lemaire 1991, 274

¹²³ Burstein 1978, 23-24

¹²⁴ Oppenheim-Reiner-Rowton 1958: **epesu**

Ayrıca bu belgelerde Sanherib'in İonları Kilikya'da yenilgiye uğrattığı bilgisi yer almaktadır. Belgelerin Polyhistor tarafından yazılan örneklerinde Sanherib'in kendisi için bir heykel yaptırdığı ve bu heykelde Keldani dilinde Sanherib'in zaferlerinin ve işlerinin anlatıldığı belirtilmektedir.¹²⁵

Bu metinlerin Abudenus tarafından tercüme edilmiş versiyonunda kralın yaptığı işler ve bronz sütunlara sahip bir Athena Tapınağı inşa ettirdiğinden söz edilmektedir.¹²⁶ Sanherib'in söz konusu seferi ile ilgili Karatepe'de ortaya çıkarılan yazıtlarda (M.Ö. 725-700) Azatiwada'nın Sanherib'le birlikte hareket ettiği ve Ovalık Kilikya'nın doğusuna hakim olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıda anlatılan bütün tarihi kaynakların üzerinde ittifak ettiği konu Sanherib'in Kilikya ve Tarsus'a M.Ö. 696 yılında sefer düzenlemesidir.¹²⁷ Ayrıca II. Sargon'un İonlara karşı yapılan deniz harekati ve Sanherib'in Kilikya seferi bazı tarihçiler tarafından bir arada değerlendirilmiştir.¹²⁸

Takip eden dönemde Que Asur idaresindedir. Bu dönemin tek istisnası Sizzu ve Kundi Kralı Sanduari'nin Sidon Kralı Abdi-Milkutti ile eş zamanlı Asura karşı gerçekleştirdiği kalkışmadır.¹²⁹

Ovalık Kilikya Bölgesindeki Asur varlığının başka bir belgesi de 1930'lu yıllarda Tarsus Gözlükule kazılarında bulunan ve Goetze tarafından Neo Babil tabletleri olarak tanımlanan buluntu grubudur.¹³⁰ Bu tabletlerden 7 numaralı tablette yer alan bilgiler X'in ve Y'nin emrinde olduğu biçiminde çevrilmiş ve X yerel Y Asurlu olarak tanımlanmıştır.¹³¹

Bu belgede beş adet Luvice ismin yer alması Kilikya Bölgesi'ndeki Asur varlığının yanında Luvice konuşan nüfusuna kanıt olarak sunulur.¹³²

¹²⁵ Burstein 1978, 24

¹²⁶ Burstein bu çeviride Athena Tapınağı yerine Sandas/Herakles tapınağı terimini kullanmıştır (Burstein 1978, 24).

¹²⁷ King 1909, 5, 1910: 327-328

¹²⁸ Desideri-Jasink 1990, 45-46, 120,127

¹²⁹ Sizzu ve Kundi hakkında, Lutz 1922, 201-202

¹³⁰ Goetze 1939, 6-16. Bu tabletlerden no.3-6 numaralılar oldukça küçük parçalar halindedir.

Goldman'da tabletlerin buluntu durumunun mekan zemininin hemen üzerinde Korinth kotylesi ve bir terracota anne-çocuk figürünü (tanrıça Astarte) ile bir arada bulunduğu bildirilmiştir. Bu malzemenin bulunuş durumu kazı ekibi tarafından ikincil bir konteks olarak yorumlanmıştır. Tabletler beraber buldukları seramik malzemeye göre M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenmiştir (Goldman 1937, 276-277).

¹³¹ Goetze 1939, 8-9

¹³² Goetze 1939, 9-11

Babil yıllıklarından Kilikya bölgesinde Asurlulardan sonra Babil devletinin hakim güç olduğu görülmektedir. Babil Krallarından Neriglissar M.Ö. 557/556 yıllarında Dağlık Kilikya Bölgesine düzenlediği seferde Pirindu Kralı Appuwashu'dan Khumeyi aldığını ve onu Khume'nin batısında yapılan savaşta yendiğini anlatır. Neriglissar, bu seferinde Kral Appuwashu'yu Akdeniz'e inmeden önce Ura'ya ve daha sonra Kirşu'ya kadar geriletmiştir. Kral Akdeniz'e ulaştıktan sonra Sallune'ye (Selinus/Gazipaşa) kadar ulaşmıştır.

Yukarıda belirttiğimiz Asur ve Babil kaynaklarının dışında bölgede Fenike varlığına dair belgeyi Cebelireis Dağı yazıtı oluşturmaktadır. Alanya'nın 15 km doğusunda bulunan Cebelireis Dağında bulunan yazıt M.Ö. 625-600 arasına tarihlenmiştir. Bu yazıtta (SKN) YLBS bölgesinin idarecisi 'SLPRN tarafından yapılan arazi-bağ-tahsisi anlatılmaktadır.¹³³

1.6. Kilikya Bölgesinde yapılan Arkeolojik Araştırmalar

Bölge yukarıda anlatılan coğrafi özellikleri ve Ege, Kıbrıs, Suriye ve Levant Bölgeleri arasındaki güzergah üzerinde bulunması sebebiyle ayrıcalıklıdır. Bu coğrafi konum, Tunç Çağlarında olduğu gibi Demir Çağlarında da bölge kültürünün şekillenmesinde etkin olmuştur. Bu durum Kilikya bölgesinde yapılan araştırmalarda da kendini göstermektedir.

Bölgenin Batı Dağlık Kilikya bölümünde N. Rauh tarafından yürütülen yüzey araştırmalarında; Antiokheia ad Kragos¹³⁴ yerleşim yerinde Miken seramiği parçası¹³⁵ bulunduğundan söz edilmektedir. Ayrıca bu kentin Çıpcıklıkaya adası çapalama yerinde yapılan dalışlarda Klasik Döneme ait kurşun çekirdeklerin de bulunduğu rapor edilmiştir.¹³⁶ Aynı araştırmacı tarafından Gazipaşa İlçesi Muzkent Köyü civarında ki¹³⁷ yerleşim yerinde Protogeometrik-Geometrik Döneme ait olduğu belirtilen seramik bulunduğundan söz edilmektedir.¹³⁸ Orta Dağlık Kilikya'da H.

¹³³ Mosca-Russel 1987, 1-28

¹³⁴ Antalya İli Gazipaşa İlçesi Güney Köyü

¹³⁵ Rauh 1999, 340, resim 7.

Bu bilgi yerleşim yerinin Roma Dönemi'nin (Hoff 2006, 101) öncesinde de iskan edildiğini gösterir.

¹³⁶ Rauh 2006, 226

¹³⁷ Rauh 2001, 259 (Harita 1: 28-C-8-b-1)

¹³⁸ Rauh 2001, 261-262

Elton, Göksu (Kravga) Köyü civarında Kilisetepe'nin boyalı Demir Çağı seramiğine benzer malzemeden söz etmektedir.¹³⁹

Ovalık Kilikya'da G. Salmeri tarafından yürütülen yüzey araştırmalarında Misis¹⁴⁰ (Mopsuestia), Ceyhan, Kırık Köprü Höyük, Çitnoğla Çiftlik¹⁴¹, Hesegin Tepe¹⁴², Güneş Tepe¹⁴³ ve Taşlı Tepe¹⁴⁴ incelenmiştir (**Harita 4**).

Bu yerleşim yerlerinden Antik Mopsuestia kenti Ceyhan Nehrinin batı kıyısında modern Yüreğir İlçesi Yakapınar Beldesi civarındadır. Kent batı ve doğu olmak üzere iki tepeden oluşmaktadır. Batıda bulunan tepe Ceyhan Nehri kenarından teraslar şeklinde yükselmektedir. Doğu tepe ise batıya görece çok alçak ve doğuya doğru uzanan hafif meyilli araziye sahiptir. Kent 1930 ve 1951 yılları arasında yüzey araştırmaları ile 1950'li yıllarda Theodor Bossert başkanlığında yürütülen kazılara sahne olmuştur.¹⁴⁵

Kentte yapılan yüzey araştırmalarında Orta Tunç Çağı ve Orta Demir Çağı seramik malzemesi ağırlıkta olmak üzere Tunç Çağı'nda Roma Dönemi sonuna kadar olan aralıkta malzeme ile karşılaşmıştır.¹⁴⁶ Yerleşimin batı kanadını oluşturan tepe yada akropolde Orta Demir Çağına ait Kıbrıs üretimlerine benzer beyaz boyalı grubu ile kırmızı üzerine siyah (black on red) grubuna ait seramik malzemenin bulunduğu bildirilmiştir.¹⁴⁷ Salmeri tarafından yapılan bu araştırmada Erken Demir Çağı ile Ege üretimi seramik örnekleri ile oldukça nadir karşılaşıldığı ve benzeri durumun Miken Seramiği içinde söz konusu olduğu bildirilmiştir.¹⁴⁸ Salmeri araştırması bu yönü ile Seton-Williams yüzey araştırmasından farklılık arz eder. Seton-Williams Bölgede Miken varlığının geniş bir alanda yayılım gösterdiğinden söz etmektedir.¹⁴⁹ Ne varki 1970'li yıllardan itibaren yapılan araştırmalarda Kilikya Bölgesinde M.Ö. 12.

¹³⁹ Elton 2006, 332

¹⁴⁰ Seton-Williams 1954, 164-165; Salmeri 2002, 41

¹⁴¹ Seton-Williams 1954, 152; Salmeri 2002, 41

¹⁴² Seton-Williams 1954, 156; Salmeri 2002, 41

¹⁴³ Salmeri 2002, 41

¹⁴⁴ Salmeri 2002, 41

¹⁴⁵ Gjerstad 1934, 161 vd.; Seton-Williams 1954, 164-165; Bossert 1956, 376-377; Bossert 1957, 40-41; Bossert AOF 18 (1957); Bossert 1958 A, 5; Bossert 1958 B, 97-98; Bossert 1958 C, 32-33; Bossert 1959 A, 11; Bossert 1959 B, 79; Bossert 1960, 65, Budde L. Frühchristlichen Mosaiken in Misis Mopsuestia : Antike Mosaiken in Kilikien Band I, 1969, Recklinghausen

¹⁴⁶ Salmeri 2002, 41-42

¹⁴⁷ Salmeri 2002, 41-42

¹⁴⁸ Salmeri 2002, 42

¹⁴⁹ Seton-Williams 1954, 134-135

Yüzyılda monokrom seramik yanında Kıbrıs üretimleri ile büyük benzerlik taşıyan Miken Seramiği örneklerinin bulunduğu bildirilmiştir.¹⁵⁰ Bu seramiğin tipolojik değerlendirme sonucunda Doğu Ege ve Dodekanes üretimi örnekler ile bağlantılı olduğu ortaya çıkarılmıştır.¹⁵¹

Salmeri yüzey araştırmalarında Gjerstad'ın yürüttüğü yüzey araştırmalarında karşılaşılan seramikte incelenmiştir.¹⁵² Bu malzeme hakkında Salmeri tarafından yapılan değerlendirmede üç farklı grup saptanmış olup "A" Grubu malzemesinin Geç Helladik III A ve III B dönemine ait (M.Ö. 14. yüzyılın ikinci yarısı ile M.Ö. 13. yüzyıl) Kuzey-Doğu Peloponnes Bölgesine atfadile bilecek ithal seramik olduğu ortaya çıkarılmıştır.¹⁵³ "B" Grubu malzemesinin Geç Helladik III C dönemine ait ve Doğu Ege kökenli olduğu sonucu bulunmuştur.¹⁵⁴ "C" grubu malzemesinin ise Ege seramiği ile türdeş olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁵

Misis'te bu Geç Tunç Çağı malzemesi dışında Orta Demir Çağına ait boya astarlı seramik, portakal-kırmızı astarlı seramik, gri seramik, bikrom, black on red, beyaz astarlı gruplarından oluşan seramik elde edilmiştir.¹⁵⁶ Söz konusu malzeme hakkında katalogtan yoksun yapılan bu değerlendirmelerde, bu grupların Kıbrıs Geometrik III ve Kıbrıs Arkaik I dönemlerine ait seramik ile mukayese edilebilecek düzeyde ve önemli bir kısmının yerel üretim olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁷ Ayrıca Tarsus ve Kinet Höyük'ün M.Ö. 9. ve 8. yüzyıllara ait seramik grupları ile de benzerlik kurulmuştur.¹⁵⁸ Misis yüzey araştırmalarında ortaya atılan görüşlerden bir tanesi kentin Orta Demir Çağında en gelişmiş seviyesine ulaşmış olduğudur. Salmeri bu

¹⁵⁰ Mee 1978, 150

¹⁵¹ Sherratt-Crouwel 1987, 325 vd., Sherratt 1998, 292 vd.

¹⁵² Gjerstad Anamur'dan Misis'e kadar geniş bir bölgede, 21 yerleşim incelenmiştir. İncelenen bu yerleşimlerde karşılaşılan seramik malzemenin (Hellado-Cilician) Ege üretimlerinin taklidi olduğu belirtilmiştir (Gjerstad 1934, 193-196).

¹⁵³ Salmeri 2003, 208. Bu malzemenin bulunduğu yerleşmeler, Kazanlı, Yenice, Tanaverdi

¹⁵⁴ Salmeri 2003, 209-210. Bu malzemenin bulunduğu yerleşmeler, Kazanlı ve Tanaverdi

¹⁵⁵ Salmeri 2003, 209-210. Bu malzemenin bulunduğu yerleşme, Kazanlı

¹⁵⁶ Salmeri 2004, 112; Salmeri 2006, 333-334; Salmeri 2007, 171; Salmeri 2008, 4-5; Salmeri 2012, 167-168. Ayrıca Misis yüzey araştırmalarında Orta Demir Çağı tabakasının mil ile "mühürlenmiş" olduğu tespit edilmiş olup bu durum Misis'in sel baskınına uğradığı şeklinde yorumlanmıştır (Salmeri 2006, 334).

¹⁵⁷ Salmeri 2008, 4-5

¹⁵⁸ Salmeri 2008, 4-5

görüŖe gerekçe olarak, Orta Demir Çağı seramik malzemesinin Akropol’de ve batısında bulunan arazide yoğun olarak bulunması gösterimiŖtir.¹⁵⁹

Ayrıca bu yüzey araŖtırmalarında bulunan obsidien Misis’te Neolitik ve Kalkolitik yerleŖimin iŖareti olarak yorumlanmıŖtır.¹⁶⁰

Girginer tarafından yapılan yüzey araŖtırmalarında Adana İlinin Tufanbeyli ilçesinde; Küçük Sarı Fakı Höyük¹⁶¹, Gala Tepe/Kale Tepe¹⁶², Ceyhan İlçesinde Cebra Höyük/Kıllı Höyük¹⁶³ ve Ekinyazı (Sıddıkiye) Köyü¹⁶⁴ yerleŖimlerinde Demir Çağına ait materyalin bulunduğu tespit edilmiŖtir.¹⁶⁵

Osmaniye İlinde Tülek tarafından yürütölen yüzey araŖtırmalarında; Menetler Çiftliği/Höyüđu/Efendiäa Çiftliği’nde¹⁶⁶ Miken seramiği örneklerinin yanında olasılıkla Kırmızı üzerine siyah (black on red) grubuna ait Orta Demir Çağı’na tarihlenebilecek iç içe daire ve bant bezemeli seramik¹⁶⁷ (**resim 4**), KamıŖlı Höyük’te¹⁶⁸ olasılıkla Erken Demir Çağına ait seramik malzeme (**resim 5**), Tülek Höyük II’de¹⁶⁹ Son Tunç Çağı ile Erken Demir Çağı başına tarihlenmiŖ çapraz boyalı

¹⁵⁹ Salmeri 2008, 4

¹⁶⁰ Salmeri 2009, 123; Salmeri 2012, 167

¹⁶¹ Girginer 2004, 311: Adana İli Tufanbeyli İlçesi, Damlı Köyü (Tufanbeyli İlçesi’nin 2 km. batısındadır). Höyük, yaklaşık 26 m. yükseklikte ve 100x90 m. ölçülerinde olduğu belirtilmiŖ.

¹⁶² Girginer 2004, 314-315: Adana İli Tufanbeyli İlçesi, Pınarlar Köyü’nün yaklaşık 1 km. kuzeyinde. Höyük 250x425 m. boyutlarındadır ve 36 m. yüksekliğinde olduğu belirtilmiŖ. Söz konusu yerleŖmede M.Ö. 1. binyılın ilk yarısına ait, krem astar üzerine siyah ve kırmızı renkler ile geometrik motifli seramik parçalarının bulunduğu bildirilmiŖ.

¹⁶³ Girginer 2007, 179

¹⁶⁴ Girginer 2008, 393. Ceyhan İlçesi 23 km. kuzeyi.

¹⁶⁵ Kilikya Bölgesinde araŖtırmacıların aynı yerleŖim yerini birbirlerinden farklı dönemlere afettikleri karŖılaŖılması mümkün olan bir durumdur:

Seton-Williams 1954, 163:

“KURT OSMAN CİFTLİK (61). " The farm of Osman the Kurd." c. 5 km. S.E. of Ceyhan, beside Ceyhan-Kurtkulak road. Small mound, c. only 4 m. high. Cut limestone blocks i x 0.5 m. strewn on both sides of road, with tiles and pottery. Iron Age-Hellenistic.”

Aynı yerleŖim yeri için: Girginer 2008, 390:

“1. Ekenler Çiftliği (Kürtosman Çiftliği, Abdürrezzak, Ahmet Ekenler): Ceyhan’ın 14 km. güneyinde yer alan Kurtkulağı Beldesi’nin sınırları içinde, Ceyhan merkezin yaklaşık 4 km. güneyinde yer almaktadır. Gerek üzerinde yer alan çiftliğin yapımı sırasında, gerekse de tarımsal faaliyetler sonucunda yaklaşık 75 m. çapında, 5 m. yüksekliğinde korunabilmiŖtir. Bu incelemede alanda Roma ve Bizans dönemleri tanımlanmıŖtır.”

¹⁶⁶ Tülek 2012, 495. Osmaniye İli Toprakkale İlçesi Lalegölü Köyü’nün 1 km. kadar kuzeybatısı.

¹⁶⁷ Tülek araŖtırmasında elde edilen bu malzemenin karŖılaŖtırması için Tarsus III, fig. 65 no. 349, 352, fig. 123 no. 480, 520

¹⁶⁸ Tülek 2008, 306

¹⁶⁹ Tülek 2010, 74: “Toprakkale İlçesi’nde yükselti eğrileri ile haritada görölse de höyük tanımı yapılmamıŖ, ne haritada gösterilen ne de yerel halkın bildiği höyük 2008 yılı çalışmasında ilk defa belgelenmiŖtir. Kocayusuflu mevkiinden güneye doğru 1,5 km yürüyüŖ mesafesinde 147 metre rakımda

seramik¹⁷⁰, Telkovan Höyük'te¹⁷¹ kırmızı üzerine siyah boyalı ve konsantrik daire ve çizgisel bezemeye sahip seramik, Karataşlı¹⁷², Kamışlı¹⁷³, Kırmıtlı¹⁷⁴ ve Şemsi¹⁷⁵ höyüklerinde ise Erken Demir Çağına geçiş dönemine ait seramiğin bulunduğu belirtilmiştir.

Gates ve Özgen tarafından yapılan yüzey araştırmalarında “Alan 1-Doğu Ceyhan Ovası” olarak adlandırılan bölgede höyüklerin Misis-Ceyhan'dan Akdenize kadar birbirlerine yaklaşık 5 km mesafelerle yerleşim dokusu oluşturduğu saptanmıştır. Bu bölgenin Demir Çağı boyunca Bronz Çağına göre daha fazla iskan gördüğü ve yüzeyde tespit edilen seramiğin Kıbrıs Geometrik grubu örneklerinden oluştuğu belirtilmiştir.¹⁷⁶ Bölgede ki Demir Çağı dönemi yerleşimlerinin daha yoğun olması, Seton-Williams'ın bölgenin Tunç Çağında daha yoğun yerleşime sahne olduğu görüşünü çürütmüştür.¹⁷⁷

Kilikya'nın doğusunu oluşturan Erzin-Dörtüol Ovasında Lehmann ve Killebrew tarafından yürütülen yüzey araştırmalarında Gözeneler¹⁷⁸ (Oeniandos)-(Epiphaneia), Kara Höyük¹⁷⁹ (Tell Araklı), Dağılbaz Höyük¹⁸⁰ (**resim 6**), Büyükdere/Pınar Tepe¹⁸¹

konumlandır. Höyük güneyinde, Akdeniz görüş mesafesindedir ve eteğinde bir pınar bulunmaktadır. Höyük kuzey ve doğu yönlerinde ovaya hâkim konumdadır.”

¹⁷⁰ Tülek 2010, 76. Ayrıca “Demir Çağı çanak çömleğinde Kıbrıs ile bağlantılı olan boyalı ve bezemesiz kulplu kâseler ile çark yapımı gri mal ağız parçası da bulunmuştur.” “Yapılıpınar Höyük'te Demir Çağı krem astar üstüne boyalı mallar ile birlikte Hellenistik dönem kase kırıkları bulunmuştur.” bilgileri de yer almaktadır.

¹⁷¹ Tülek 2008, 307, 315

¹⁷² Tülek 2009, 135

¹⁷³ Tülek 2009, 135

¹⁷⁴ Tülek 2009, 135

¹⁷⁵ Tülek 2009, 135

¹⁷⁶ Seton-Williams 1954, 134-135

¹⁷⁷ Gates-Özgen 1994, 389, 393

¹⁷⁸ Hild-Hellenkemper 1990, 249-251; Lehmann ve diğ. 2006, 81. Bu yerleşimde Demir Çağına ait malzemenin akropolis'te 160x60 m.'lik alanda bulunduğu belirtilmektedir. Bu yerleşim Deli Halil Masifinde bulunmaktadır.

¹⁷⁹ Seton-Williams 1954, 159; Lehmann ve diğ. 2006, 82. Yerleşim yerinde Seton-Williams araştırmasında Demir Çağı seramiğinden söz edilirken Lehmann'da söz edilmemektedir.

¹⁸⁰ Lehmann ve diğ. 2008, 172, 173; Killebrew 2009, 228; Killebrew 2011 40-41. Bu yerleşimde Geç Helladik III C seramiğinin bulunduğundan söz edilmektedir (bakınız resim ...).

¹⁸¹ Lehmann ve diğ. 2008, 172, 183; Killebrew 2009, 229-230 (Site 94); Killebrew 2011, 42 (Site 94). Bu yerleşimde M.Ö. geç 7. yüzyıl ile Erken Bizans Dönemi arasında ait seramiğin bulunduğundan söz edilmektedir. İskenderun'un 14 km güneybatısında bulunan yerleşim yerinde sur duvarları tespit edilmiştir. Ayrıca jeomorfoloji çalışmalarında günümüzde Büyükdere adı ile anılan akarsuyun lagün oluşturarak Akdenize döküldüğü ortaya çıkarılmıştır. Xenophon (Anabasis. I.4.6) ve Pseudo-Scylax (102) Kilikya Bölgesinden Amik Ovasına ve Suriye'ye geçiş bölgesinde Fenikelilerin oturduğu ve ticaret limanı olan Myriandros kentinden söz etmektedirler. Bu kentin stadiasmos yazıtında Alexandria ad Issum'dan (İskenderun) 80 stadia uzaklıkta bulunduğu bildirilir (Müller, K., Geographi

(Myriandros?) (**harita 5**), Karaağaç¹⁸², Kulenintepesi¹⁸³, Gülcihan¹⁸⁴, Tell el-Abd¹⁸⁵, Üçgüllük (Akbar) Höyük¹⁸⁶, Adam Höyük¹⁸⁷, Sokulu Tepe¹⁸⁸ ve Dutlu Tarla¹⁸⁹ yerleşimlerinde Demir Çağı seramik malzemesi tespit edilmiştir. Bu yerleşimlerden Dağılıbaz Höyük'te tespit edilen Miken seramiği Kilikya'nın en doğusunda ki örneği oluşturmaktadır.

2. Kilikya Bölgesinde Kazıları Yapılan Demir Çağı Yerleşimleri

2.1. Kinet Höyük

Kinet Höyük Hatay İli'nin İskenderun İlçesi'nin 30 km kuzeyinde, Amanos Dağları'nın 8 km. batısında ve Erzin Ovasının güneyindedir. Yerleşim yeri günümüzde deniz kıyısından 700 m. içeride, deniz seviyesinden 26 m. yükseklikte ve 3,3 hektarlık arazi üzerine yayılmaktadır (**resim 7**).¹⁹⁰

Kinet Höyük Demir Çağı'nda Que'nin, Amik Ovası ve Suriye ile doğal sınırını oluşturan Amanos Dağları'nın batı eteklerinin ucunda bulunmaktadır. Kinet höyük antik dönem yazar ve coğrafyacıları tarafından her zaman Kilikya bölgesi kenti olarak anılmıştır.¹⁹¹ Kinet Höyük, Kuzey Suriye'den gelip Amanos dağlarını Belen geçidinden aşarak Que'ye ulaşan karayolunun Akdeniz kıyıları ile buluştuğu mevkiilerden biri üzerinde yer almaktadır. Bu karayolu Kinet Höyük'e ulaşmadan önce Demir Çağı malzemesi veren birçok yerleşim yerinden geçmektedir.¹⁹² Ancak Kinet Höyüğün bu yerleşimlere göre en büyük farkı limanıdır.¹⁹³

Kinet Höyüğün çevresinde yapılan jeomorfolojik araştırmalarda antik dönemde kentin konumunun kuzey ve güneyde bulunan iki adet doğal limanı kontrol eden

graece minores, Paris, 1855-1861. no. 402.). Bu yazılı bilgilere ve yüzey araştırmaları sonuçlarına dayanarak Büyükdere/Pınar Tepe'nin Myriandros kenti olabileceği görüşü belirtilmiştir.

¹⁸² Lehmann ve diğ. 2008, 172, Seton-Williams 1954, 159. Seton Williams tarafından yapılan araştırmada Hitit, Helenistik ve Roma seramiği bulunduğu bildirilmiştir.

¹⁸³ Killebrew 2010, 321-322

¹⁸⁴ Killebrew 2010, 324

¹⁸⁵ Killebrew 2010, 326

¹⁸⁶ Killebrew 2010, 327

¹⁸⁷ Killebrew 2010, 329

¹⁸⁸ Killebrew 2010, 330

¹⁸⁹ Killebrew 2011, 41

¹⁹⁰ Gates 1999 B, 303

¹⁹¹ Xenophon IV, 1; Strabon V,2, 19. Bu kaynaklarda kentin İssos olduğu bilgisi verilmektedir.

¹⁹² Lehmann ve diğ. 2006; Lehmann ve diğ. 2008; Killebrew ve diğerleri 2009; Killebrew 2010; Killebrew 2011

¹⁹³ Bu konuda Xenophon (IV, 1) bilgiler vermektedir.

burun üzerinde bulunduğu saptanmıştır.¹⁹⁴ Kentin kuzey tarafta bulunan limanının küçük doğal bir koy güneydekinin ise haliç niteliğinde olduğu belirlenmiştir.¹⁹⁵

Helenistik Dönem öncesinde limanların oluşmasına sebep olan Pinaros (Deli Çay) günümüzde Kinet Höyük'ün 2,5 km. uzağından Akdeniz'e karışmaktadır.

Kinet Höyük'ün aynı adla anılan ovası Anadolu tarihinde İssos savaşının geçtiği yer olması sebebiyle daima önemli olmuştur.¹⁹⁶ Yerleşim yeri günümüzde kullanılan adı¹⁹⁷ ile hiçbir ilişkisi olmayan antik dönem İssos'a lokalize edilmektedir.¹⁹⁸ Kinet Höyük'ün bu şekildeki lokalizasyonu doğru kabul edildiğinde; kentin Demir Çağında (M.Ö. 7. yy'ın erken dönemi) Fenikece adı ile "Sissu" olabileceği yönünde teklifler bulunmaktadır.¹⁹⁹ İssos'un, büyük ve refah içinde bir kent olduğu ve limanının Kyros'un donanmasına ev sahipliği yaptığından söz edilir. Ayrıca, Kilikya'nın Suriye'den önceki son kenti olduğu bildirilmektedir.²⁰⁰

Antik Dönem İssos kenti Beaufort²⁰¹ ve Heberdey-Wilhelm²⁰² tarafından aranmıştır. Yerleşim yerinde yapılan ilk arkeolojik araştırmalar Seton-Williams tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁰³ Bu araştırmada Kinet Höyüğün Nicopolis olarak lokalizasyonu önerilmiş ve Orta Tunç, Helenistik, Roma ve Bizans dönemi malzemesinin bulunduğu bildirilmiştir. 1991 yılında Kinet höyük'de kapsayan Hatay İli yüzey araştırmalarında Seton Williams tarafından tespit edilen yerleşim yerlerine ek olarak 17 yerleşim yeri daha ziyaret edilmiş olup, yerleşim yerlerinin birbirlerine 5'er km aralıkla dizilim göstererek Misis-Ceyhan iç bölgesinden Akdeniz

¹⁹⁴ Ozaner 1993, 337-357, Ozaner 1995, 513-527

¹⁹⁵ Kinet Höyük'ün kuzey limanının Deli Çay'ın taşıdığı alüvyon ve İskenderun Körfezinde esen hakim rüzgarın oluşturduğu kum setinin arkasında derin havuz niteliğinde olduğu, güney limanının ise Al Mina yerleşiminde olduğu gibi haliç olduğu bildirilmiştir (Gates 1999 B, 305 vd.).

¹⁹⁶ Kinet höyük İssos savaşından başka Septimus Severus'un Pescennius'a karşı savaştığı alandır. Ayrıca Cicero Kilikya valiliği sırasında İskenderin savaştığı bu bölgeyi ziyaret etmiştir (Bing 1985, 108; Hellenkemper 1984, 286).

¹⁹⁷ Kinet adının kökeninin, Arapça olan "Hins at-Tinat"tan geldiği ve bu ismin 10. yy ile 13. yy arasında Arap-İslam İmparatorluğu ile Doğu Roma arasında bulunan sınır üzerindeki sur ile çevrili liman kentinin adı olduğu belirtilmektedir (Hellenkemper 1984, 46-48, Cornu 1985, 13).

¹⁹⁸ Seton Williams 1954, 127, Hellenkemper 1984, 46-48, Gates 1994, 194.

¹⁹⁹ Bing 1985, 100-111. Bing bu önerisini Seton-Williams tarafından yapılan yüzey araştırmalarından elde edilen klasik dönem öncesi verilerine ve Koloni dönemi ile Demir Çağı arasına ait yazılı belgelerde geçen Sissu, Zisi, Sizum isimlerine dayandırır. Sissu kenti M.Ö. 7. yy'ın erken evresinde Asur Kralı Esarhaddon'a karşı Sanduarri tarafından Sidon kenti ile beraber oluşturulan birlikte yer almıştır.

²⁰⁰ Anabasis I.4

²⁰¹ Beaufort 1817, 286;

²⁰² Heberdey-Wilhelm 1896, 105 vd.

²⁰³ Seton-Williams 1954, 161

kıyasına kadar ulaştığı belirtilmiştir.²⁰⁴ Bu alanlarda yapılan yüzey araştırmalarında M.Ö. 1. bin yıla ait Attik, Doğu Grek ve Kıbrıs kökenli seramik örnekleri incelenmiştir.²⁰⁵ Höyükte 1992 yılından itibaren M. H. Gates başkanlığı altında kazılar sürdürülmektedir.²⁰⁶

Höyük üzerinde bulunan konteks dışı seramik parçaları yerleşmenin geçmişi Neolitik ve Erken Kalkolitik'e (Halaf) dek geri götürmektedir.²⁰⁷ Ancak höyükte karşılaşılan stratigrafinin Erken, Orta ve Geç Tunç Çağları, Demir Çağı, Helenistik ve Orta Çağ'a ait olduğu tespit edilmiştir.²⁰⁸

Kinet Höyük'ün Geç Tunç Çağı M.Ö. erken 15. yüzyıl ile M.Ö. 13. yüzyıl arasına verilebilecek 4 mimari yapı katından oluşmaktadır (Kinet tabaka IV). Bu veriler Höyüğün doğu ve batı yamacında bulunan açmalardan 1993-2007 yılları arasında yapılan kazılarda elde edilmiştir Bu yapı katları höyüğün batı yamacında OP J/L E/H alanlarında görülmektedir (**Plan 1**).²⁰⁹ Bunlardan en erkeni olan tabaka IV:2 (yapı katı 15) ve Tabaka IV:1 toplamda altı alt evreli büyük ölçekli kalıntılar ile temsil edilmektedir.²¹⁰ Bu yapı katını Geç Tunç II dönemine (tabaka IV:1) ait bölümü üç evreli olup, bir önceki evrelere göre daha az bölüme sahip, basit mimari öğelerden oluşan yapı kalıntısı izlenmektedir.²¹¹ Yapı katı 14'ün ok ucu, mızrak ucu, diğer silahlar ve yangın tabakasının varlığı sebebiyle saldırı sonucu tahrip olduğu ortaya çıkarılmıştır. 13. yapı katı 14. yapı katının planı üzerine yeniden inşa edilmiş ve bu yapı katında bir yangınla son bulmuştur. Kısa ömürlü olan her iki yapı katında her hangi bir alt evre yada yeniden zemin yapıldığına dair veri bulunamamıştır. Ancak bu yapı katının yapı katı 14'ten farkı tüm buluntuların insitu bulunmuş olması ve söz konusu yangına neyin sebep olduğunun anlaşılammış olmasıdır.²¹² Geç Tunç Çağı II dönemine ait son yapı katı 13.2'dir. 2005 yılı kazılarında "OP E/H" alanında ortaya çıkarılan bu yapı katının elde edilen mimarisi ve buluntuları Kinet Höyük'te

²⁰⁴ Gates-Özgen 1993: 389

²⁰⁵ Gates-Özgen 1993: 392-393

²⁰⁶ Gates 1994, Gates 1999 A, Gates 2000, Gates 2001 A, Gates 2002, Gates 2003, Gates 2004, Gates 2005, Gates 2007, Gates 2008, Gates 2009

²⁰⁷ Gates 2006 A, 368- 372.

²⁰⁸ Gates 2000, 193- 197.

²⁰⁹ Gates 2012, 411

²¹⁰ Gates 2001 A, 206-207, Gates 2006, 295-299

²¹¹ Gates 2006, 299-304

²¹² Gates 2000, 194-195; Gates 2002: 55-62

gerek arkeolojik malzeme gerekse mimari bakımdan gerilemenin görüldüğü bir dönem olarak ortaya çıkmıştır. Bu yapı katı bir deprem sonucu son bulmuştur.

Kinet Höyük'ün 15.-13. yapı katlarında; Kenan amphoraları²¹³, M.Ö. 13. yüzyıl ithal örnekleri arasında Kıbrıs üretimi Beyaz Astarlı II (White Painted II), Hitit monokrom seramiği ve Miken Seramiği bulunmaktadır. Yapı katı 12'ye ait seramik malzeme ise M.Ö. 12. yüzyıla geçişte ait olup Filistin bikrom malzemesi (**resim 8**) ve iki adet Miken III:C tipinde malzeme içermektedir. Bu döneme ait en ilginç bulgu ise Troya VII B tabakasından bildiğimiz kaba hamurlu, el yapımı, dış yüzeyi astar-perdahlı, insize ve nokta bezemeli seramik örnekleridir.²¹⁴ Bu gruplar arasında yer alan monokrom seramiğin varlığı Kinet Höyük'te, Orta ve Geç Tunç Çağlarında Gözlükule ve Yumuktepe yerleşimlerine benzer biçimde Hitit kültürel etkilerinin bulunduğunu göstermektedir.²¹⁵

Höyükte tabaka III yapı katı 12 ile başlayan Erken Demir Çağı yerleşimi yerini Tabaka III'ün 11.-8. Yapı katları arasında görülen Orta Demir Çağı yerleşimine bırakır. Tabaka III'ün 7. Yapı katı ile 3B yapı katı arasında Geç Demir Çağı yerleşimi görülür. Bu yerleşim M.Ö. 6. yy ile M.Ö. 1. yy arasına ait olup Kinet Höyükte Akhamenid, Pers ve Helenistik Döneme ait kültürleri sergiler. Bu yerleşme 5.-4.-3. yapı katlarında ortaya çıkarılmıştır²¹⁶. Höyüğün doğu ve batı tarafında bulunan 5. ve 4. yapı katları M.Ö. 550-450 yılları arasına aittir. Höyükte tabaka II Hellenistik Dönem ve Tabaka I Orta Çağa aittir.

Tabaka	Yapı Katı	Dönem
I	1	Orta Çağ (10. yy-13.yy)
II	3A-2	Helenistik Çağ (M.Ö. 330-M.Ö. 50)
III.1	7-3B	Geç Demir Çağı (M.Ö. 7. yy-M.Ö. 4. yy)

²¹³ Gates 2001 B, 152, fig. 4.1

²¹⁴ Gates 2001 C, fig. 7 no. 1,4,5,6; Gates 2006, 302-304

²¹⁵ Gates 2001, 137; Gates 2006 B, 293-309; Gates 2012, 441-442. Kinet Höyükte, Geç Tunç I yapı katı 15'ten itibaren Hitit yönetim ve kültürel etkisinin görüldüğünü göstermektedir. Bu standardın temel özellikleri, iyi pişirilmiş deve tüyü renkte, kum katkılı, ağız kenarı üzerinde kırmızı renkte bant süslü yada kırmızı veya kahverengi astar-perdahlıdır. Form repertuarı kap ayakları, tabak, kase ve kraterden oluşmaktadır (Gates 2001, 138-139, 150-157, fig. 2-5, 8-9). Bu dönemde Kinet'in Izziya adı ile anılmış olabileceği de belirtilmektedir (Forlanini 1988: Forlanini 2001, 553-557, Gates 2001, 138, Gates 2006, 305-307).

²¹⁶ Gates 1999 C: 324

III.2	11-8	Orta Demir Çağı (M.Ö. 9. yy-M.Ö. 8. yy)
III.3	12	Erken Demir Çağı (M.Ö. 12. yy-M.Ö. 10. yy)
IV.1	14-13	Geç Bronz II (M.Ö. 13. yy)
V		Orta Bronz Çağı (M.Ö. 2000-1500)
VI		Erken Bronz Çağı (M.Ö. 3. Bin)

Kinet höyüğün Demir Çağı aşağı kent ve yukarı kentten oluştuğu tespit edilmiştir. Aşağı kent höyüğün yaklaşık 100 m. kuzeybatısında “OP V/A” ve “V/B” alanlarında oluşturulan sondajlarda tespit edilmiştir (**plan 1-2**). Bu kazılarda höyüğün 10.-8. yapı katları ile çağdaş 7 alt evreye sahip M.Ö. 10.- 8. yüzyıl’lar arasına ait tarihlenen yerleşim tespit edilmiştir. Bu yapı katlarında en erken evrenin kömürleşmiş ahşap bir yüzey olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu yapı katını takip eden 6 evrede büyük ölçekli dere taşları ile yapılmış duvar temelleri tespit edilmiştir.²¹⁷ Bu yapı katlarının her birinde duvarlar farklı yönlere uzanmaktadır. Duvarların yönlerindeki bu değişikliğin alandaki yapılaşmanın tepenin aksine her yapı katında bağımsız olarak planlandığını akla getirmektedir. Bu çalışmalar sonucunda Kinet Höyük’ün Orta Demir Çağında Citadel ve Aşağı Şehirden oluştuğu anlaşılmış ve Aşağı şehir yerleşiminin Antik dönem kıyı çizgisi boyunca inşa edildiği öne sürülmüştür.²¹⁸

Höyük çevresinde kuzeydoğuda yapılan diğer sondajlarda alüvyon dolgu altında Geç Tunç Çağına ve Demir Çağına ait seramik buluntular elde edilmiştir. Bu buluntuların mimariden bağımsız ve karışık durumda oldukları rapor edilmiştir.²¹⁹

Kinet Höyükte Erken Demir Çağına geçiş dönemi yaklaşık 320 m² lik alanda Tabaka III:3’te, yapı katı 12’de görülmektedir. Bu geçiş dönemine ait bulgular höyüğün batı yamaçlarında “OP. L”, kuzeydoğu yamaçta “OP. E/H” ve kuzeyde “OP F” açmalarında görülmektedir. Bu açmalardan “OP L” en geniş bilgi ve malzemeyi sunmaktadır. Bu 12 numaralı yapı katı doğrudan Geç Tunç II ve yapı katı 13.1 olarak adlandırılan Hitit tabakasının hemen üzerinde bulunmaktadır. Bu yapı katının üç evreli olduğu ve mimarinin kapalı mekanlardan ziyade açık alanlardan oluştuğu ortaya çıkarılmıştır (**Plan 3**). En erken evre olan 12a’da yaklaşık 1,2 m. kalınlığında

²¹⁷ Gates 2003, 289

²¹⁸ Gates 2003, 290

²¹⁹ Gates 2002: 56

çöp ve yanmış malzeme içeren katman ortaya çıkarılmıştır. Bu katmanda çok miktarda hayvan kemiği bulunmuştur.²²⁰ İkinci evre olan 12 b'de 5x10m. genişlikte alan içinde sekiz adet çukur ortaya çıkarılmıştır. Çukurların genişlikleri 0,80 m. ile 2,00 m. arasında ve derinlikleri 0,20 m. ile 1,00 m. arasında değişmektedir. Büyük ölçekli çukurların organik maddelerin depolanması amaçlı kullanıldıkları ancak diğerlerinin kül ve kireç gibi materyal barındırdıkları gözlenmiştir. Bu yapı katının son evresi olan 12 c'de 12 b evresinden kalan çukurların toprakla doldurulduğu ve büyük taşlar kullanılarak üzerinin kapatıldığı anlaşılmıştır. Kapatılan bu çukurların üzerine yuvarlak, 1,6 m. genişliğinde, çakıl taşları kullanılarak oluşturulmuş ve kalın sıkıştırılmış toprakla kaplanmış işliklerin yapıldığı anlaşılmıştır. Bu işlikler çevresinde hafif yanıklı bir tabaka ve fil kemiği de içeren hayvan kemikleri kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Kinet Höyük'ün sergilediği yerleşim karakteri bir önceki yapı katından ve diğer Kilikya Merkezlerinden farklıdır.²²¹

Bu yapı katında elde edilen seramik Geç Tunç II dönemi seramik materyalinden farklıdır. Bu döneme ait seramik malzemede hamur kaba mineral ve bitkisel katkı olup kırmızıdan portakal rengine kadar değişen renklere sahiptir. Seramik örneklerin çok az bir kısmında boya ile yapılmış düz veya dalgalı çizgiler, kafes süsü ve içi taranmış üçgen süsleri mor, kahverengi yada siyah renklerde uygulanmıştır (**resim 9**). Bu süsleme öğeleri 12. yapı katının bütün evreleri boyunca kullanıla gelmiştir. Bu grubu ek olarak 12 c yapı katının sonlarına doğru bikrom uygulamanın ortaya çıktığı görülmektedir (**Resim 10**). Bu yapı katında bulunan formlar pişirme ve depolama kapları (**resim 11-12**), testiler (**Resim 13**) ve kaselerdir (**Resim 14-15**). Kinet höyükte 12. yapı katı seramiği Demir I dönemi geleneğini yansıtan iç batı Suriye'den²²² bildiğimiz küçük ölçekli ev endüstürilerini hatırlatmaktadır. Ayrıca bu malzemenin benzeri Kilise Tepe ve Tülek Höyük buluntuları arasında da yer almaktadır. Yapı katı 12'de görülen boya bezemeli seramiğin malzemenin tamamına oranı % 5'tir. Ne var ki bu durum Amik ve Tel Afis buluntularına göre bir hayli azdır.²²³ Yapı katı 11'e ait mimarinin ve beyaz boyalı, bikrom (bichrom) ve kırmızı

²²⁰ Gates 1999 A: 264

²²¹ Gates 1999 A: 263-265

²²² Riis 1948, Venturi 2000.

²²³ Venturi 2000, 534

üzerine siyah (black on red) malzemenin ortaya çıkışı²²⁴ yapı katı 12'nin M.Ö. 1050-950 aralığında son bulunduğunu düşündürmektedir. Bu iki gruba ve beyaz boyalı grubuna ait örneklerin Yapı katı 11'de toplam asamble içinde % 25-30 civarında olduğu belirtilmektedir.

Özetlemek gerekirse; 12. yapı katı basit bir mimari ve aynı şekilde seramik materyal sunmuştur. Söz konusu mimarinin ve seramik malzemenin yerleşimin sosyo ekonomik durumunda ki gerilemeyi gösterdiği açıktır. Bu noktada; Neden Kinet Höyük'te bu şekilde bir gerileme gerçekleşti? ve bu gerileme Kinet Höyük'ün yerli halkı tarafından mı yapıldı yoksa, buraya M.Ö. 12. yüzyıl ile M.Ö. 10. yüzyıl arasında dışarıdan başka bir toplumu geldi? soruları akla gelmektedir.

İlk sorumuzun cevabı kuşkusuz ki Anadolu tarihinde bulunmaktadır. Böyle bir durumun gerçekleşmesi için gereken şartların ortaya çıkmasında adına Deniz Kavimleri göçü denilen hadisenin sebep olduğu bilinmektedir. Bu göçlerin gerçekleşmesi sırasında Kinet Höyükte yeni güruhun bulunup bulunmadığı konusunda fikir veren iki farklı veri kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan ilki yapı katı 12'ye ait seramik malzemedir. Bu malzeme hem yapı 13'ten hemde yapı katı 11'den farklıdır. Bu konuda diğer veri kaynağını ise hayvansal kalıntılar oluşturmaktadır. 12. yapı katında bulunan hayvansal kalıntıların % 24'ü küçükbaş, % 8,5'i büyük baş ve % 4'ü domuzla ait olduğu ayrıca beş adet fil kemiğinin bulunduğu rapor edilmiştir.²²⁵ 12. yapı katında Geç Tunç II dönemine göre koyun kemikleri ile daha çok karşılaşıldığı bildirilmiştir.²²⁶ 12. yapı katında ortaya çıkarılan fil kemikleri Kilikya Bölgesinde Sirkeli Höyükte²²⁷ ve M.Ö. 2. bin yıl ve erken 1. bin yıl Suriye kentlerinde de karşılaşılmıştır.²²⁸

Geç Tunç II döneminin hayvansal kalıntıları ile 12. yapı katı arasındaki bir diğer fark derin deniz canlılarının oranında ortaya çıkmaktadır. Bu canlıların 14.-13. yapı katında 12. Yapı katına göre çok daha fazla tüketildiği ortaya çıkarılmıştır.²²⁹

Zoolojik çalışmalar 13. yapı katı buluntularının aksine²³⁰ 12. yapı katında daha karasal bir yaşam döngüsünün sürdüğü fikrini akla getirmektedir. Yapı katı 12'de ele

²²⁴ Tarsus III, 92-95, Gates 2000, 196, 205, fig. 6

²²⁵ Gates 1999 A, 264, Gates 2002, 59, İkrâm 2003, 290

²²⁶ İkrâm 2003, 288

²²⁷ Hrouda ve diğerleri 1997, 132

²²⁸ Miller 1986, 30-31

²²⁹ İkrâm 2003, 289

geçen buluntular ve organik kalıntılar burada yaşayan halkın yeni yerleşimciler olup olmadığı konusunda net bilgiler sunmaktan uzaktır. Ancak mevcut arkeolojik malzemenin ve diğer kalıntıları Kinet Höyük'te tarımcı ve basit kasaba yaşamının egemen olduğu pastoral yada agro-pastoral bir toplum ve ekonomik sistemin varlığına işaret etmektedir.

Kinet Höyükte Orta Demir Çağı dönemi Tabaka III:2'de ve yapı katı 11 ile 8 arasında görülmektedir. Bu döneme yani M.Ö. 10. yüzyıl ile M.Ö. 8. yüzyıla ait bulgular höyük üzerinde batı yamaçta "OP. L", kuzeydoğu yamaçta "OP. E/H", güney yamaçta "OP U" ve doğu yamaçta "OP A II" açmalarında görülmektedir. Bu açmalardan başka hüyükün yaklaşık 100 m. kuzeybatısında ova üzerinde "OP V/A" ve "OP V/B" açmalarında aşağı şehir ortaya çıkarılmıştır.

Yukarıda anılan açmalardan "OP E/H" ve "OP L" en geniş bilgi ve malzemeyi sunmaktadır. Bu alanlarda 11. ve 10. yapı katı doğrudan yapı katı 12'nin üzerinde inşa edilmiştir. M.Ö. 10. yüzyıl ile M.Ö. 9. yüzyılın ortasına tarihlenen yapı katı 11 ve 10 dere taşından oluşturulmuş taş temelli, kerpiç duvarlı ve dörtgen planlı zayıf mimari ile ocak ve içleri sıvalı çukur-depolardan oluşmaktadır.²³¹ Bu yapı katlarının sahip olduğu ocak ile içi sıvalı çukur-depolar Kinet Höyük mimarisinin yerel özellikleri olarak yorumlanmıştır.²³² Yapı katı 11 ve 10 da ortaya çıkan mimari düzenlemenin yapı katı 9'da da devam ettiği gözlenmiştir. Bu yapı katında kullanılan mimarinin iki alt evreli olduğu belirtilmiştir.²³³ 9. yapı katında yaklaşık 170 m²'lik alanda yangın geçirmiş anıtsal dörtgen planlı bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Üç odadan oluşan bu yapının en geniş odasının 14,35x5,5 m. ölçülere sahip olup yaklaşık 1 m. kalınlıkta duvarlara sahip olduğu bildirilmiştir. Yapı duvar örgü sistemi ile diğer yapı katlarından farklıdır.²³⁴ Bu duvar örgüsünde hatılların kullanılarak örülmüş duvarları ve duvarlara yapısal maksatla açılmış küçük nişler söz konusudur. Yapının güneybatı yönündeki duvarları içinde, değirmen tablası ve taş çapa gibi devşirme malzeme kullanıldığı bildirilmiştir.²³⁵ Yapının M.Ö. 740-720 yıllarına tarihlendiği

²³⁰ 13. yapı katında evcilleştirilmiş hayvanlar, tatlı su ve tuzlu su balık türleri-yumuşakcalar ile av hayvanlarına ait türler tespit edilmiştir (Gates 2002, 59).

²³¹ Gates 1994, 196, Gates 2000, 196

²³² Gates 2000, 196

²³³ Gates 2000, 196

²³⁴ Gates 2004: 407

²³⁵ Gates 2005: 166

bildirilmiştir.²³⁶ 9. yapı katında bu bina dışında, zemininde sıkıştırılmış taş kullanılmış avlu ile bu avlu içinde üzeri harç ile kapatılmış çukurlar ve 3.2x2.6 m. ölçülerinde platform ortaya çıkarılmıştır.²³⁷ Ancak platformun hangi amaçla kullanıldığı anlaşılamamıştır. Çukurlardan elde edilen malzeme Kıbrıs ve Euboeia tipinde iki adet terakota figürin (**resim 16-17**) ve damga mühürden (**resim 18**) oluşmaktadır.²³⁸

7. yapı katının inşasının yaklaşık 40 cm kalınlıkta olan 8. yapı katına ait YeniAsur dolgusunun tesviyesiyle gerçekleştiği bildirilmiştir. Bu nedenle 8. yapı katına ait mimari büyük oranda tahrip olmuştur (**Plan 4**). Höyüğün batı yamacında yaklaşık 150 m²'lik alanda yapı katı 8'in iki evreli tabakalanması ile karşılaşmıştır. Yapı katının ilk evresinin erken taş döşeli avlu ve çevresinde bitişik nizamda mekanlardan ibaret olduğu ancak bu mekanların birbirleri ile ilişkileri hakkında kesin veriler bulunmadığı bildirirmiştir.²³⁹ Yapıda bulunan ocaklar ve avluda bulunmuş olan cüruf, demir içeriği yönünden zengin taşlar ve ergitme potası gibi materyal bu alanın tümü ile işlik olarak kullanıldığını göstermektedir.²⁴⁰ Bu malzemeden başka yapı katında M.Ö. 9.- M.Ö. 8. yy'lara ait YeniAsur mühürleri (**resim 19-20**) ile M.Ö. 15.- 14. yy'a ait Mitanni mührü buluntular arasındadır. yapı katında bulunan bu mühürler sebebiyle yerleşim yerinde YeniAsur varlığından söz etmek mümkündür.²⁴¹

Bu yapı katının ikinci evresini üç odalı bir yapı oluşturmaktadır (**resim 21**). Bu yapının çakıl taşı ve seramik parçaları içeren çamur harçlı duvar hem işçiliği ile hemde toz pembe renkte ince sıvalı olmasıyla farklılık arz eder.²⁴² Bu mekanlarda elde edilen konteks malzeme M.Ö. 8. yy'ın ikinci yarısına tarihlenmiştir. Buradaki depolama kaplarından birisi üzerinde Fenike harfleri ile yazılmış "Sarmakaddanis'e" yazıtı yer almaktadır. Söz konusu adın Luvi yada Hititli olduğu belirtilmiştir.²⁴³

Höyüğün batısında "OP A II" alanında 8. yapı katı için tek mimari evre saptanmıştır. Bu yapı katında bulunan malzeme Neo Asur mührü ile SOS Amphorası

²³⁶ Gates 2005: 165-166

²³⁷ Gates 2005: 166

²³⁸ Gates 2005: 166

²³⁹ Gates 2007, 407, Gates 2008, 288

²⁴⁰ Gates 2004: 407-408

²⁴¹ Gates 2004: 407, Gates 2007, 407, Gates 2008, 289

²⁴² Gates 2004, 407

²⁴³ Gates 2004,408

parçalarından oluşmaktadır²⁴⁴. Höyüğün güneyindeki “OP. U” alanında 5. Yapı katına ait Sur duvarı kalıntısı olduğu düşünülen yapının doğu tarafında yapılan sondajlarda mimariden yoksun olarak Orta Demir Çağına ait (8. ve 9. yapı katı) malzemesi elde edilmiştir.²⁴⁵

Kinet Höyükte Geç Demir Çağı dönemi M.Ö. 7. yüzyıl ile M.Ö. 6. Yüzyıl ikinci yarısına ait Tabaka III:1’de, yapı katı 7-6 arasında ve “OP. E”, “OP. H”, “OP. C II”, “OP A” ve “OP A II” açmalarında görülmektedir.

Yapı katı 7’nin mimarisini sıkıştırılmış mıcırdan oluşturulmuş dar sokaklar etrafında dikdörtgen planlı küçük ve bağımsız yapılar ile, bu yapıların kuzeyinde etrafında direk temellerinin tespit edildiği avlulardan oluşturmaktadır.²⁴⁶ Bu avlularda bulunan çukur, ocak gibi mimari unsurlar ve bu ocakların çevresinde demir araç-gereç ile avlu zemini üzerinde öğütme taşı ve havan eli gibi malzeme ortaya çıkarılmıştır. Avlu zemini üzerinde bol miktarda arpa, buğday, mercimek, nohut, bakla, nar, üzüm ve zeytin çekirdeklerine ait organik kalıntı bulunmuştur.²⁴⁷ Yapıların üç inşaat evresine sahip olduğu (**Plan 4-5-6**) ve 7.2 evresinde avlu merkezinde ocağın ilave edildiği anlaşılmıştır. Ayrıca bu mekanların zemininde ince bir tabaka oluşturacak biçimde ezilmiş murex kabukları ortaya çıkarılmıştır.²⁴⁸ 7.2. evresi kuşlu kase buluntularının varlığı gerekçe gösterilerek M.Ö. 640/630 yıllarına tarihlenmiştir.²⁴⁹ Bu yapıların çevresinde avlular tespit edilmiş olup, hepsinin ortasında ocak bulunduğu görülmüştür. Bazı avlularda ocak çevresinde demirden çeşitli aletlere rastlanmıştır. Ayrıca bu mekanların zemininde ince bir tabaka oluşturacak biçimde ezilmiş murex kabukları ortaya çıkarılmıştır.²⁵⁰ Söz konusu mekanların birbirleri ile olan ilişkileri ve fonksiyonları hakkında yeterli veri bulunmamaktadır. 7. yapı katında yapılan arkeozoolojik çalışmalarda 6144 hayvan kemiği ve kabuk incelenmiş ve bu yapı katında ki avlularda 479 adet kaplumbağa kemik kabuğu tespit edilmiştir. 6. yapı katı çalışmaları höyüğün doğu ve batı teras-yamaçlarında bulunan Op. K4-K9

²⁴⁴ Gates 2000, 197

²⁴⁵ Gates 2009, 360

²⁴⁶ Bu durum avluların çevresinin sundurma benzeri bir sistemle kapatılmış olduğunu akla getirir.

²⁴⁷ Gates 2000, 196

²⁴⁸ Gates 1999 A, 262, Gates 2000, 196, Gates 2003, 283-284

²⁴⁹ Gates 2003, 285

²⁵⁰ Gates 1999 A: 262

(**plan 7**), Op A ve Op A II (**Plan 1**) alanlarında çalışmalar yapılmıştır.²⁵¹ Bu çalışmalarda 6. Yapı katından önceki yapı katlarının Orta Çağ yapıları tarafından tahrip edildiği bildirilmiştir. 6. yapı katının genel mimarisini dikdörtgen planlı sıra halindeki odalar ile bu odaların kuzeyinde çukurlar, fırınlar ve avlulu bir mekan oluşturur (**plan 8**).²⁵² M.Ö. geç 7. yy ile erken 6. yy'a tarihlenen bu yapı katının üç alt evreli olduğu ve bu evrelerden 6.2/1'de yanmış zemin ortaya çıkarıldığı belirtilmiştir.²⁵³

Burada karşılaşılan önemli bir mimari öğeyi seramik fırınları oluşturmaktadır.²⁵⁴ Söz konusu seramik fırınlarında ve çevresinde çok pişirilmiş seramik malzeme yanında murex kabukları bulunmuştur. Fırınlar bu özellikleri sebebiyle seramik üretimi yanında boya üretimi yapan atölyeler olarak değerlendirilmiştir. Bu fırınların mimari bakımdan benzer örnekleri Tarsus Gözlükule'de bulunduğu bildirilmiştir.²⁵⁵ Bu fırınlardan elde edilen malzeme M.Ö. 7. yy'ın ilk yarısı ile M.Ö. 6. yy'ın ilk çeyreğine tarihlenmiştir.²⁵⁶ Bu buluntular yanında tama yakın ele geçmiş Kuzey Suriye üretimi glazürlü Alabastron da yerleşmenin ilişkilerini gösteren bir eser olması bakımından önem arz eder (**resim 22**).

Höyükün güney tarafında "OP. U" alanında önce Orta Çağ Yerleşimi,²⁵⁷ Ahamenid-Helenistik dönem yerleşimi ve M.Ö. 5. yüzyıl'ın sonlarına ait "4. yapı katı" olarak tanımlanan mimari ortaya çıkarılmıştır.²⁵⁸

Burada Demir Çağı, kuzey-güney yönlü 18 m. uzunlukta, 2 m. derinlik ve 1,10-1,40 m. genişlikte, kaba yonu taş ile kaplı temel kalıntıları ile temsil edilmektedir.²⁵⁹ 5. yapı katına ait M.Ö. erken 6. yüzyıl ile M.Ö. geç 5. yüzyıl arasına ait tarihlenen Bu yapının kullanım amacının (Askeri ve/veya Sivil) ne olduğu kesin olarak

²⁵¹ Gates 2000: 196; Gates 2003: 288

²⁵² Gates 1994, 196

²⁵³ Gates 1999 A, 262

²⁵⁴ Gates 1999, 263 fig. 10 a/b

²⁵⁵ Gates 1994, 195

²⁵⁶ Gates 1999 A, 262

²⁵⁷ Gates 2005, 165-166

²⁵⁸ Gates 2003, 287, Gates 2009, 359

²⁵⁹ Ancak bu dolgudan çıkan malzeme tanıtılmamıştır. Bunun yerine OP. E/H alanında bulunmuş olan mimari ve malzemenin tanıtıldığı C. Gates tarafından kaleme alınmış makale referans gösterilmiştir. Gates 2009: 360, Gates 1999 C: 323-325

bilinmemektedir²⁶⁰. Ancak, yapının ölçüleri ve bulunduğu yamacın dikliği göz önüne alındığında bunun Geç Demir Çağı kalesinin bir parçası olduğu düşünülmektedir.

Kinet Höyükte Akhamenid, Pers ve Helenistik Döneme ait kültürler batı yönünde bulunan yamaçta 5.-4.-3. yapı katlarında doğu tarafta bulunan yamaçta 4. ve 3. yapı katlarında ortaya çıkarılmıştır.²⁶¹ Höyüğün doğu ve batı tarafında bulunan yapı katları M.Ö. 550-450 yılları arasına ait olup mimari bakımdan bütünlük göstermektedir.

Kinet höyükte 11. yapı katı ile başlayan Orta Demir Çağı seramik örnekleri 12. yapı katının seramiğinden tamamen farklıdır. Bu yapı katı ait malzemesinin % 25-30'luk bölümünü kırmızı üzerine siyah, beyaz astarlı ve bikrom seramik grupları oluşturmakta ve M.Ö. 10. yüzyıl ile M.Ö. 9. yüzyılın ortasına tarihlenmektedir. Ayrıca bu yapı katında Euboea protogeometrik skyphos örneklerinin Kıta Yunanistan ile olan bağlantıyı sergilediği belirtilmiştir.²⁶² Kinet höyükte 9. Yapı katında elde edilen seramik yerel örneklerin yanında (**Resim 23**) Grek Geometrik seramiği ve Frig Gri seramik örneklerinin bulunduğu bildirilmiştir.²⁶³ III. Tabakanın 9. yapı katı seramik buluntularının bir bölümünü oluşturan Kıbrıs-Kilikya grubu örneklerinin 7. yapı katına kadar kullanımda kaldığı tespit edilmiştir. Ancak 7. yapı katına kadar süren bu kullanım süreci sürekli azalma eğilimindedir.²⁶⁴

Höyükte M.Ö. 9. ve 8. yy'lara ait yerleşimin tespit edildiği 8. yapı katına ait seramiğin büyük bir bölümü yerel unsur olarak kabul edilen Kıbrıs-Kilikya grubunun form ve bezeme niteliklerini ve kırmızı üzerine siyah grubuna ait örnekleri yansıtmaktadır.²⁶⁵ Ayrıca bu yapı katında ortaya çıkan seramik; M.Ö. 8. yy'a ait Asur Seramiği taklitlerinden oluşan bir repertuar²⁶⁶ yanında Euboeia üretimi iç içe yarım daire bezemeli örnekleri ile Grek Geometrik grubuna ait örnekleri barındırmaktadır (**resim 24**).²⁶⁷

8. yapı katı seramiği (M.Ö. 9. ve 8. yüzyıllar) Kinet Höyük'ün hem doğu hemde batı kültürleri ile olan ilişkilerine işaret etmektedir. Anılan yüzyıllarda görülen seramik

²⁶⁰ Gates 2009: 359

²⁶¹ Gates 1999 C, 324

²⁶² Gates 2000, 196

²⁶³ Gates 2004, 408, Gates 2005, 166

²⁶⁴ Gates 2002, 58-59

²⁶⁵ Gates 2006 A, 368

²⁶⁶ Gates 2001 A, 208

²⁶⁷ Gates 2009, 360

gruplarının çeşitliliğindeki artış 7. ve 6. yapı katlarında yerini “Doğu Grek” biçim ve motiflerine bırakmaya başlar. Bu biçimler Doğu Grek Bantlı Kaseleri, İonia Kaseleri, Doğu Grek Amphoraları, Sos Amphoraları, Kuşlu Kaselerden oluşmaktadır. Motifler Yaban Keçisi Stilinde bezeli kaplar ile dalgalı çizgi ve bant bezemeden oluşmaktadır. Bu grup dışında M.Ö. 7. yy’ın geç evresi ile M.Ö. 6. yy’ın erken evresine ait Proto-Korinth seramik örnekleri de 7. yapı katı buluntuları arasındadır.²⁶⁸

Höyük’te 7. yapı katında ilk kez Doğu Akdeniz Bölgesine ait tamamlayıcı nitelikte malzeme olan “Doğu Yunan” ve “Dalgalı Çizgi Bezemeli Seramik” ortaya çıkar. Söz konusu seramik grubu toplam seramiğin % 15-18’lik bölümünü oluşturmakta ve birkaç örnek dışında bu malzemenin yerel üretim olduğu düşünülmektedir. Bu fikri destekleyen bulgular 1997 yılı kazılarında höyüğün doğu yamacındaki “OP. A II” alanında 6. yapı katına ait seramik fırının ortaya çıkarılması ile kesinlik kazanmıştır.²⁶⁹ Bu fırınların kazılarında Dalgalı Çizgi Bezemeli Seramik, İonia Kaseleri, Sepet Kulplu Amphora gibi malzeme ile M.Ö.600’lerde Kinet’li ustaların elinden çıkmış seramik ortaya çıkarılmıştır. Kinet höyük Demir Çağı seramikleri Al Mina ile paralellik göstermektedir. Bu seramiğin “Doğu Grek” üslubunda ki seramiği taklit ettiği anlaşılmıştır Fırında yerli kaplar ve Kıbrıs tipi kaplar yanında, Protokorint seramiğinin de taklit olarak üretildiği anlaşılmıştır.²⁷⁰ M.Ö. 7. yy ve 6. yy’da Kinet Höyük ve Tarsus gibi merkezlerde Milet, Khios, Rhodos ve diğer Doğu Grek ana karasında bulunan merkezlerinin modası takip edilmiştir.

Höyükte bugüne kadar yapılan kazılarda yerleşim ekonomisinin ticarete mi yada üretime mi dayandığı konusu kesinlik kazanmamış olmakla beraber elde edilen veriler ışığında Kinet Höyüğün deniz aşırı bağlantıları bulunan bir merkez olduğu açıktır.

Sonuç olarak; Kinet Höyükte 12. Yapı Katında Geç Tunç Çağına göre her yönü ile bir hayli geri kalmış yerleşim ortaya çıkarılmıştır. Bu yerleşim halkının daha karasal aktivitelere dayalı bir hayat sürdürdükleri tespit edilmiştir.²⁷¹

Kinet Höyük’te 11. Yapı katından itibaren dış dünya ile olan kültürel ve maddi alışverişin ve bu ikisinin neticesi kentleşmenin başladığını söyleyebiliriz. Kinet

²⁶⁸ Gates 2006, 369

²⁶⁹ Gates 1999 A, 263

²⁷⁰ Arslan, 2010: 25- 26

²⁷¹ Gates 2001 C

Höyükte kültürel ve maddi alışverişin gelişmesinin en açık gözlendiği materyal seramiktir. Seramik malzemeyi incelediğimizde Kıbrıs-Kilikya Seramik gurubunun 11. Yapı katından 7.yapı katına kadar olan süreçte azalarakta olsa kullanımda kaldığı tespit edilmiştir. 7. Yapı katından itibaren “Doğu Grek” biçim ve motiflerinin görüldüğü seramik yoğunlaşır. Kinet Höyük’ün M.Ö. 7. yy’dan M.Ö. erken 6. yy aralığına denk gelen bu dönemi Kıbrıs-Kilikya Bölgesel kültüründen Doğu Akdeniz kültürüne geçişi de göstermektedir. Bu değişimde Ege Kültürlerinin dominant etkileri bulunmaktadır. 6. ve 7. yapı katlarında elde edilen Attik SOS Amphorası, Korinth aryballos’u ve yaban keçisi stilinde oinoche ve tabak örnekleri Doğu Ege ve Kıta Yunanistan ile olan doğrudan bağlantı hakkında fikir vermektedir.²⁷² Bu durumun tek istisnası 8. yapı katında Kıbrıs-Kilikya seramik grubu örnekleri ile beraber bulunan Asur Seramiği taklitleridir.²⁷³ Bu durum Kinet Höyük’ün hem doğu hemde batı kültürleri ile olan ilişkilerine işaret etmektedir.

7. yapı katında ortaya çıkarılan seramik fırınları Kinet Höyük’ün Tarsus gibi bir üretim yeri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu fırınlar büyük oranda İon kültür özelliklerini yansıtan seramik üretmişlerdir.²⁷⁴ Söz konusu seramiğin bulunduğu bu yapı katı Que Bölgesinde Doğu Grek ticaretinin etkin biçimde görüldüğü bir zamana tekabül eder. Bu nedenle Kinet Höyük gibi deniz ticareti rotası üzerinde ve limana sahip olan bir yerleşim yerinde o dönemin en aktif ticari aktörlerinden biri olan İonların etkilerinin görülmesi normal bir durumdur.

Bu nedenle Kinet Höyük’ün bütün liman kentleri gibi kıyı boyunca uzanan ticari güzergahın transit noktalarından biri olduğu ve iç bölgelerdeki üretici ve tüketici için direkt bağlantı noktası olduğu açıktır.²⁷⁵ Konu bu bağlamda değerlendirildiğinde Kinet Höyükteki üretimin deniz ticaretine bağlı şekillendiği ve kendi içinde ikincil bir ticari örgütlenmeye sahip olduğu düşünülebilir. Bu durumun en çarpıcı örneği mor boya üretimi yapılan alanlarda ortaya çıkan Kıta Yunanistan ve Doğu Ege Kökenli seramik malzemedir²⁷⁶.

²⁷² Gates 1999 B, 308

²⁷³ Gates 2001. 208

²⁷⁴ Gates 1999, 263; Gates 2000, 197

²⁷⁵ Gates 2006 A, 370

²⁷⁶ Gates 1999 A 261-262

M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllar boyunca Kinet Höyükte yerleşim alanının sınırlandığı ve kuzeyde bulunan aşağı kentin terk edilmiş olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasına yerel ekonomik şartlardaki değişikliklerin, topografyada meydana gelen değişikliklerin veya nüfus hareketlerinin sebep olduğu düşünülmektedir.²⁷⁷ Kinet höyükte Doğu Grek seramiğinin biçim ve bezeme stillerindeki artış olgusu, kentte Doğu Egeli yerleşimcilerin varlığını akla getirdiğinde Kinet Höyükte belirtilen dönemlere ait mimari yada diğer buluntular arasında yerleşimcilerin etnik kökenine ait belgeler bulunmamaktadır.

Kinet Höyük'ün yerleşim dokusunu ele aldığımızda doğu bölgesinde M.Ö. 8. yy' dan itibaren daha fazla endüstriyel karakterde ve düzensiz bir yerleşim modeli ortaya çıkmıştır. Bu durumun sonraki 700 yıl boyunca yaşanan yıkım ve yeniden imar edilmesine rağmen bu yerleşim modeli hiç değişmemiştir.²⁷⁸

Kinet höyük Geç Demir Çağının sonlarında zayıflamaya başlamış ve Helenistik dönemde tamamen tepe üzerinde bir yerleşime dönüşmüştür.²⁷⁹ Roma Döneminde ise Strabon, Kinet Höyükten bir köy olarak söz etmektedir²⁸⁰. Kinet Höyük 12. ve 13. yy'da kısa süreli bir gelişmeye sahne olmuşsa da 13. yüzyılın sonunda terk edilmiştir.²⁸¹

2.2. Sirkeli Höyük

Demir Çağı Que Bölgesi'nde Kilikya'daki en büyük höyüklerinden bir olan Sirkeli yerleşimi, Adana'nın 40 km doğusundadır (**Harita 6**). Yerleşim, 769 rakımlı Güllüce Dağı ve 574 rakımlı Hasin Dağı'nın oluşturduğu Misis yada Nur Dağları'nın kuzeybatı ucunda, Ceyhan Nehrinin batı yakasında yer alır. Sirkeli Höyüğün kuzeyinde bulunan bir Orta Çağ kalesi olan Yılan Kalesi ile buradan geçen Bağdat demiryolu ve modern otoyol bu mevkinin ulaşımındaki önemini günümüzde de koruduğunu gösterir (**Harita 7**). Sirkeli Höyük Demir Çağında Çukurova'dan Sam'al ve Kuzey Suriye'ye ulaşan tarihi karayolu üzerinde yer almaktadır.²⁸²

²⁷⁷ Gates 2006, 369

²⁷⁸ Gates 2000, 196

²⁷⁹ Gates 1999 B, 304

²⁸⁰ Strabon 14.5.19

²⁸¹ Gates 1999 B, 304

²⁸² Seton –Williams tarafından yapılan yüzey araştırmalarında SubMiken, ithal Grek Geometrik, bikrom ve beyaz astarlı gruplarına ait seramiğin tespit edildiği bildirilmiştir (Seton-Williams 1954, 128, 136, 138).

Sirkeli Höyükte yapılan ilk yüzey araştırmaları ve kazılar 1936-1937 yılında Garstang tarafından gerçekleştirilir.²⁸³ Garstang kazılarında höyüğün kuzey yamacında dört (A, B, C, D,) güney yamacında ise bir (E) olmak üzere, toplam beş sondaj yapılmıştır (**plan 9-10**). Bu sondajlardan A, M.Ö. 600- MS 100, B, M.Ö. 600-425, C, ve D, M.Ö. 700- 475 ve E Geç Hitit dönemine tarihlenir. Höyük'te ikinci dönem araştırmaları 1951 yılında Seton-Williams tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁸⁴ Sirkeli höyükte 1992 yılında Hrouda tarafından kazı çalışmaları yeniden başlatılır. Söz konusu kazılar sonucunda Sirkeli höyükte Orta Çağ, Roma, Helenistik ve Demir Çağı ile II. ve III. bine ait bulgular elde edilir. Höyükte Kıbrıs tipi olarak adlandırılan seramik dışında Helenistik Çağ'a ait seramikler ele geçmiřtir²⁸⁵.

Sirkeli Höyük'te ikinci dönem kazıları 1992 ve 1996 yılları arasında B. Hrouda²⁸⁶ ve 1997 yılında H. Ehringhaus²⁸⁷ başkanlığında yürütölmüştür. Yeni dönem kazıları tepenin üst bölümlerinde ve aşağı şehrin kuzeydoğusunda kabartmaların bulunduğu kaya kütlelerinin üst ve arka kesimlerinde, "Alan" adı verilen büyük açmalarda yoğunlaşmıştır. 2006 yılından itibaren, M. Novak başkanlığında kazılara tekrar başlanmıştır.²⁸⁸

Bu ikinci dönem kazılarında sitadel ve aşağı şehri ayrı ayrı kuşatan ikili sur sistemi ortaya çıkarılmıştır. Bu kazılarda 4 evreli bir yerleşim saptanmış olup, 3. Evrenin Demir Çağına ait olduğu belirlenmiştir

Sirkeli Höyük 300 × 350 m büyüklüğünde ve 40m yüksekliğindedir. Höyük Misis Dağları'nın Ceyhan Nehrine doğru uzandığı kaya-alüvyon dolgu üzerinde yer almaktadır. Üçgen bir biçime sahip olan, yerleşimin kuzeyinde sitadelde platform biçimli bir düz alan ve güneybatıdan kuzeydoğu yönüne doğru devam eden bir kayalık görölebilmektedir (**Plan 10**). Bu kayalığın kuzeydoğu kenarında iki tane kaya kabartması yer almaktadır.

Sirkeli'nin ikinci dönem kazılarında, Kalkolitik Dönem'den itibaren, Tunç ve Demir Çağları ile Roma Dönemi'ne kadar süren iskan tespit edilmiştir. Höyük'te 2006 kazılarında, kuzey terasında, tabanı yassı taşlarla döşeli, duvarları büyük taşlardan

²⁸³ Garstang 1937; Garstang 1938

²⁸⁴ Seton-Williams 1954, 168

²⁸⁵ Arslan, 2010: 31.

²⁸⁶ Hrouda 1997 A; Hrouda 1997 B; Hrouda ve diğerleri 1997; Hrouda 1998;

²⁸⁷ Ehringhaus 1999

²⁸⁸ Novak 2009; Novak 2011

oluşan kült amaçlı kullanıldığı düşünülen Geç Tunç Çağına ait çanak-çömleğin tespit edildiği, anıtsal bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Bu yapıda ele geçen buluntulardan çanak-çömleğin biçim ve bezeme yönünden Tarsus, Kilise tepe ve Kıbrıs ile ilişkilendirildiği bildirilmiştir.²⁸⁹

Höyükte Demir Çağı'nın sitadelde kuzey ve doğuda bulunan 2, 4, 6, 7-10 numaralı açmalarda tespit edilmiştir.²⁹⁰ Bu kazılarda 7-10 numaralı açmalarda Geç Tunç Çağına tarihlenen ancak Demir Çağında da kullanıldığı düşünülen büyük bir taş duvar ve yaklaşık 3 m. genişlikte kapı ortaya çıkarılmıştır (**Plan 11**). Bu mimari bulgular kentin Demir Çağında sur sistemine sahip olduğunu göstermektedir.²⁹¹ Bu surun Sitadel'i aşağı şehirden ayırdığı ve idari-dini yapıların muhafazası amacıyla yapıldığı belirtilmiştir.

Kuzey batı terasta yapılan kazılarda Geç Tunç Çağı yapılarının eklemeler ve sağlamlaştırmalarda Demir Çağında da kullanılmaya devam edildiği belirtilmiştir.²⁹² Bu alanın yamaçlarında ise Demir Çağı katmanında 2 m. derinlikte yanmış kerpiç tuğlaları ve ahşap hatılları olduğu halde mimari tespit edilmiştir. Burada, tespit edilen ahşap hatılların bir çatı veya üst katın tabanına ait olduğu düşünülmektedir. Sondajlarda taş duvarların bir kerpiç duvar üzerinde aynı hizada yapıldığı ortaya çıkarılmıştır.²⁹³ Bu durum Kilikya Bölgesinde ki höyük kazılarının hemen hepsinde karşılaşılmaktadır. Bu kazılar neticesinde Höyük'ün, Tunç ve Demir Çağlarında yukarı şehir, aşağı şehir ve kuzeybatı terası alanlarından oluşan bir yerleşim olduğu anlaşılmıştır.

Burada yapılan kazılarda elde edilen malzeme Kıbrıs-Arkaik Bikrom IV ve Beyaz astarlı I gruplarına ait seramik (**resim 25**), Rhodos Kuşlu Kasesi²⁹⁴ (**resim 26**), Kikladik, pendant konsantrik daire bezemeli kase²⁹⁵ (**resim 27**), Kıta Yunanistan (Euboea?) yada Kiklad kökenli pendant konsantrik daire bezemeli skyphos (**resim 28**) bulunmuştur.²⁹⁶ Diğer buluntuları çift başlı balta ile mızrak-ok uçları, Frig

²⁸⁹ Ahrens 2010, 58-60

²⁹⁰ Hrouda ve diğerleri 1997, 105,107-108

²⁹¹ Hrouda ve diğerleri 1997, 96

²⁹² Novak 2009, 302; Novak 2010, 479-480

²⁹³ Novak 2011, 43

²⁹⁴ Hrouda 1998, 479, abb. 11

²⁹⁵ Hrouda 1998, 479, abb. 12

²⁹⁶ Novak 2011, 43

çengelli iğnesi (**resim 29**) gibi madeni buluntular ve Kıbrıs stil özelliklerinin görüldüğü terracota figürin parçaları (**resim 30**) bulunmuştur.²⁹⁷

Genel olarak, bütün bu mimari ve buluntular, Sirkeli Höyük'ün, Demir Çağında etrafı surla çevrili sitadel ve terastan oluşan bir kent olduğu ortaya çıkarılmıştır. höyükte tespit edilen buluntular Kıbrıs ile kültürel ve ticari ilişkilere işaret etmektedir. Bu buluntular arasında yer alan pendant konsantrik daire bezemeli skyphos'un benzer örneği Porsuk Höyük'te bulunmuştur.²⁹⁸

2.3. Karatepe ve Domuztepe

Karatepe, Osmaniye İli, Kadirli İlçesinin 21 km doğusunda, Karatepe Köyü yakınındadır. Karatepe Kalesi Ceyhan nehrinin doğu yakasında bulunan Ayrıca/Aykırca Tepesi üzerindedir. Karatepe Ceyhan Nehrinin batı yakasında bulunan Domuz Tepe ile karşılıklı konumdadır (**Harita 8**). Bu yerleşimler birbirlerine olan konumu ve arkeolojik malzemeleri gereği bir arada değerlendirilmelidir.

Bu yerleşimler hem Ceyhan Nehri vadisini hemde Çukurova'dan gelip Andırın Ovası'na ve Göksun'a ulaşan kervan yoluna hakim stratejik bir mevkiide bulunmaktadır.²⁹⁹ Karatepe'nin Zincirli'ye uzaklığı karayolu ile yaklaşık 85 km'dir. Que Bölgesinde Karatepe ile çağdaş malzemeye sahip başka yerleşimlerde vardır ancak, bu yerleşimler arasında sadece Kara Tepe güçlü bir sur ile çevrilmiştir. başka Karatepe ve Domuztepe Ceyhan Nehrini kontrol altına tutmaktadır.

Karatepe kuzey-güney istikametinde 430 m. doğu-batı istikametinde 190 m. ölçülerindedir. Karatepe yerleşimi düzenli aralıklarla inşaa edilmiş kulelere sahip bir sur duvarı ile çevrilmiştir (**Harita 9**). Karatepe Kalesi'nin savunma sisteminde bulunan özellikler nedeniyle son Hitit Dönemi kültür bölgesinin etkisinde olduğu belirtilmiştir.³⁰⁰ Sitadel içinde yapılan çalışmalarda kentin giriş kapıları çevresinde bulunan kabartmalar, serbest heykeller ve yazıtlar Türkiye'nin en meşhur buluntu gruplarından birini oluşturmaktadır. Bu materyal dışında Sitadelde büyük bir avlu

²⁹⁷ Hrouda ve diğerleri 1997, 121-126, abb 26 a-b, abb. 28-29, abb 31 a-d; Hrouda 1998, 478 abb. 10; Novak 2009, 209, 301; Novak 2010, 481

²⁹⁸ Dupré 1983, 68, lev. 50,59 no. 42. Porsuk'ta Erken Demir Çağı seramiğinin Tarsus ve Karatepe seramikleri ile çok benzediği ve bu kapların kısmının lokal olduğunu ve Porsuk'da üretilmiştir. Seramikteki bu benzerlik nedeniyle Porsuk'daki halkı Kilikya'daki insanlarla aynı topluluğu görüşü savunulmaktadır (Dupré 1983, 57, 69, 79).

²⁹⁹ Çambel 2006, 125-126

³⁰⁰ Çambel 1999, 400

etrafına yerleştirilmiş oda gruplarından oluşan bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Tepenin en yüksek yerinde bulunan bu yapının kuzey bölümünde doğrudan avluya açılan ana odanın bulunduğu bildirilmiştir (**Plan 12**). Saray olarak tanımlanan bu yapı kompleksinde dört evre saptanmıştır (**Plan 13-14**).³⁰¹ Bu sarayın ortasında bulunan avluda 13 adet silo çukuru tespit edilmiştir.³⁰² Bu silo çukurlarında çanak çömleğin bulunduğu bildirilmiştir.

Merkezi bu yapı dışında Karatepe Kalesinde üç yapı katı saptanmıştır. Bunlardan ilki surlar, saray ve kutsal yapılardır. İkinci yapı katı surların ilk inşaat evresini içerir ve güney giriş yapısında bulunan silo yada sarnıçları içermektedir. Üçüncü mimarlık katını ahşaptan yapıların oluşturduğu ve bu yapı katında günümüzde kalanların belirli bir düzen içinde kaya zemine açılmış ağaç direk delikleri olduğu belirtilmiştir.³⁰³

Bu bilgiler ışığında yukarıda geçen sarayın güneybatısında kayaya oyulmuş merdiven ile bu merdivenin etrafında kanallar, yarıklar ve çukurluklar ile sarayın güneyinde hava tanrısı heykelinin karşısında sur duvarına bağlı bir yapının bulunduğu bildirilmiş olup, yapı zemininde çok sayıda oyuk ve oluğun bulunduğu bildirilmiştir.³⁰⁴

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Geç Hitit Dönemine ait kalıntılar Karatepe'nin karşısında bulunan Domuztepe'de de saptanmıştır.³⁰⁵ Domuztepe'de ilk çalışmaları 1947 de araştırma gezisi ve 1949-1953 yılları arasında U. Bahadır Alkım tarafından yapılan sondajlar oluşturur. Bu çalışmalarda Domuztepe'de Geç Hitit dönemine ait sur duvarları ve M.Ö. 9. ve 8. yüzyıllara ait Geç Hitit heykel ve kabartmaları bulunduğu bildirilmiştir.³⁰⁶ Domuz Tepe'nin ikinci dönem kazılarında Neolitik (M. Ö. 7. bin yıl sonu 6. bin başı), Kalkolitik (M.Ö. 4. bin sonu M.Ö. 3. bin başı), Orta Tunç, Demir Çağı (M.Ö. 2. Bin-M.Ö. 6. yy) ve Roma Çağına kadar devam eden tabakalanma

³⁰¹ Çambel 2001, 292-293

³⁰² Çambel 2001, 293

³⁰³ Bossert 1950, 515,

³⁰⁴ Çambel 2001, 294

³⁰⁵ Çambel 1983, 157-158

³⁰⁶ Bossert 1950, 23-29

saptanmıştır.³⁰⁷ Yerleşmede 4 ana tabaka ve 11 katman tespit edilmiş bunlardan sekizinin Demir Çağına ait olduğu belirlenmiştir.³⁰⁸

Domuztepe'nin doğu yamacında yapılan ikinci dönem kazılarında Roma Yapılarının Demir Çağı yapılarını tahrip ederek inşa edildiği tespit edilmiştir (**Plan 15-16**).³⁰⁹ Bu kazılarda tepe çevresi boyunca kademe kademe birbirlerini izleyen 2,40-2,00 m. arasında kalınlığa sahip istinat duvarları ile bu duvarlara yaslanan mekanlar tespit edilmiştir (**Plan 17**).³¹⁰ Bu mekanlarda Roma Dönemine tarihlenen seramikle beraber Demir Çağı seramiği³¹¹ ve Orta Demir Çağına ait figürinlerin bir arada bulunduğu bildirilmiştir.³¹²

Domuztepe'de bulunan heykeller başı üzerinde kanatlı güneş kursu ve aynası ile başörtülü Tanrıça Kubaba ve Fırtına Tanrısı kabartmaları ile boğa üzerinde ayakta duran tanrı veya krala ait parçalardan oluşmaktadır.³¹³

Domuztepede tespit edilen Tanrıça kabartmasının Kentin Sam'al'a bağlı olabileceği görüşü ortaya atılmıştır.³¹⁴ bu dönemde Karatepe-Aslantaş kalesi karşısında ikinci bir kalenin varlığını kanıtlar.³¹⁵

Karatepe kazılarında elde edilen seramiklerin iki büyük gruba ayrıldığı tespit edilmiştir. Bu grupların monokrom ve astarsız örnekler ile boya bezemeli çanak-çömlekten oluştuğu bildirilmiştir. Karatepede kalesinde tespit edilen malzemenin % 95'lik bölümünü oluşturan monokrom grupta yer alan örnekler devetüyü astarlı ve kırmızı astarlı olarak değerlendirilmiştir.³¹⁶ Bu grubun pithos, çömlek, çanak ve güveç gibi biçimlere sahip olup Karatepe'nin yerel seramiği olarak nitelenmiştir.³¹⁷

³⁰⁷ Çambel-Özdoğan 1984, 266. Domuztepe'de 1980'li yıllarda yapılan ikinci dönem kazılarında teras duvarları ile desteklenerek kademeli biçimde tepe yamacından yükselen yaklaşık 4000 m²'lik alana yayılan, 44 odalı değirmenler, zeytinyağı işlikleri, depolar ve avluları bulunan, M.Ö. 1. yy-M.Ö. 6. yy'a ait bir yapı kompleksi ortaya çıkarılmıştır. Bu kompleks Domuztepe'nin Demir Çağın'dan sonraki kullanımını göstermesi bakımından önemlidir (Çambel 1985, 273; Çambel 1988, 336; Çambel 1991, 407-410). Domuz tepe ve çevresinde yapılan çalışmalarda bölgede tespit edilen M.S. 6. yy mozaiği yerleşim tarihini oldukça geç dönemlere götürür (Çambel 1983, 158).

³⁰⁸ Çambel 1998, 490

³⁰⁹ Çambel 1991, 413

³¹⁰ Çambel 1994, 313-314

³¹¹ Çambel 1994, 313-315

³¹² Çambel 1994, resim 11; Çambel 1995, 243; Tarsus III, 345 no. 69

³¹³ Çambel 1985, 337, 339. 2005 yılından itibaren bu eserler Karatepede kurulan müzede sergilenmektedir (Akman 2007)

³¹⁴ Çambel 1988, 340

³¹⁵ Çambel 1983, 158; Çambel-Özdoğan 1984, resim 2

³¹⁶ Darga 1986, 376

³¹⁷ Darga 1986, 376-381, 395

Karatepe malzemesinin % 5'lik bölümünü ise boya bezemeli örneklerin oluşturduğu bildirilmiştir. Bu örneklerin silolar içinde moloz dolgu ile beraber bulunduğu belirtilmektedir.³¹⁸ Boyalı grupta beyaz boyalı (White Painted) ve kırmızı üzerine siyah (Black on red) gruplarının örnekleri tespit edilmiştir. Bu gruplarda testi, çömlek, emzikli testi ve çanak gibi biçimler tespit edilmiştir.³¹⁹ Bu örneklerde Kilikya'nın hemen tümünde görülen; basit bant yada çizgi, tek merkezli iç içe tam veya yarım daire, dalgalı çizgi, saçak, içi kafes biçiminde taranmış üçgen yada dörtgenler, benek motifi, içi eğik taranmış üçgenler ve merdiven bezemesi tespit edilmiştir.³²⁰ Boyalı malzeme Beyaz Boyalı örnekler Porsuk Höyük ve Tarsus Gözlükule buluntuları ile kıyaslanarak M.Ö. 850 yıllarına tarihlenmiştir. Kırmızı üzerine siyah grubu örnekleri Kıbrıs-Geometrik III grubu ve Tarsus Gözlükule Orta Demir Çağı örnekleri ile kıyaslanmıştır.³²¹ Bu grup içinde yer alan saçak motifinin benzer örnekleri Gjerstad tarafından yapılan yüzey araştırmalarında da saptanmıştır. Bu araştırmalarda deve tüyü astarlı grubu ve Boyalı I adıyla değerlendirilen seramik içinde benzer örnekler bulunmaktadır.³²² Ayrıca, bu malzeme içine iki bant arasında dalgalı çizgi bezemesi Tarsus³²³ ve Porsuk³²⁴ yerleşimleri dışında Çiçek Höyük³²⁵ malzemesi arasında da yer alır.

Sonuç olarak, yazılı belgelerden de bilindiği gibi tahkimli bir kale olan Karatepe'nin seramik bulguları yerleşimin Erken Demir Çağında Kilikya'nın diğer bölgelerinden tanıdığımız Kıbrıs kültürü ile haşır neşir olduğunu söylememiz mümkündür.

2.4. Tarsus Gözlükule Höyük

Yerleşim yeri Mersin İli Tarsus İlçesi Gözlükule Mahallesinde, Cydnus'un (Berdan Çayı) 2 km batısında ve D 400 karayolunun hemen kuzeyindedir.³²⁶ Gözlükule Höyüğü günümüzde deniz seviyesinden 37,35 m. yükseklikte olup, 350x150 m.'lik

³¹⁸ Darga 1986, 373-374

³¹⁹ Darga 1986, 385-395

³²⁰ Darga 1986, 383-384

³²¹ Darga 1986, 396-398

³²² Gjerstad 1934, 172, fig. 14 c, 187 fig. 16

³²³ Tarsus III, 72, 111, no. 1290

³²⁴ Dupré 1983, lev. 53 no. 6

³²⁵ Bahar-Koçak 2004, 80, çizim 57 121.08.02.41, çizim 58 121.08.03.361

³²⁶ Cydnus Nehri Tarsus'un doğusunda bulunan bugünkü yatağına Doğu Roma İmparatoru Justinianus Döneminde (527-565) alınmıştır. Nehrin yatağı 537 ve 550'de olan büyük seller sonucunda değiştirilmiştir.

bir alanı kaplamaktadır.³²⁷ Höyüğün güney yamaçları oldukça dik açılıyken kuzey ve batı yamaçları güney yamaca göre daha az eğimlidir. Höyüğün doğu zirvesi batı zirvesine göre daha yüksek olup, doğu zirvesi üzerinde bayrak direği bulunmaktadır. Tarsus Gözlükule Höyük Batı Çukurova’da yada Tarsus Ovası’nda Antik Çağda “Aleion Pedias” adı ile anılan ovanın merkezinde yer almaktadır. Bu ova Cydnus Nehri’nin (Berdan Çayı) oluşturduğu bereketli toprakları ve ılıman iklimi ile insanlar için daima iyi bir yerleşim alanı olmuştur.³²⁸ Tarsus Ovası belirtilen nitelikleri yanında Demir Çağında Que Bölgesi’nden Hilakku Bölgesi’ne ulaşan yolun üzerinde bulunmaktadır. Kent aynı zamanda Que Bölgesinden Toroslara, Gülek Boğazı’na (Kilikya Kapıları-Cilicia Pylai) ve Tabal Krallığına ulaşan karayolunun kavşağı üzerindedir.

Tarsus’un kent merkezinde ve çevresinde 1934 yılında 41 yerleşim yeri yanında Kabarsa, Zeytin, Nacarli, Dua Tepe, Hacı Bozan, Kabarsa, Meliki ve Tarsus Höyük’te yüzey araştırmaları yapılmıştır.³²⁹ Bu yerleşmeler Gözlükule örneklerine benzer nitelikte seramik malzeme vermişlerdir.³³⁰

Tarsus Gözlükule’de yapılan ilk bilimsel kazılar H. Goldman başkanlığında 1934-1939 yılları ile 1947-1949 yılları arasında “A” sektöründe ve “B” sektöründe (**Plan 18**) gerçekleştirilmiştir.³³¹ Bu kazılarda ortaya çıkarılan Demir Çağı yerleşimi tamamen yayınlanmıştır.³³² Höyükte ikinci dönem kazı çalışmaları A. Özyar’ın başkanlığı altında 2001 yılından bu yana Goldman Dönemi “A” sektörünün kuzeybatısında oluşturulan açmalarda sürdürülmektedir (**resim 31**).³³³ Bu kazılarda Demir Çağı çanak-çömleği ile figürin gibi buluntuların in situ durumda yada

³²⁷ Özyar ve diğerleri 2009,48: Höyüğün alüvyon dolgu üzerinde kalan bölümünün 500x200 m. ölçülerde olduğu belirtilmektedir.

³²⁸ Tarsus Ovası üç evrede meydana gelmiştir. Bu ovanın genişlemesi antik dönemde Rhegma Lagünü günümüzde Karabucak denilen kurutulmuş bataklık alanının oluşumu ile son bulmuştur. (Öner ve diğ. 2005, 69-82). Kentin, Rhegma Lagünü sebebiyle Akdeniz kıyı şeridinde çok uzak olmadığı açıktır. Bu lagünün Antik dönemde Tarsus’un Limanı olduğu Strabon, Xenophon ve Dion Chrysostomos’ta söz edilmektedir.

³²⁹ Goldman 1935, 526

³³⁰ Gjerstad 1934, 159; Seton Williams 1954, 165, 154, 156, 158, 164, 170

³³¹ Goldman 1937; Goldman 1938; Goldman 1940 A; Goldman 1940 B; Tarsus II, Plan 2; Tarsus III, Plan VII

³³² Tarsus III

³³³ Özyar ve diğerleri 2004; Özyar ve diğerleri 2005; Özyar 2005; Özyar-Danışman-Özbal 2005, 11-18; Özyar ve diğerleri 2006; Özyar ve diğerleri 2009; Özyar ve diğerleri 2010; Özyar ve diğerleri 2011; Özyar ve diğerleri 2012

Helenistik dönem malzemesi ile karışık durumda ele geçtiği bildirilmiştir (**resim 32**).³³⁴

Yukarıda belirtildiği üzere Höyüğün batısı ve doğusunda oluşturulan açmalarda yapılan kazılarda Neolitik Çağdan Erken İslami Döneme kadar uzanan tabakalanma ortaya konulmuştur.³³⁵ “A” sektörü kazılarında Neolitik Çağa ait tabakaya ulaşılmış ancak yeraltı suyu seviyesinin yüksek olması nedeniyle neolitik yerleşimin özellikleri konusunda bilgi edinilememiştir. Bu tabakanın hemen üzerinde tespit edilen Kalkolitik dönem tarımsal üretime dayalı ve Kuzey Suriye kültürel etkilerinin görülmediği bir yerleşim olarak karşımıza çıkmaktadır. Höyükte Kalkolitik dönemden Erken Tunç Çağı I evresine geçiş ilk gaga ağızlı testilerin ortaya çıkışı ile gerçekleşmiştir. Gözlükule’de Erken Tunç I evresinde en erken cadde, altar ve depoları ile kent dokusunun açıkça görülmeye başlanmıştır. Bu evre mimarisinin depolama maksatlı kullanıldığı bildirilmiştir.³³⁶ Bu tabakayı Erken Tunç Çağı II evresi takip etmektedir. Bu dönemde iki evreli kezamat sur duvarı ile cadde ve sokaklarıyla Erken Tunç Çağı kenti ortaya çıkarılmıştır. Bu kent yangınla son bulmuş ve üzerine aynı plan korunarak Erken Tunç Çağı III kenti inşa edilmiştir. Dört alt evrenin saptandığı bu yerleşimde Troyanın II.-IV. tabakaları ile çağdaş seramik malzeme ortaya çıkarılmıştır. Gözlükule’de Erken Tunç III evresinden Orta Tunç Çağına geçişte, kısa süreli bir işgalin gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu işgal safhasında, Gözlükule’de ilk kez Suriye kökenli seramiğin ortaya çıktığı bildirilmiştir.³³⁷ Geçiş evresini takip eden Orta Tunç Çağı tabakalarının doğu-batı yönlü bir caddenin iki tarafında bulunan yapı topluluklarından oluştuğu bildirilmiştir. Bu yapı topluluklarının depolama ve günlük yaşam maksatlı kullanıldıkları ortaya çıkarılmıştır. bu döneme kadar olan tabakalanmada atölye ve benzeri mekan tespit edilememiştir. Höyükte Orta Tunç Çağından, Geç Tunç Çağına geçişin kesintisiz gerçekleştiği ve Geç Tunç I’in erken yapı katında karşılaşılan yapı planlarının Kültepe ve Alacahöyük ile aynı nizamda olduğu bildirilmiştir.³³⁸ Bu tabakada zemine

³³⁴ Özyar ve diğerleri 2009, 54 ; Özyar ve diğerleri 2010, 272; Özyar ve diğerleri 2011, 254-255

³³⁵ Tarsus II; Özyar ve diğerleri 2010, 267; Tarsus II

³³⁶ Tarsus II, 12

³³⁷ Tarsus II, 40

³³⁸ Tarsus II, 44

gömülü durumda pithosların bulunduğu depolama odaları ve bunların önünde bitişik nizamda sur duvarına paralel mekanlar ortaya çıkarılmıştır.

Bu mimari yerini Geç Tunç Çağı Ila tabakasında 29x18 m. ölçülerinde ve 3 m. duvar kalınlığına Boğazköydeki Hitit Tapınakları ile benzer mimariye sahip yapıya bırakır.³³⁹ Bu yapının üzerine Geç Tunç IIB tabakasında Gözlükuleye Miken seramiğini getiren yerleşimcilerin kendi konutlarını inşa ettikleri bildirilmiştir.³⁴⁰

B sektöründe yapılan kazılarda A sektörü Geç Tunç Çağı Ila tabakası ile çağdaş kuzey-güney yönlü caddenin ayırdığı “Doğu Evi” ve “Batı Evi” olarak adlandırılan yapı grupları ortaya çıkarılmıştır.³⁴¹ Bunlardan Doğu Evinin iki katlı olduğu ve üst katın merdivenlerle doğrudan dışarı çıkışını bulunduğu tespit edilmiştir.³⁴² Batı evi olarak adlandırılan yapı grubunun avlulu mekanlardan oluştuğu bildirilmiştir. Bu mekanların kullanım amacının ne olduğu tam olarak belirlenememiştir.³⁴³ Tarsus taki Hitit varlığına işaret eden Geç Tunç Ila tabakasının yangın sonucunda tahrip olduğu belirlenmiştir.³⁴⁴ A sektöründe ortaya çıkarılan ve bir Hitit tapınağı ile benzerlik gösteren Geç Tunç Çağı II yapısı ile Doğu Evinde ele geçen çok sayıda bulla Gözlükule'nin Kizzuwatna'daki Hitit siyasi hakimiyetinin önemli merkezlerinden biri olarak görülmesine neden olmuştur.³⁴⁵ Bu verilerden başka Hitit Monokrom seramiği örnekleri de Gözlükule'de Hitit kültürünün varlığına işaret etmektedir.³⁴⁶ Bu tabakanın tesfiyesinin yaklaşık 1 m. kalınlığa ulaşan dolgu meydana getirdiği³⁴⁷ ve bu dolgu üzerine önceki tabakaya göre daha küçük ölçekli ve derme çatma bir yerleşmenin inşaa edildiği bildirilmiştir.³⁴⁸ Bu tabakanın son kullanım evresinin Hitit monokrom seramiği ile Miken seramiğinin bir arada görüldüğü U ünitesinin erken alt evresi olduğu belirtilmiştir.³⁴⁹ Tabakada bu ünite dışında Q ünitesi ve R ünitesi adı verilen yapı kalıntıları saptanmıştır.³⁵⁰ Bu tabaka Gözlükule'nin Geç Tunç

³³⁹ Tarsus II, plan 22, fig. 170-180

³⁴⁰ Tarsus II, 50

³⁴¹ Tarsus II, 51-58

³⁴² Tarsus II, Plan 23

³⁴³ Tarsus II, 51-58

³⁴⁴ Tarsus II, 58-59

³⁴⁵ Ünal 2002, 141

³⁴⁶ Özyar 2005, 4

³⁴⁷ Tarsus II, 58

³⁴⁸ Tarsus II, 58

³⁴⁹ Tarsus III,3; Slane 1987,460-465, 470-471; Slane 2006, 3-7

³⁵⁰ Tarsus II, 59

Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na geçişte kesintisiz iskâna sahne olduğunu belgeler. Bu iskanın başka bir belgeside Q ünitinde ortaya çıkarılan yapının yeni ilaveler ile Erken Demir Çağında kullanılmaya devam edildiğinin ortaya çıkarılmasıdır.³⁵¹

Geç Tunç II b tabakasının ve dolayısıyla Gözlükule'nin Erken Demir Çağı'nın başlangıcına ait dış ilişkilerini sergilemesi bakımından Geç Helladik III c seramiğinin görülmesi önem arz eder. Bu seramiğin Geç Helladik III C ile bağlantılı olduğu bildirilmiştir.³⁵² Bu malzemede Kilikya Bölgesine özgün yorumların bulunduğu French tarafından belirtilmiştir.³⁵³ Bu grupta yer alan Iris adı verilen bezemenin Tarsus'ta bulunduğu ve ünik olduğu Papyrus'un ise Yumuktepe kazılarında bulunduğu belirtilmiştir.³⁵⁴

Tarsus Gözlükule'de Demir Çağında dört ana yapı evresi ortaya çıkarılmıştır. Bu evreler Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı, Geç Demir Çağıdır. Geç Demir Çağı, Asur Evresi ve M.Ö. 6. yüzyıl yada Arkaik evre olarak ikiye ayrılır.

B sektöründe gerçekleştirilen kazılarda Erken Demir Çağının yapılarının IIB tabakasının hemen hemen üstüne inşa edildiği tespit edilmiştir. Bu tabakada Goldman kazı ekibinde U üniti adı verilen taş temellere sahip apsidal planlı yapı ortaya çıkarılmıştır (**Plan 19**). Söz konusu yapıda üç seviyede zemin tespit edilmiştir.³⁵⁵ Anadolu'da bu yapıların benzerlerine Bayraklı Höyüğü ve Miletos kazılarında ortaya çıkarılmıştır.³⁵⁶ Bayraklı yapısı 2.75x4.30 m. ölçülerinde olup M.Ö. 925-900 yıllarına ait olduğu bildirilmiştir.³⁵⁷ Ege dünyasında ise apsidal planlı yapıların Erken Demir Çağında oldukça fazla sayıda örneği bulunmaktadır.³⁵⁸ ne var ki Tarsus Gözlükulede bu yapıdan elde edilen arkeolojik materyalin Demir Çağı'nın başlarını işaret ettiği bildirilmiş³⁵⁹ ve buna kanıt olarak Miken Seramiği örnekleri ve Kıbrıs Tipinde boyalı seramik sunulmuştur.³⁶⁰ Bu apsisin kuzeyinde temellerden daha eskiye giden bir caddenin varlığını, en alttaki tabakanın -16.40 m.de

³⁵¹ Tarsus III,3

³⁵² French 1975, 70, 74: Tarsus II, 205-208

³⁵³ French 1975, 61-62

³⁵⁴ a.g.e.

³⁵⁵ Tarsus III, 3 (1. seviye 15,70 m - 2. seviye 15,45 m. - 3. seviye 15,25 m.'dir)

³⁵⁶ Akurgal 1997, 16-17

³⁵⁷ Akurgal 1997, 16-17

³⁵⁸ Lemos 2002, 136, 140, 147, 148

³⁵⁹ Tarsus III, 14

³⁶⁰ Tarsus III, 95

bulduğunu belirtir. Bu yapının hemen güneydoğusunda II B tabakası ile büyük oranda karışmış seramik malzemenin görüldüğü ve belli belirsiz mimarinin bulunduğu bir alan ortaya çıkarılmıştır. Alan bu özellikleri sebebiyle, kazı ekibince “Phantom Level” olarak adlandırılmıştır.³⁶¹ Bu ünit II B yapı katına ait, R ve Q ünitleri üzerine gelmektedir. Üst üste gelen bu iki tabakada tespit edilen mimarinin çok parçalı yapıda olması kullanım amacının belirlenmesini güçleştirmektedir. Bu alanın batısında J ünitinde üç mekanlı bir yapı ortaya çıkarılmıştır.³⁶² Bu alanın hemen güney doğusunda W üniti tespit edilmiştir. Bu tabakada elde edilen buluntulardan en çok grubu, seramik ve maden oluşmaktadır. Bu ana gruplar dışında mühürler Gözlükule'nin Erken Demir Çağı İlişkilerini aydınlatan önemli buluntulardır.

Bu tabakanın “U” üniti erken evresinin Hitit monokrom seramiği ile beraber, Miken seramiğinin bir arada ele geçtiği son tabaka olduğu bildirilmiştir. “Phantom Unit” tabakasının ilk evrelerinden itibaren G.T.Ç. monokrom seramiğinin yerini “Kilikya Boyalıları- Transisyonel Seramik” almaya başlar ve en üst zeminde-tabakada dominant özellik kazanır.³⁶³ Bu grubun karakteristik özellikleri çark yapımı ve deve tüyü zemin üzerine kırmızı yada kahverengi boya ile bant, dalgalı çizgi ve kafes süsü ile bezenmiş olmasıdır.³⁶⁴ Bu grubun bezeme, kil ve yüzey işlenişinin genellikle yüksek kalitede olmadığı, grubun ortaya çıkışının Geç Bronz Çağı kültürünün Kilikya Bölgesinde gerilemeye başladığı zaman ile Erken Demir Çağının erken tabakalarının sonları arasına ait olduğu bildirilmiştir ve bu zaman aralığı Geçiş Dönemi olarak nitelenmiştir.³⁶⁵ Bu seramikte Miken geleneklerinin kuvvetli biçimde hissedildiği belirtilmektedir.³⁶⁶ Nevarki, Tarsus transisyonel dönem seramiğinin Kinet Höyük ve Kilise Tepe'nin malzemesi ile benzerlik sunmaktadır.³⁶⁷

Bu tabakada saptanan diğer gruplar devetüyü, beyaz astarlı, kırmızı üzeri siyah (black on red) ve bikromdur (Bichrom). Bu seramik arasında yer alan ithal örnekleri

³⁶¹ Tarsus III, 3-4, 95-96

³⁶² Tarsus III, 4

³⁶³ Tarsus II, 92-101

³⁶⁴ Ünlü 2005, 150-155

³⁶⁵ Ünlü 2005, 154-155

³⁶⁶ Ünlü 2005, 154

³⁶⁷ Gates 2001 C; Kilise Tepe 2007, fig. 399, no. 788, 795, fig. 398 no. 784-785

Filistin, Kıbrıs ve Amik Ovasında bulunan merkezlerle kıyaslanmıştır.³⁶⁸ Erken Demir Çağına tarihlenen tabakada iç içe yarım daire bezemesine sahip örnekler “Proto-Buff” “Proto-White” grubu içinde değerlendirilmiştir.³⁶⁹ Söz konusu bezeme genellikle kraterlerin hem yerel hemde ithal örneklerinde mevcuttur (**resim 33-34-35**).³⁷⁰ Ayrıca Gözlükule'nin Erken Demir Çağı yerel örnekleri üzerinde Kıbrıs seramiğinin büyük etkileri bulunmaktadır (**resim 36**). Ayrıca Erken Demir Çağı tabakalarında seramik malzemenin bir bölümünü Kaman Kale Höyük³⁷¹ ve Porsuk Höyük tabaka IV³⁷² ile de ilişkilendirmek mümkündür.

Özetlemek gerekirse; Erken Demir Çağında Gözlü Kule'de yaşayan toplumun dış dünya ile oldukça düşük düzeyde ilişkileri olduğu görüşünün³⁷³ yerine, bu tabakanın yerleşimcilerinin Kilikya Bölgesi'ne komşu bölgelerin kültürel özelliklerini aldıklarını söylememiz mümkündür.

Goldman dönemi kazılarında Tarsus'un yangın ile tahrip edildiğine dair veriler “B” sektöründe yapı komplekslerinin dağılımına göre belirlenmiş olan O-P-J-K-N ünitlerinden elde edilmiştir (**Plan 20**).³⁷⁴ O üni açmanın kuzey bölümünde, P üniti güney bölümündedir. O ile P arasında bulunan mimari kalıntıların büyük bölümü tahrip olmuştur. P üniti trapezoid planlı odalardan oluştuğu ve ilk kullanım evresinde zemine kazılmış buğday depolarına sahip olduğu tespit edilmiştir.³⁷⁵

Açmada birbirine nerdeyse paralel uzanan kuzey-güney yönlü doğu caddesi ve batı caddesi olarak adlandırılan alanlar bulunmaktadır. Bu alanlardan batı caddesinin batısında J ve K ünitleri açmanın batı sınırı boyunca uzanır. J üniti Erken Demir Çağındaki yapının aynı planı korunarak ve yeni duvarlar eklenerek kullanılmaya

³⁶⁸ Tarsus III, 92 vd.

³⁶⁹ Tarsus III: 35-36 no. 16

³⁷⁰ Tarsus III: 46

³⁷¹ Matsumura 2005, lev. 43, kl88 1014; Karşılaştırma için Tarsus III, fig. 60 no. 144, 156, Matsumura 2005, lev. 44, kl92 m 200; Karşılaştırma için Tarsus III, fig. 58, no. 84 Matsumura 2005, lev. 90, kl 90 p 61; Karşılaştırma için Tarsus III fig. 58, no. 117 Matsumura 2005, lev. 127, kl 88 P 171,lev. 146, kl 89 p 340; Karşılaştırma için Tarsus III fig. 56, no.37

³⁷² Dupré 1983,69-70

³⁷³ Tarsus III, 109

³⁷⁴ Tarsus III: Plan 2

³⁷⁵ Tarsus III, 6

devam edildiği ortaya çıkarılmıştır. K ünitede üç zemin tespit edilmiştir. Yapı dere taşları kullanılarak inşa edilmiş olup iki oda ve avludan oluşmaktadır.³⁷⁶

N üniti açmanın kuzeydoğu sınırı boyunca uzanmakta olup O ünitede doğu caddesi ile ayrılmaktadır. Açmanın güney doğu bölümünde S üniti bulunmaktadır. Bu alanda yapılan kazılarda Orta Demir Çağının sonuna ait mimari kalıntı ile karşılaşılmamıştır. J ünitenin kuzeyi ile O ünitenin batısında bulunan alan kuzey caddesi olarak adlandırılmıştır. Açmanın kuzey batı köşesinde kuzey caddesinden bir duvar kalıntısı ile ayrılan alan geç Demir Çağı yerleşimine atfen H alanı altındaki bölge (area under H) adı ile anılmıştır.³⁷⁷

Gözlükule Höyükte Orta Demir çağ tabakalarında gözlemlenen yerleşim dokusu iki yada üç odalı, avlu vasıtası ile sokak yada caddeye bağlanan yapılar ortaya çıkarılmıştır. Tabakada sadece bir yapıda depolama ile ilgili müstemilat saptanmış olup hemen bütün mekanların avlusunda ocak ortaya çıkarılmıştır. Bu tabakanın M.Ö. 850-700 tarihleri arasına ait olduğu ve bir yangına bağlı tahribat ile son bulunduğu bildirilmiştir.³⁷⁸

Gözlükule'de bu tabaka ile çağdaş olan diğer bölgede A sektörüdür. Burada Hitit Teras Duvarı olarak adlandırılan yerde inşa edilmiş seramik fırınları ortaya çıkarılmıştır. Geniş bir alanda yan yana inşa edilmiş bu fırınların bulunduğu alanın çömlekçilerin gereksinim duyduğu tüm şartları sağladığı belirtilmiştir.³⁷⁹

Bu tabakada skyphos (**resim 37**)³⁸⁰, kotyle (**resim 38**)³⁸¹ ve testi (**resim 39**)³⁸² gibi Kıta Yunanistan, Doğu Akdeniz, Asur formu ve bezemeli örnekler ile Kiklad ve İonia örneklerinin bulunduğu bildirilmiştir.³⁸³ Bu tabakanın erken evresinde İonya kaseleri ile Rodos ve Kiklad örnekleri küçük oranlarla da olsa bulunmaktadır.³⁸⁴ Tabakanın geç evresinde özellikle H alanı altındaki bölgede (area under H) ele geçen seramiğin büyük bölümünün Rodos ve Kiklad kökenli olduğu bildirilmiştir.³⁸⁵ Orta

³⁷⁶ Tarsus III, 5

³⁷⁷ Tarsus III: 5-8

³⁷⁸ Tarsus III, 8

³⁷⁹ Tarsus III, 14-17

³⁸⁰ Tarsus III, fig. 95 no. 1375

³⁸¹ Tarsus III, fig. 95 no. 1447

³⁸² Tarsus III, fig. 75 no. 684

³⁸³ Tarsus III, 111

³⁸⁴ Tarsus III, 113

³⁸⁵ Tarsus III: 114

Demir Çağında görülen başlıca gruplar Kıbrıs Geometrik II-III³⁸⁶ “Cypro-Geometric II-III” (**resim 40, 41**)³⁸⁷, Kilikya Beyaz Boyalı “Cilician White”³⁸⁸ (**resim 42**), Bikrom III “Bichrom III” (**resim 43**)³⁸⁹, Kırmızı üzerine Siyah “Black on Red” (**resim 44**)³⁹⁰, Kıbrıs Seramiği Yerel Üretimleri (**resim 45**)³⁹¹, Kilikya Deve Tüyü ve Kilikya Beyaz boyalıları³⁹² (**resim 46**) grupları saptanmıştır. A sektöründeki seramik fırınlarından elde edilen malzemenin M.Ö. 800-750 arasına tarihlendiği ve Kilikya Kırmızı üzerine siyah “Black on red”, devetüyü ve beyaz astarlı örnekleri ile mutfak kaplarından oluştuğu bildirilmiştir. Bu seramiğin Kıbrıs üretimlerinin taklitleri olduğu (**resim 47**) belirtilmiştir.³⁹³ Bunların çağdaş ve benzer örnekleri Kilise Tepe kazılarında da bulunmuştur.³⁹⁴

Bu bilgiler ışığında Orta Demir Çağı tabakası yerleşiminin Kıbrıs ve İonia ile ilişkilerini arttırdığı buna karşın Asur ve Suriye-Filistin kültürleri ile oldukça düşük düzeyde alışverişinin olduğu gözlenmektedir. Yerel üretim Kilikya Boyalılarındaki ise Erken Demir Çağına ait bezemelerin biraz daha zenginleştirilerek kullanıldığı tespit edilmiştir.³⁹⁵

Orta Demir Çağı tabakasının sonunu getiren yangına sebep olarak M.Ö. 696 yılında Sanherib Tarsus’u tahribi gösterilmektedir. Başka bir ifadeyle H. Goldman, Gözlükule’de Orta Demir Çağının sonu ile Geç Demir Çağının başını Sanherib’in Tarsus’u tahribi olarak belirlemiştir.³⁹⁶ Ancak Tarsus’un Sanherib tarafından tahrip edildiğine dair veriler kendi içinde bir takım sorunlar barındırmaktadır. Bu sorunlardan birisi yangın tabakasına ait her herhangi bir kalıntı insitu durumda ele geçmemiştir. Açmada yangına ait izler 14.00 m seviyesi altında görülmektedir. Orta Demir Çağının sonuna işaret eden bu yangın tabakası, açmada “Area under H” bölgesinde siyah renkte dalga olarak tanımlanmış olup açmanın merkezinde ise kül

³⁸⁶ Tarsus III: 44

³⁸⁷ Gjerstad 1948: Fig. 14 no. 4, Fig. 20 no. 8

³⁸⁸ Tarsus III: 121, 200

³⁸⁹ Tarsus III: 53

³⁹⁰ Tarsus III: 121

³⁹¹ Tarsus III: 208

³⁹² Tarsus III: 239-240, 243

³⁹³ Tarsus III: 121

³⁹⁴ Kilise tepe 2007, Fig. 397 no. 774 ayrıca bakınız ; Matsumura 2005, lev. 116 K188 P 181, lev. 131, K189 P 148

³⁹⁵ Tarsus III, 112

³⁹⁶ Tarsus III: 8, 19

içeren dolgu ile karşılaşılmıştır.³⁹⁷ Bu dolgunun yoğun miktarda seramik içerdiğinden söz edilmektedir. Söz konusu dolgu J-K ünitlerinin doğu duvarı, O üniti, S üniti ve P ünitiinde yangın izleri yada tahribatında söz edilmez (**Plan 21**). Bu durumda J-K-O-S-P ünitlerinin yangından etkilenmedikleri sonucunu çıkarmak mümkündür. B sektöründe yukarıda belirtilen ünitlerin arasında kalan alan yoğun miktarda kül içeren dolgu ve zeminlerden ibarettir. Ancak bu alanda ortaya çıkan zeminlerin de yangın geçirdiklerine dair veriler bulunmamaktadır. Bu nedenle söz konusu alandaki küllü dolgunun nasıl ortaya çıktığı bilinmezliğini korumaktadır. Bu konuda küllü dolgunun taşınmış olabileceği³⁹⁸ yada bu tabaka üzerine inşa edilmiş ve sonradan yangın sonucu tahrip olmuş daha yeni bir yapıya ait olduğu fikri ortaya atılmıştır.³⁹⁹ Bu konuda kesin kanıtlar ortaya konulamamış olsa da yangın tabakası içinde elde edilmiş olan seramik M.Ö. 9. yy'ın geç dönemi ile M.Ö. 8. yy'ın geç dönemine aittir.⁴⁰⁰ Ancak yangın tabakası çevresindeki yapılardan elde edilen seramik malzeme Kıbrıs-Geometrik IV ve III gruplarına ait seramik⁴⁰¹ ile Protokorinth, Kiklad ve Doğu Grek gruplarına ait seramikten oluşmakta ve M.Ö. 725-650 arasına tarihlenmektedir.⁴⁰²

Sonuç olarak; Goldman dönemi kazılarında Tarsus'un büyük bir tahribat geçirdiğine dair yeterli ve net kanıtların bulunmadığı açıktır.⁴⁰³ Bu bağlamda, belgelerde yer alan "inşaat" fiilinin Tarsus'un yeniden inşasından ziyade "belirlenmiş özel bir inşaat işini" kast edilerek kullanıldığını bildirilmiştir.⁴⁰⁴ Tarsus'ta, Babil örnek alınarak "belirlenmiş özel bir inşaat işinin" Sanda/Sandon/Santas-Marduk adına yapılmış bir heykel ile tapınak olabileceği fikri ortaya atılmıştır.⁴⁰⁵ Böyle bir görüşün ortaya

³⁹⁷ Tarsus III: 8, 10, 114

³⁹⁸ Tarsus III: 116

³⁹⁹ Boardman 1965: 10

⁴⁰⁰ Tarsus III: 116 kat no. 1506, 1507, 1511, 1514, 1396, 1606,1608

⁴⁰¹ Goldman 1937: 272

⁴⁰² Tarsus III: 116, 117, B sektörü açmalarında karşılan seramiğin tarihleme öneri için bkz.,

Coldstream 2008: 320-321

⁴⁰³ Asur yıllıkları dışında Sanherib'in Tarsus tahribi konusunda bilgi veren antik dönem kaynağı Eusebius'tur. Eusebius'ta Tarsus'un Sanherib tarafından M.Ö. 696 yılında tahrip edildiği ve Babil model alınarak yeniden inşa edildiği ve adının Tharsis olarak değiştirildiği bilgileri yer almaktadır. Eusebius'un verdiği bilgilere dayanarak Tarsus'un M.Ö. 696 yılı ile M.Ö. 681 yılı arasında tahrip edilip yeniden inşa edildiği fikri oluşmaktadır.

⁴⁰⁴ Frosberg 1995, 60; Dalley 1999: 73

⁴⁰⁵ Dalley 1999: 73-74

atılmasında üç temel bulunmaktadır. Bunlar, Kilikya Bölgesi'nde Sandon tapınımı⁴⁰⁶, kesin olmamakla beraber Tarsus'ta Sanda adına yapılmış bir anıt⁴⁰⁷ ve Geç yada yeni Asur Tarihi'nde Kilikya'nın önemidir.

Tarsus'ta Sanherib dönemine ait olduğu kabul edilen yıkım tabakasının M.Ö. 696 yılına ait olduğu bilinmektedir. Ancak, söz konusu yıkım tabakasında elde edilen seramik malzeme M.Ö. 725-700 yada 750-725 yılına ve kuşlu kaseler M.Ö. 650 den önceye tarihlenmiştir.⁴⁰⁸ Ancak, bilindik Grek Seramik Kronolojisi ile Tarsus buluntularına yapılan tarihleme uyum içinde değildir. Bu tarihleme problemi konusunda Boardman tarafından yapılan çalışmada J, K ve P ünitleri ile "Area Under H" denilen alanın M.Ö. 696 daki Sanherib saldırısında kullanılmakta olduğu fikri ortaya atılmıştır. Bu tabakanın yanık toprak içerdiği ve 14,05 m. seviyesi üzerinde olduğu bildirilmiştir.

Kazı ekibi ile Boardman arasındaki en önemli görüş ayrılığı O ve N ünitlerinde ortaya çıkmıştır. Bu yapı komplekslerinde yıkıma uğramayıp kullanımda olması mekan zeminlerinin açıkça ortaya çıkarılabilmemesinden anlaşılmaktadır. Bu yapı komplekslerinde ki hiçbir zeminde yangın izine rastlanmamıştır. Ayrıca yıkım dolgusu olarak anlatılan tabaka içinde, ele geçen seramiğin ait olduğu zaman dilimi başka bir problemi oluşturmaktadır.

M.Ö. 696 da Tarsus'un Asurlular tarafından alınması, dolgunun dağılımı ve Geç Demir Çağında yeniden inşası, "B" sektörü kazılarının O ve N ünitlerinde ki zeminlerde ve "Area under H" olarak adlandırılan bölümde 14,05 m seviyesinde gözlenmektedir. J-K ünitleri içinde bulunan yukarıda belirtilen zaman aralığına ait zeminlerin Geç Demir Çağı yapılarının inşası sırasında yok olduğu yada bu zeminlerin, belli belirsiz olarak bulunduğu düşünülmektedir. J-K ünitlerinin doğusunda O ve P ünitleri arasında açmanın merkezinde bulunan alandaki yapı kalıntıları büyük oranda kaybolmuştur. Bu durum sebebinin yıkım dolgusunun yayılması ile ilintili seviye düzeltme çalışmalarına bağlanması gerektiği düşünülmektedir.⁴⁰⁹

⁴⁰⁶ Sandon Maddesi

⁴⁰⁷ Goldman 1940: 544-553, Goldman 1949: 168-170

⁴⁰⁸ Tarsus III: 115

⁴⁰⁹ Boardman 1965: 7-12

Gözlükule kazı ekibine göre stratigrafik olarak elde edilen tüm malzeme M.Ö. 696 yılından önceye aittir. Ancak Gözlükule Kazılarında söz konusu yıkım dolgusunun tarihlenmesini sağlayan Grek seramik malzemesinin tarihlenmesinde bazı farklar bulunmaktadır. Hanfmann tarafından Protokorinth Aryballosun M.Ö. 725-700 yada M.Ö. 750-725 arasına tarihlenmesi önerisi bulunmaktadır.⁴¹⁰ Ancak aynı malzeme için Boardman M.Ö. 700-650 arasını önermektedir.⁴¹¹ Dahası aynı dolguda çıkan kuşlu kase örneklerinin de M.Ö. 650 yıllarına tarihlenmesi gerektiği belirtilmektedir.⁴¹² Yukarıda zikredilen seramik örneklerinin tümü Coldstream tarafından M.Ö. 725-650 arasına tarihlenmiştir.⁴¹³ Hanfman bu Protokorinth Aryballos'u⁴¹⁴ ve erken kuşlu kase⁴¹⁵ bir arada ve "destruction level" altında sondan bir önceki zemin üzerinde bulunduğunu belirtmekte ve bu nedenle belirtilen buluntuları M.Ö. 725'ten önceye tarihlemektedir. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi Hanfmann tarafından önerilen bu tarihleme hem Boardman hemde Coldstream tarafından verilen tarihlerden 50 yıl daha öncedir.

Tarsus Gözlükule'nin Geç Demir Çağı yerleşiminde, Orta Demir Çağı mimarisinin benzeri plan uygulanmıştır.⁴¹⁶ M.Ö. 6. yy evresinde saptanan yapı komplekslerine Z-X-K-JW-I ünit adları verilmiştir. Bu evrenin anılan tüm ünit yada yapı komplekslerinde ki ortak mimari, bir avlu çevresinde bulunan odalardır. Bu avluların ve odaların zeminlerinin küçük taşların sıkıştırılması suretiyle oluşturulmuş olup hemen her avluda bir fırın bulunmuştur. Bu tabakada Doğu Caddesi olarak adlandırılan alan biraz daha daralmış ve Y yapı kompleksi N üniti üzerine gelmiştir. Geç Demir Çağı mimarisinde Kuzey Caddesi adı verilen alan daralarak kuzeye kaymıştır. Orta Demir Çağı tabakasında O ve P ünitleri yerini ünit X adı verilen ve M.Ö. 650-615 arasına tarihlenen yapı kompleksine bırakmıştır.⁴¹⁷ Söz konusu yapı kompleksinin hemen güneyinde "Tablet Unit" adı verilen bir mekan ortaya çıkarılmıştır.⁴¹⁸ Bu ünite 13,40 m., 13,45 m., 13,68 m., 13,87-14,05 m. seviyelerinde

⁴¹⁰ Tarsus III: 115

⁴¹¹ Boardman 1965: 9-12

⁴¹² Boardman 1965: 10

⁴¹³ Coldstream 2008: 321

⁴¹⁴ Tarsus III: katalog no. 1519

⁴¹⁵ Tarsus III: katalog no: 1448

⁴¹⁶ Tarsus III: Plan III

⁴¹⁷ Tarsus III: 9-10, 134

⁴¹⁸ Tarsus III: 9

dört zemin saptanmış olup 13,40 m. seviyesinde bulunan ilk zeminde, Asurnasirpal Dönemine ait M.Ö. 636 yılına tarihlenen Asur Tableti bulunmuştur.⁴¹⁹ Bu ünit zeminlerden elde edilen seramik malzemeye göre M.Ö. 685 ile M.Ö. 640/630 yılları arasına tarihlenmiştir.⁴²⁰

Geç Demir Çağı tabakasının mimarisinde karşılaşılan diğer bir unsurda, açmanın güneyinde 17 m. lik bölümü ortaya çıkarılmış olan sur duvarıdır.⁴²¹ Duvarın en fazla 3.50 m. genişlikte olduğu ve dış cephesinin kireç taşı bloklarla ,içinin ise moloz kullanılarak inşa edildiği belirtilmiştir. Sur duvarının üst bölümü ahşap kirişlerle kuvvetlendirilmiş tuğla örgüsü ile yapılmıştır. Bu duvar örgüsü iç ve dış cephede kerpiç ile sıvanmıştır.⁴²²

Gözlükule’de Demir Çağının sonunu ve Geç Demir Çağı tabakalanmasının son evresini M.Ö. 6. yy’a ait tabaka oluşturmaktadır.⁴²³ M.Ö. 6. yy yerleşimi bir önceki Asur Dönemi yerleşmesinin aynı planı üzerine ,mevcut mekanların içlerinde yeni odalar oluşturularak inşa edilmiş olduğu belirlenmiştir.⁴²⁴

Sonuçta; Tarsus Gözlükule höyüğü üzerinde bulunduğu ova, su kaynakları ve konumu ile Geç Tunç Çağının sonundan itibaren Kilikya Bölgesinin hem kendi halkı hemde bölgeye dışarıdan gelen topluluklar için önemli bir yerleşme olmuştur. Höyükte Erken Demir Çağından itibaren Kiklad, İonia ve Kıbrıs ile sürekli gelişen bir ticaretin varlığından söz etmemiz mümkündür. Aynı zamanda höyükte bulunan seramik örnekler vasıtası ile Kıbrıs’ın tüm Kilikya’ya hem ürünlerini hemde kültürünü ihraç ettiğini söyleye biliriz. Tarsus Gözlükule’de Goldman ve Hanfmann tarafından ortaya çıkarılan stratigrafi birbirinin tekrarı niteliğindedir.

Erken Demir Çağı	M.Ö. 1100-850
Orta Demir Çağı	M.Ö. 850-700
Geç Demir Çağı	M.Ö. 700-520

⁴¹⁹ Tarsus III: 9, 132

⁴²⁰ Tarsus III: 132

⁴²¹ Tarsus III: 10

⁴²² Tarsus III: 10; Bu sur duvarı mimarisinin benzeri Gözlükule’nin Erken Tunç Çağı II tabakasında ve Zincirli’de ortaya çıkarıldığı, Zincirli surlarının farkı yatay ahşap kirişlerin Tarsus’un aksine duvarın temelinde kullanılmış olduğu bildirilmiştir. Sur duvarının kuzeyinde yıkım tabakasının hemen üzerine yapıldığı böylelikle yıkım tabakasını kesin biçimde Geç Demir Çağı tabakasından ayıran taş zemin ortaya çıkarılmış (Tarsus II: 22,23 fig. 33, 90).

⁴²³ Tarsus III: Plan IV

⁴²⁴ Tarsus III: 11-14

	(Asur Evresi M.Ö. 700-600) (6. yy evresi M.Ö. 600-520)
--	---

2.5. Yumuktepe

Yumuktepe Mersin ilinde Demirtaş Mahallesi içinde kalmaktadır. Yerleşim yerinin batısından, Soğuksu yada Müftü deresi akmakta kuzey ve doğudan ise Demirtaş mahallesi tarafından çevrilmektedir (**Plan 22**).⁴²⁵ Höyük 300 m. kadar çapında ve yaklaşık 4.9 hektarlık bir alan üzerinde olup denizden 22 m. yüksekliğe sahiptir. Arkeoloji literatüründe Yumuktepe’de ilk yüzey araştırmaları Gjerstad tarafından 1930 yılında yapılmıştır.⁴²⁶ Bu araştırma gezisinde yerleşim yeri yanından akan dereye atfen Soğuk Su Tepesi adı ile kaydedilmiştir. Bu araştırmalarda yüzey işlenişine göre değerlendirilen 11 farklı seramik grubu saptanmış olup, Demir Çağı seramik malzemesinden söz edilmektedir.⁴²⁷ Yumuktepe’nin ilk dönem kazıları 1936-1939 ve 1947-1948 yılları arasında John Garstang tarafından gerçekleştirilmiştir.⁴²⁸ Bu kazılar höyüğün kuzeybatı kesiminde yapılmış olup 33 yapı katı ortaya çıkarılmıştır. Höyükte ikinci dönem kazıları 1993 yılında başlatılmış olup halen bu kazılar sürdürülmektedir.⁴²⁹

⁴²⁵ Yerleşim yeri günümüzde tahribat görmüştür. Bu tahribat; 1960’lı yılların ortalarında dönemin il yönetimi tarafından mesire yeri haline getirilmesi amacıyla dozerlerle teraslanması, ağaç diktirerek koruluk haline getirilmesi, büyük bir su deposu , çocuk parkı ve park müştemilatı inşaa edilmesidir. Höyüğün batı etekleri ise 1968 yılında Müftü deresinin getirdiği sel sonucu zarar görmüştür. Bu yerden daha sonra yol geçirilerek tahribat biraz daha arttırılmıştır (Sevin-Caneva 1995, 32).

⁴²⁶ Gjerstad 1934, 158

⁴²⁷ Gjerstad 1934, 176-177, 181

⁴²⁸ Garstang 1953

⁴²⁹ Sevin-Caneva 1995, 27-42; Sevin-Caneva 1996, 71-81; Sevin-Caneva-Köroğlu 1997, 23-43; Sevin 2001, 95-97; Caneva 2003, 58-62; Sevin-Köroğlu 2004, 73-83; Sevin-Özaydın 2004, 85-101; Caneva-Köroğlu 2004, 491-500; Caneva ve diğerleri 2005, 203-215; Caneva-Köroğlu 2006, 105-116; Caneva-

Yumuktepe’de prehistorik yerleşim izleri M.Ö. 7000’de Erken Neolitik Dönemden (33. tabaka) başlamakta ve Kalkolitik Dönem sonuna kadar uzanmaktadır (12. tabaka).⁴³⁰ Höyükte Erken ve Orta Tunç Çağı 11. tabaka ile 9. tabaka arasında tespit edilmiştir.⁴³¹ Höyükte Hitit yerleşimi 8. Tabaka ile 5. Tabaka arasında görülmektedir.⁴³² Yerleşim yerinin Hitit İmparatorluk dönemine ait güçlü bir sur duvarı ile çevrilmiş olduğu ortaya çıkarılmıştır.⁴³³ Yumuktepe’nin bu sur duvarlarının Soli Höyük ile benzerlik gösterdiği bildirilmiştir.⁴³⁴ Yumuktepe’de Hitit yerleşiminin son evresi olan V. tabakanın yangın ve bu yangına bağlı tahribat ile son bulunduğu ve bu tahribatta en büyük zararın sur duvarında olduğu ortaya çıkarılmıştır.⁴³⁵ V. tabakada ki yangın ve tahribatın sonucunda insitu durumda hiçbir mimari unsurun bulunmadığı bildirilmiştir. Bu tabakayı takip eden ve Demir Çağı olarak tanımlanan IV. ve III. tabakanın V. tabaka ile hiçbir irtibatının bulunmadığı belirtilmiştir.⁴³⁶ Höyükte tabaka 2 ve 1 İslami dönem olarak tanımlanmıştır.⁴³⁷ Yumuktepe’de IV. ve III. tabakada ki kalıntılar küçük ölçekli mekanlardan oluşmaktadır (**Plan 23**).⁴³⁸ Yeni dönem kazılarında bu mekanlara ilave olarak 5 m. uzunluğunda duvar parçası ile döşemeden ibaret mimari⁴³⁹ (**resim 48**) ve Höyüğün doğu açmalarında iki yarı mekan tespit edilmiştir (**resim 49**).⁴⁴⁰ Höyükte eski ve yeni kazılarda tespit edilen mekanların dere taşlarından⁴⁴¹ ve doğrudan eski sur duvarı üzerine (IV tabaka) inşa edildiği belirtilmiştir.⁴⁴² Tabaka IV ve Tabaka III’ün aynı plan üzerinde inşa edildiği ortaya çıkarılmıştır. Yumuktepe yeni dönem kazılarında höyük doruğunun doğu ve batı yamaçlarında Demir Çağı tabakasının doğu açmalarda 55 cm kalınlığında batı açmalarda ise 1 m. kalınlıkta olduğu bildirilmiştir. Bu kazılarda

Koroğlu 2007, 669-684; Caneva-Koroğlu 2008, 379-389; Caneva-Koroğlu 2009, 151-163; Caneva-Koroğlu 2010 A, 337-357; Caneva-Koroğlu 2010 B; Caneva-Koroğlu 2012, 217-239

⁴³⁰ Garstang 1953, 11-180; Caneva-Koroğlu 2010 B, 19-50. Höyükte bu dönemlere ait yerleşimin Amik ve Suriye ile irtibatlı olduğu belirtilmiştir (Sevin-Caneva 1995, 35).

⁴³¹ Garstang 1953, 209-236; Caneva-Koroğlu 2010 B, 51-56

⁴³² Garstang 1953, 237-252; Caneva-Koroğlu 2010 B, 57-72

⁴³³ Sevin-Koroğlu 2004, 73-75. Bu tabakalar M.Ö. 1500 ile M.Ö. 1200 arasına tarihlenmiştir.

⁴³⁴ Yağcı 2005, 416

⁴³⁵ Garstang 1939, 95-96; Garstang 1953: 239-240. Yangın izleri güney yamaçta ortaya çıkarılmıştır (Sevin 2001, 96).

⁴³⁶ Garstang 1939, 99

⁴³⁷ Garstang 1953, 260 vd.

⁴³⁸ Bu tabakanın kalınlığı 0,55 m. olarak verilmektedir (Sevin-Caneva 1996, 76).

⁴³⁹ Sevin-Caneva 2006, 76

⁴⁴⁰ Caneva-Sevin 2006, 106-107

⁴⁴¹ Caneva ve diğerleri 2005, 207; Caneva-Koroğlu 2008, 381

⁴⁴² Garstang 1939, 97; Garstang 1953, 253; Sevin-Caneva 1996, 76, resim 4; Sevin 2001, 96

Demir Çağı yerleşiminin Orta Çağ surları tarafından büyük oranda tahrip edildiği bilgisi verilmektedir (**resim 50**).⁴⁴³

Yumuktepe kazılarında tabaka V'e ait seramiğin Kilikya'nın diğer merkezlerindeki Hitit Seramik malzemesi ile benzer olduğu bildirilmiştir.⁴⁴⁴ Garstang kazılarında (1937-1938) Tabaka IV'te elde edilen malzemenin büyük bölümünü M.Ö. 8. yüzyıl seramiği oluşturmaktadır. Ne var ki belirtilen tarihe ait seramik ile karışık durumda bulunan M.Ö. 11. yüzyıl ile M.Ö. 9. yüzyıl arasında ait tarihlenen beş adet miken seramiği parçası, bir sub miken parçası ve bir adet protogeometrik kaseden oluşan malzeme Yumuktepe'nin anılan tarihler arasında muhtemelen iskan gördüğüne dair deliller olarak karşımıza çıkar.⁴⁴⁵ Yumuktepe'de IV. tabakanın tahrip edilmiş olması bizi, sadece yedi adet seramik parçasına varlığına dayanarak M.Ö. 11.-9. yy arasında yerleşim olduğu fikrine götürür. Höyükte III. tabakada M.Ö. 8. yy'dan sonraya ait tespit edilen seramik örneklerinin genelini Doğu Grek-Rhodos Kuşlu kasesi⁴⁴⁶, Doğu Grek yüksek ayaklı tabak⁴⁴⁷, Rhodos üretimi yaban keçisi stilinde boyanmış dinos⁴⁴⁸, Oinoche⁴⁴⁹, Samos? üretimi krater⁴⁵⁰, bantlı kase örnekleri⁴⁵¹ ve Kıbrıs (**resim 51-52**) kökenli malzeme oluştur.⁴⁵² İthal örneklerin daha çok Rodos seramiği ile yakın ilişkili olduğu belirtilmiştir.⁴⁵³

Sonuçta; Yumuktepede Demir Çağına ait mimari önemli düzeyde zarar görmüş olsada , IV. ve III. Tabakalarda elde edilen malzeme Doğu Grek ve Kıbrıs ile olan kültürel ve ticari bağlantıları işaret etmektedir. Akdeniz kıyısına sadece 3 km. uzaklıkta bulunan Yumuktepe'nin tıpkı Kinet Höyükte olduğu gibi M.Ö. 8. yy'dan başlayan ve M.Ö. 7. yy'da olgunlaşan Grek ticaret ağının noktalarından biri olduğunu düşünmekteyiz.

2.6. Soli Höyük

⁴⁴³ Caneva-Köroğlu 2007, 672; Caneva-Köroğlu 2008, 381, Caneva-Köroğlu 2010, 340; Caneva-Köroğlu 2012, 224

⁴⁴⁴ Garstang 1953, 242, 249, fig. 157; Jackson-Postgate 2009, 212

⁴⁴⁵ Garstang 1939, 98; Garstang 1953, 254-257, fig. 160. Maalesef ikinci dönem kazılarına ait bulgularda Garstang tarafından aktarılanlardan farksızdır (Sevin-Caneva 1996, 76; Sevin 2001, 96; Caneva-Köroğlu 2008, 381).

⁴⁴⁶ Arslan 2010, lev. 16, no. 177-181

⁴⁴⁷ Arslan 2010, lev. 17, no. 189

⁴⁴⁸ Arslan 2010, lev. 17, no. 196

⁴⁴⁹ Arslan 2010, lev. 18, no. 204-205

⁴⁵⁰ Arslan 2010, lev. 24, no. 284

⁴⁵¹ Arslan 2010, lev. 61, no. 456

⁴⁵² Garstang 1939, 99; Arslan 2010, no. 123-124

⁴⁵³ Garstang 1953, 254

Soli Höyük, Mersin'in yaklaşık 11 km. batısında, Mezitli ilçesindeki Viranşehir'de kalıntılara rastlanan Soli antik yerleşimi içindedir. Yerleşim, Kilikya Tracheia (Aspera) ile Kilikya Pedias (Campestris) bölümleri arasında sınır oluşturan Lamos kentinin doğusunda bulunmaktadır.

Demir Çağı'nda Soli, Tarsus Ovası'nı batı ucunda bulunan Mezitli Deresi (Liparis Çayı) ve Müftü Deresi'nin taşıdığı alüvyon dolgunun üzerinde oluşmuş bir Höyüktür. Höyük doğusunda bulunan Yumuktepe'den yaklaşık 9 km uzaklıktadır. Soli Höyük, konumu gereği Dağlık Kilikya ile Ovalık Kilikya arasında bulunan karayolu üzerindedir. Akdeniz kıyısında Soli'nin (Soloï) Tunç Çağı'ndan itibaren çeşitli metal (altın, gümüş, bakır vb.) ve seramik ticaretinde aktif bir liman olduğu öne sürülmüştür.⁴⁵⁴

Soli'de ilk inceleme gezileri 19. yüzyılda yapılmış olup bu yüzyılda yapılan çalışmalarda kent hakkında birbirine yakın bilgiler aktarılmış, Beaufort ve Tremaux tarafından da kentin planı çıkarılmıştır.⁴⁵⁵ Soli'de 20. yüzyılın ilk yarısında yapılan araştırmalar, Gjerstad ile başlar. Bu araştırmada Soli Höyük'te bulunan Roma Tiyatrosu'nun kesitlerinde Bronz Çağa kadar giden seramik materyalin bulunduğu bildirilmiştir.⁴⁵⁶ Soli 1936 yılında Seton-Williams tarafından incelenmiştir.⁴⁵⁷ Soli'de arkeolojik kazılar 1999 yılında başlamış olup halen sürdürülmektedir.⁴⁵⁸

Höyükte Demir Çağlarına ait tabakalanmayı, 22 metre yüksekliğinde ve 300 metre çapındaki Soli Höyük sunmaktadır. Soli Höyükte görülen tabakalanma genel hatları ile M.Ö. 15. yüzyıldan başlayıp Roma Dönemine kadar uzanmaktadır. Ancak Soli'de bulunan Neolitik-Kalkolitik Döneme ait orak ve dilgi parçaları yerleşimin tarihini epey gerilere çekmektedir.⁴⁵⁹ Soli'nin Geç Tunç Çağında Hitit merkezine ve Kizzuvatna merkezine bağlı bir yerleşme olduğu öne sürülmüştür.⁴⁶⁰

⁴⁵⁴ Yağcı, 2001 B, 159-162. Ayrıca Soli'nin M.Ö. 14. yy'ın ilk yarısına tarihlenen Kıbrıs Beyaz Astarlı II (White Slip II) grubuna ait seramik örnekleri üzerinden, önemli bir kıyı ticareti merkezi ve liman olduğuna değinilmiştir (Yağcı 2003 A, 2 vd.)

⁴⁵⁵ Borgia 2003, 53-57

⁴⁵⁶ Gjerstad 1934, 158

⁴⁵⁷ Seton-Williams 1954, 168

⁴⁵⁸ Yağcı 2001 A, Yağcı 2002, Yağcı 2003 C, Yağcı 2004, Yağcı 2005, Yağcı 2006, Yağcı 2007, Yağcı 2008, Yağcı 2009, Yağcı 2010, Yağcı 2012

⁴⁵⁹ Yağcı 2002, 285

⁴⁶⁰ Yağcı 2008, 152; Yağcı 2010, 336

Soli'de Demir Çağlarının araştırılması yukarıda arz ettiğimiz gibi höyük üzerinde bulunan açmalarda gerçekleştirilmiştir. E-H/6-9 olarak kodlanan bu açmalar höyüğün zirvesi ve doğusunda bulunmaktadır (**plan 24**). Demir Çağı yerleşiminin de tespit edildiği bu doğu yamacında Demir Çağı mimarisi dere taşlarından inşa edilmiş yapılar ve tandırlardan oluşmaktadır.⁴⁶¹ Höyükte Roma döneminde yapılan kuleler ve tiyatronun Demir Çağı yerleşimine büyük zarar verdiği tespit edilmiştir.⁴⁶² Bu nedenle höyükte Orta Demir Çağı çok parçalı ve dağınık mimari ile temsil edilir. Ancak mimariden yoksun olmamıza karşın höyükte kültür katmanlarının tespit edildiği bildirilmiştir.⁴⁶³

Höyükte Geç Demir Çağı Mimarisi doğu yamaçta ortaya çıkarılmıştır. Bu döneme ait mekanların kuzey-güney istikametinde uzanan yaklaşık 23 m. uzunluktaki duvarın doğu ve batı tarafında yer aldığı belirlenmiştir.

Höyük zirvesinde E7-E8 açmalarında doğu-batı doğrultusunda birbirlerine paralel uzanan megaron tipi? yapıların temel duvarlarının bulunduğundan söz edilmektedir (**resim 53**).⁴⁶⁴ Bu mimari Geç Geometrik ile Tarsus'taki Assur yangın tabakasıyla paralellik gösterdiği belirtilen seramiğin bulunduğu tabakalardan gelmiştir.⁴⁶⁵ Bu katmanlar 18,85m.- 17,74 m. arasında tespit edilmiştir.⁴⁶⁶ 17.74m. seviyesinde bulunan bu tabakanın Sanherib'in M.Ö. 696'da Que üzerine yaptığı seferin Soli'deki kalıntısı olduğu düşünülmektedir.⁴⁶⁷ Ancak mimari yada diğer materyal üzerinde yerleşim yerinin tahrip edildiğine yadayangın geçirdiğine dair herhangi bir izden söz edilmez.

Höyüğün doğu yamacında bulunan G7 ve G9 yamaç açmalarında (**resim 54**) 21.05-20.60 m. arasında Helenistik tabaka 19.50-19.39 Klâsik Dönem tabakası, 19.39-18.25 Arkaik Dönem tabakası tespit edilmiştir.⁴⁶⁸ Arkaik dönem tabakasında kabartmalı ve boyalı mimari levha parçaları, Tarsus Gözlükule Orta Demir Çağı Asur evresi ile paralellik gösteren seramik ve Bikorm IV (Bichrome IV) grubu

⁴⁶¹ Yağcı 2001A, 260; Yağcı 2003, 516

⁴⁶² Yağcı 2005, 416

⁴⁶³ Yağcı 2001A, 260; Yağcı 2004, 51

⁴⁶⁴ Yağcı 2004, 51-52

⁴⁶⁵ Yağcı 2004, 51 vd.

⁴⁶⁶ Yağcı 2004, 51 vd.

⁴⁶⁷ Yağcı 2006 B, 803 vd.

⁴⁶⁸ Yağcı 2005, 41. Bu açmalarda bulunan tabakaların belirtilen metrelerdeki seramik malzemenin yoğunluğuna göre yapılmıştır.

seramik parçaları tespit edilmiştir. Höyükte H 8 açmasında 17.29-16.14 m. arasında Erken Geometrik, İonia kasesi ve Beyaz Astarlı IV (White Painted IV) grubu örneklerinin bulunduğu Arkaik tabaka ortaya çıkarılmıştır. Bu tabakada ayrıca sfenks (?), kısa etekli erkek savaşçı (?) figürlü ve Meander bezemeli sfenks betimlemeli mimari terra cotta parçaların bulunduğu bildirilmiştir (**resim 55**).⁴⁶⁹ Alanda 15.88-15.73 m. arasında Geometrik Dönem seramik buluntuları tespit edilmiştir.

Bu tabakalanmada karşılaşılan seramiğin genelini İonia, Samos ve Rhodos kökenli malzeme oluşturmaktadır.⁴⁷⁰ Bu malzemedede amphora, krater, skyphos, lekythos ve lebes formlarında malzeme ile karşılaşılmaktadır. Höyükte dalgalı çizgi bezemeliler, Rhodos kuşlu kaseleri, İonia kaseleri, Güney İonia yaban keçisi stili örnekleri ve Fenike tipi lekythos taklitleri karşılaşılan başlıca seramik gruplarını oluşturmaktadır. Bu malzeme Soli'nin Doğu Grek dünyasıyla olan ilişkilerinin en somut belgeleridir. Bunların dışında Soli'de Beyaz Astarlı IV ve Bikorm IV gruplarına ait Kıbrıs kökenli malzemedede tespit edilmiştir. Ayrıca nadir olmakla beraber Kiklad kökenli malzemedede buluntular arasındadır.⁴⁷¹ Ayrıca Höyük'te bulunan Arkaik Dönem pişmiş toprak mimari levhalar ve çatı elemanları Soli'nin Doğu Grek dünyası ile olan ilişkileri hakkında bilgi veren diğer unsurlardır.⁴⁷² Kilikya bölgesinde ilk kez ortaya çıkan Arkaik Dönem sima, çörten ve tepe kiremiti parçalarının, kentte Lindos'lu bir Grek topluluğun ve buna bağlı dinsel bir yapının (bir Athena tapınağının?) varlığına kanıt olarak yorumlanmıştır.⁴⁷³ Bu eserlerde bulunan Sfenks'in ve Rozet'in Orientalizan Kültüre ait motifleri oluşturduğu (**resim 55**), asker figürünün ve Theseus'un Minotauros'u öldürmesi sahnesinin (**resim 56**) Yunan Sanatı'nın öğelerini yansıttığı belirtilmiş olup bu yolla Que Bölgesinde Grek güçlerinin propagandasını yapıldığı ileri sürülmüştür.⁴⁷⁴

Sonuç olarak; Soli'de M.Ö. 9. yy ile 7. yy arasında Que'nin diğer kentlerinde olduğu Kıbrıs kültürü yakın olduğunu söyleye biliriz. Soli'de Geç Geometrik dönemden itibaren başladığı bildirilen Grek varlığının M.Ö. 7. yüzyıl başlarından itibaren iyice

⁴⁶⁹ Yağcı 2006, 33-36

⁴⁷⁰ Yağcı 2001A, 261; Yağcı 2003, 516; Yağcı 2004, 51; Yağcı 2009 468-469

⁴⁷¹ Yağcı 2002, 285

⁴⁷² Yağcı 2001A, 261

⁴⁷³ Yağcı 2002, 286-287

⁴⁷⁴ Yağcı 2013

yoğunlaşarak güçlü bir ticari faaliyete dönüştüğünü ve bu durumun Soli'nin liman kenti olmasının doğal bir sonucu olduğunu söyleye biliriz.

Sonuç olarak yukarıda değinilen buluntuların ışığında; Soli'nin M.Ö. IX.-VII. yy'da Kıbrıs ile ve M.Ö. VII. ve VI. yüzyıllarda Korinth, Attica, Euboea, İonia, Ege Adaları ve kısmen Kıbrıs ile güçlü ticari ve kültürel bağları vardır. Genel olarak kabul edilen görüş Soli'nin Orta Demir Çağında bir Grek kolonisi ve liman kenti olduğu doğrultusunda ise de Salmeri, kazılar yoluyla gün ışığına çıkarılan Rhodos seramiklerinin yerli üretim olabileceğinin de göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtir. Ayrıca Salmeri Soli'nin M.Ö. 8. yüzyıl sonunda kurulmuş bir Rhodos - Lindos kolonisi olamayacağını da belirtmiştir.⁴⁷⁵

2.7. Kilise Tepe

Kilise Tepe, Mersin İli Mut İlçesi'nin Kışla Köyü'nün yaklaşık 1 km kuzeyinde ve modern Silifke-Karaman karayolu ile Gülnar-Aydıncık karayolu kavşağındadır (**Harita 10-11**). Kilise Tepe, Göksu Nehri Havzası içinde aynı adlı nehrin Kurtsuyu Deresi ile birleştiği noktanın 1 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır.

Mut Çukuru'nun güney ucunda bulunan Kilise Tepe, hem Göksu Vadisi ile Silifke ve çevresine⁴⁷⁶ hemde Taşeli platosu üzerinden Aydıncık ve çevresine çıkan karayollarının buluştuğu mevkiide yer almaktadır. Taşeli platosu'nun Demir Çağı karayolu ağı içindeki durumu ile ilgili bilgilere Babil kroniklerinde yer verilmiştir.⁴⁷⁷

Yukarıda kısaca tanımlanmaya çalışılan bölgede Kilise Tepe dışında başka yerleşimler de tespit edilmiştir. Kilise Tepe çevresinde bulunan bu yerleşimler hakkında ilk çalışmalar D.French ve J.Mellaart tarafından ve çok kısa süreli gezi şeklinde yapılmıştır.⁴⁷⁸ Bu çalışmalarda tespit edilen Prehistorik ve Protohistorik dönemlere ait malzeme veren yerleşimler Çingene Tepe, At Tepe ve Ören Tepe'dir. Bu yerleşimlerde bulunan seramiği Kilikya Bölgesi özelliklerini daha yoğun biçimde

⁴⁷⁵ Salmeri 2003, 270

⁴⁷⁶ Demir Çağında, bu bölgede ki karayolu güzergahlarından birinin Göksu Vadisini takip ederek Akdenize ulaştığını Kebe Kaya Kabartmasının konumuna bakarak öne sürmemiz mümkündür. (Beal 1992, 69 dipnot 4) Bu kaya kabartması Kilise Tepe ile Akdeniz arasındaki güzergahın ortasında bulunmaktadır.

⁴⁷⁷ Grayson 1975, 103. Bu kroniklerde Kral Neriglissar'ın Kirsu (Meydancikkale-modern Gülnar ilçesi yakınında) kentini yakıp yıktıktan sonra Akdenize indiği anlatılmaktadır. (Beal 1992, 72) Meydancikkale ve Gülnar İlçesi günümüzde de Taşeli platosundan Mut Çukuruna ve Akdeniz'e ulaşan yolların kavşağında bulunmaktadır.

⁴⁷⁸ French 1965, Fig. 2; Mellaart 1958,

yansıttığı belirtilmektedir.⁴⁷⁹ Mut bölgesinde yapılan diğer çalışmalarda ise Paleolitik Dönemden Doğu Roma Dönemine kadar tarih veren çakmak taşı, obsidiyen, seramik ve mimari unsurlar ile karşılaşmıştır.⁴⁸⁰

Kilise Tepe Mut Çukuru'nun büyük bölümünde olduğu gibi konglomera ve mil zemin üzerinde bulunan bir yerleşmedir.⁴⁸¹ Kilise Tepe zirvesi Göksu nehri'nin seviyesinden 50 m. yükseklikte ve tepesi düz bir yerleşmedir. Tepenin kuzeydoğu yamacı hariç diğer yamaçları hafif eğimlidir. Höyük, yaklaşık olarak 100x110 m ölçülerde bir alanı kaplamaktadır (**Plan 25**).⁴⁸²

Kilise Tepe bilimsel olarak ilk kez Maltepe adı ile J. Mellaart tarafından tanıtılmıştır.⁴⁸³ Ne var ki yerleşim yeri hakkında ki ilk bilgiler 19. yy'ın sonuna aittir.⁴⁸⁴ Kilise Tepe, Mellaart'ın 1950'li yıllara ait araştırmasının ardından 1965 yılında D. French tarafından da incelenir.⁴⁸⁵ Bu iki bilim insanının kısa süreli çalışmalarında Kilise Tepe'nin M.Ö. 3. bin yıl ile 1. bin yıl arasına tarihlenen seramik barındırdığı ortaya çıkarılmıştır. Kilise Tepe'de, 1994 yılında Kayraktepe Barajı projesi kapsamında kurtarma kazıları Silifke Müzesi sorumluluğunda başlamıştır.⁴⁸⁶ Kurtarma kazılarının ilk dönemi 1994-1998 yılları arasında gerçekleşmiş ve bu kazının sonuçları 2007 yılında yayınlanmıştır.⁴⁸⁷ Kilise Tepe'nin ikinci dönem kazıları 2007 yılından beri sürdürülmektedir.⁴⁸⁸

Birinci ve ikinci dönem kazılarında Kilise Tepe zirvesinin ve yamacının kuzeybatısında ki plankarelerinde (**Plan 26, 27, 28**) sırasıyla Bizans Dönemi (Tabaka I e-d yapı katları), Geç Roma Dönemi (Tabaka I c-b yapı katları), Roma ve Helenistik Dönemi (Tabaka I a yapı katı), Demir Çağı (Tabaka II h-e yapı katları), Erken Demir Çağı-Geç Tunç Çağı (Tabaka II d-a yapı katları), Geç Tunç Çağı (Tabaka III e-a yapı katları), Orta Tunç Çağı (Tabaka IV b-a yapı katları) ve Erken Tunç Çağından (Tabaka V e-a yapı katları) oluşan tabakanlanma saptanmıştır.

⁴⁷⁹ French 1965, 186

⁴⁸⁰ Elton 2006; Elton 2007

⁴⁸¹ Postgate 1997, 444; Postgate 1998 A, 128

⁴⁸² Postgate 1998 A, 128; Kilise Tepe 2007, 10

⁴⁸³ Mellaart 1958, 325

⁴⁸⁴ Heberdey-Wilhelm 1896

⁴⁸⁵ French 1965, 184-185

⁴⁸⁶ Baker ve diğerleri 1995, 151-157

⁴⁸⁷ Kilise Tepe 2007

⁴⁸⁸ Jackson-Postgate 2009, 207-233; Collon-Jackson-Postgate 2010, 159-185; Jackson-Postgate 2011, 424-447; Şerifoğlu 2012

Bu alanın tüm tabakalarında ortaya çıkarılan yerleşim dokusunun genel hatlarını moloz taş yada dere taşı temel üzerine kerpiç kullanılarak bitişik nizamda inşa edilmiş dörtgen planlı mekanlar ile genellikle depolama maksatlı kullanılan içi sıvanmış çukurlar oluşturmaktadır. Bu şekilde karşımıza çıkan yerleşim dokusunun Bizans-Helenistik döneme ait öğelerini 1 m. civarında genişliğe sahip büyük taş duvarlardan oluşan avlulu mekanlar ve depolama çukurları oluşturmaktadır.⁴⁸⁹

Bu açma alanında Demir Çağı Tabaka II adı ile değerlendirilmiştir. Tabaka II'nin g-h yapı katları Tabaka I yerleşimi tarafından tahrip edilmiştir.⁴⁹⁰ Tabaka II'nin f ve e yapı katı yeniden inşa edilmiş yapı kompleksi ile M.Ö. 8.-7. yüzyıllara tarihlenen seramik fırınından oluşmaktadır.⁴⁹¹ D-A yapı katlarında Stelli Yapı ve Kuzeybatı Binası adı verilen yapı kompleksleri tespit edilmiştir. Geç ve Orta Tunç Çağları yerleşim dokusunu ise avlu ile bu avluya açılan mekanlar meydana getirmektedir.

Kilise Tepe'nin, esas tabakalanmasının saptandığı bu alanın doğusunda I 14, J 14 ve K 14 plankarelerinde oluşturulan sondajlarda Bizans-Geç Roma-Roma-Helenistik dönem (Tabaka 1), Demir Çağı (Tabaka 2-Level 2 “geç-late” ve “2k” yapı katları) ve Geç Tunç Çağı (Tabaka 3) ortaya çıkarılmıştır. Bu sondajda Tabaka 2'nin “late” yapı katında kuzey ve güney yönlerinde uzanan hendek ve “2k” adı verilen yapı katında sıkıştırılmış zeminden ibaret yapı katı ortaya çıkarılmıştır.⁴⁹²

Höyüğün doğu ve güneyinde N 12, Q 10 ve Q-S 18 plankarelerinde oluşturulan açmada Bizans-Geç Roma-Roma-Helenistik dönem (Tabaka E 1-3 yapı katları), Demir Çağı (Tabaka E 4 a-c yapı katları ve Tabaka E 5 a-c yapı katları) ve Geç Tunç Çağı (Tabaka E 5 d yapı katı) saptanmıştır.⁴⁹³ Bu açmada Tabaka E 1-3 numaralı yapı katlarında taş temelli yapı kalıntıları ile sur duvarı, Tabaka E 4 a-c yapı katlarında Helenistik-Roma Dönemi sur duvarının temellerinin tahrip ettiği kerpiç duvarlardan oluşan mimari ortaya çıkarılmıştır.⁴⁹⁴ Buradaki Tunç Çağlarına ait tabakalanmayı çukurlar ile avlulu yapılar oluşturmaktadır. Ancak Tunç Çağları'nın buradaki tabakalanması Demir Çağı çukurları tarafından tahrip edilmiştir.⁴⁹⁵

⁴⁸⁹ Kilise Tepe 2007, 209-210

⁴⁹⁰ Postgate 1998 B, 212

⁴⁹¹ Postgate 1998 B, 212; Jackson-Postgate 1999, 546

⁴⁹² Kilise Tepe 2007, 175-177

⁴⁹³ Kilise Tepe 2007, 171 vd.

⁴⁹⁴ Kilise Tepe 2007, 166-167

⁴⁹⁵ Kilise Tepe 2007, 165

Yukarıda belirtildiği gibi kazı alanlarının tümünde Demir Çağlarına ait tabakalanma ile karşılaşmıştır. Bu kazı alanlarından höyüğün kuzey-batısında ol demir çağı tabakalanması Tabaka II'nin e-h yapı katları ile temsil edilmektedir. Bunlardan g ve h tabaka II'nin en geç yapı katlarını oluşturmaktadır.

Tabaka II g-h yapı katı:

Bu yapı katları, hemen üzerinde yer alan Bizans yerleşimi tarafından yapılan tefsiye sebebiyle büyük oranda tahrip edilmiştir.⁴⁹⁶ Söz konusu yapı katlarına ait mimari çukurlardan ve çok az bir kısmı korunabilmiş kerpiç duvarlardan oluşmaktadır.⁴⁹⁷ I 19 plankaresinde tabaka II'nin g ve h yapı katlarının geç dönem yerleşiminin tahribine bağlı olarak sadece birkaç santimetre yüksekliğinde ortaya çıkarıldığı belirtilmiştir.⁴⁹⁸

Tabaka II f yapı katı:

Bu yapı katlarının hemen altında Tabaka II'nin f yapı katı ortaya çıkarılmıştır. Bu yapı katı birbirlerine çapraz konumlanmış üç adet mekandan ve dikdörtgen biçimli 2 adet seramik fırınından⁴⁹⁹ oluşmaktadır (**Plan 29**). Bu mekanlardan “Oda F3” ün yaklaşık 5 m. genişliğinde ve güney yarısına kadar sundurmalı olduğu tespit edilmiştir.⁵⁰⁰ Mekan zemininin sıvandığı ve bu sıva üzerine kerpiç tuğlalar kullanılarak karşılıklı sekiler yapıldığı belirlenmiştir. Bu sekilerin iki katmanlı olmaları sebebiyle mekanın iki evrelili olduğu düşünülmektedir. Mekanda belirtilen mimari öğeler dışında yarıya kadar zemine oturtulmuş durumda depolama kapları bulunmuştur. Ayrıca mekanda öğütme taşı, ağırşak, kil top, demir çivi ve ciruf gibi buluntuların varlığı bildirilmiştir.⁵⁰¹

Mekanın yukarıda geçen buluntularına dayanarak küçük ölçekli üretim amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir.⁵⁰² Diğer iki mekanın ise açık alan yada avlu olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Bu yapı katında ortaya çıkarılan mimari kalıntılardan bir diğerini iki adet seramik fırını oluşturmaktadır. Bu fırınların etrafının taş sırası ile çevrildiği ve iç yüzeylerinin tek sıra taş kaplı ve sıvalı olduğu belirlenmiştir (**Plan 30-31, Resim 57-**

⁴⁹⁶ Jackson-Postgate 1999, 546

⁴⁹⁷ Kilise Tepe 2007, 163

⁴⁹⁸ Postgate 1998 B, 212

⁴⁹⁹ Postgate 1998 B, 212

⁵⁰⁰ Kilise Tepe 2007, 162; Bu bulgu zeminde tespit edilen direk temellerine dayandırılmaktadır.

⁵⁰¹ Kilise Tepe 2007, 164

⁵⁰² Kilise Tepe 2007, 162-163

62). Bunlardan “FI 96/14” adı verilen seramik fırınında bol miktarda vazo ve vazo parçasının bulunduğu bildirilmiştir.⁵⁰³

Bu fırında tespit edilen vazoların boya bezemeli örneklerinin; yonca ağızlı, omuz-boyundan tek kulplu ve küresel karınlı testi (**resim 63**), dışa taşkın ağız kenarlı ve silindirik boyunlu testi⁵⁰⁴ (**resim 64**), hafifçe dışa açılan ağız kenarlı, dar-kısa boyunlu testi (**resim 65**) ve omuz üzerinden akıtacaklı düz dipli testi (**resim 66**) olmak üzere dört farklı formdan oluştuğu saptanmıştır.⁵⁰⁵ Bu örneklerde konsatrik daire, basit bant ve çizgi başlıca bezeme unsurlarını oluşturmaktadır. Bu fırında bulunan örnekler Kıbrıs’ın Beyaz Boyalı IV (White Painted IV) seramik grubu örnekleriyle kıyaslanarak değerlendirilmiştir.⁵⁰⁶

Kilise Tepe’nin benzeri biçim ve bezemeye sahip karşılaştırma örnekleri Karatepe⁵⁰⁷ ile Gözlükule’nin Orta Demir Çağına ait seramik fırınlarından gelmiştir.⁵⁰⁸ Bu seramiğin hem Gözlükule hemde Kilise Tepe’de fırınları ile birlikte bulunması Kilikya Bölgesinde Kıbrıs kökenli seramiğin üretiminin yapıldığını gösterir.⁵⁰⁹

Bu fırında elde edilen bezemesiz Yalın Beyaz Astarlı IV (Plain White IV) grubuna ait seramik malzemedede; yonca ağızlı testi (**Resim 67**), dışa çedjgfdif kik kenarlı kase (**resim 68**), silindir biçimli vazo ayakları (**resim 69**), üst yüzü yivli dışa çekik kenarlı sığ kaseler (**resim 70**), keskin ağız kenarlı sığ kaseler (**resim 71**), uzun boyunlu sürahi (**resim 72**) ve çeşitli kenar biçimlerine sahip kaselerden oluşan form repertuarı saptanmıştır. Bu seramik malzemenin yonca ağızlı testi ve keskin ağız kenarlı sığ kase formunun benzer örnekleri Kıbrıs’ta⁵¹⁰ ve dışa çekik kenarlı sığ kase ile uzun boyunlu sürahilerin form bakımından benzer örnekleri Gözlükule’de⁵¹¹ ve bezeme bakımından benzer örnekleri Kelenderis’te⁵¹² bulunmuştur (**resim 73**).

⁵⁰³ Postgate 1998 A, 131-132; Kilise Tepe 2007, 348; Collon-Jackson-Postgate 2010, 165; İlk kaynaklarda burada bulunan seramiğin 5000 adet civarında olduğu söylenirken, 2007 yılında çıkan kitapta seramik materyal sayısı 3500 adetten biraz fazla olarak bildirilmiştir.

⁵⁰⁴ Arslan 2010, 125, no. 88-89

⁵⁰⁵ Kilise Tepe 2007, 348, fig. 394

⁵⁰⁶ Gjerstad 1948, 56-57, fig. XXVIII no. 15-20, fig. XXIX no. 17-18, fig. XXXIX no. 2

⁵⁰⁷ Darga 1986, 389, lev. 5

⁵⁰⁸ Tarsus III, 116, lev.68, no. 445-446, lev. 74 no. 647-648

⁵⁰⁹ Tarsus III, 118, 120; Kilise Tepe 2007, 350; Arslan 2010, 78; Her iki kazı yerinden elde edilen malzeme ışığında Kilikya Bölgesi’nde Kıbrıs tipi boyalı seramikler arasındaki en büyük grubu beyaz boyalıların oluşturması normal bir sonuçtur.

⁵¹⁰ Gjerstad 1948, fig. XLIV.2, fig. XLV.15 a-b

⁵¹¹ Tarsus III, 71, 1145, no. 934 a, no. 989,

⁵¹² Arslan 2010, 50, 51,127, 129, no. 117, 122, 138-141

Tabaka II f yapı katının seramik fırınlarında ortaya çıkarılan seramik gruplarına ait bu örneklerin Kıbrıs-Arkaik I (Cypro-Archaic I) dönemine (M.Ö. 750-650 arası) ait olduğu belirlenmiştir.⁵¹³

Tabaka II e yapı katı

Yapı katında yerleşim dokusunun ikili yada üçlü gruplar oluşuracak biçimde bitişik inşa edilmiş yapı öbeklerinin arasındaki açıklık alanlardan oluştuğu söylenebilir.

Tabaka II'nin e yapı katının taş temelli kerpiç duvarlı mekanlar⁵¹⁴ ile etrafı duvarla çevrilmiş açıklık alanlardan oluştuğu ortaya çıkarılmıştır (**Plan 32**). Yapı katının doğusunda (Oda e1-e2-e3) ve batısında (e5-e6-e7) tespit edilen mekanların çatıya sahip olduğu⁵¹⁵ diğerlerinin ise (e4, e9-e10) açık alanları meydana getirdiği bildirilmiştir.⁵¹⁶ Kapalı mekanlardan “Oda e3” ve “Oda e2” içinde ocaklar⁵¹⁷ ile zemine gömülü durumda depolama kapları bulunduğu bildirilmiştir.⁵¹⁸ Bu odaların mimari bulguları sebebiyle mutfak-depo amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir. Bu mekanların kuzeydoğusunda açıklık alan Oda e4'ün bulunduğu ve zemininin yer yer 2-3 cm kalınlığında kül tabakası ile kaplı olduğu ve bu dolgu üzerinde ağırşaklar, seramik diskler, bıçak, boncuklar ve seramik parçalarının tespit edildiği bildirilmiştir.⁵¹⁹ Bu mekanın güney doğusunda bitişik durumda Oda e5 ve Oda e6 adlı kapalı mekanlar tespit edilmiştir. Oda e5'in güney kenarında bulunan basamaklar, sıkıştırılmış kil ve dere taşları ile döşenmiş zeminlerin varlığı tespit edilmiştir.⁵²⁰ Odanın doğusunda çatıyı taşıdığı düşünülen ahşap hatıllara ait kalıntılar bulunmuştur. Hemen soğudaki Oda e6 kalın duvarları, ön yüzünün taş sırası ile belirlendiği kerpiç sekileri (**resim 74**) ve ocağı ile e yapı katının en belirgin mekanıdır.⁵²¹ Bu odanın kuzeyinde oda e9 ve oda e10 tespit edilmiştir. “Oda e10” Bizans yerleşimi tarafından büyük oranda tahrip olmuştur. Ancak oda e9 diğer tüm yapı katlarında görülen taş temel-kerpiç tuğla duvar yapısı ile net biçimde ortaya

⁵¹³ Postgate 1998 B, 213-214

⁵¹⁴ Kilise Tepe 2007, 152

⁵¹⁵ Kilise Tepe 2007, 152-154

⁵¹⁶ a.g.e.

⁵¹⁷ Bu ocaklar 1 m. genişlik ve 24 cm yüksekliğe sahiptir yuvarlak biçimlidir. Ocak zeminlerinin 4 cm kalınlıkta kil ile oluşturulduğu bildirilmiştir. Bu yapıların biçim ve ölçülerine göre tandır olarak nitelenebilir.

⁵¹⁸ Kilise Tepe 2007, 152-153

⁵¹⁹ Postgate 1998 B, 212; Kilise Tepe 2007, 153

⁵²⁰ Kilise Tepe 2007, 154

⁵²¹ Kilise Tepe 2007, 155

çıkarılmıştır.⁵²² Odanın 6x7,40 m. ölçüleri ve hiçbir direk temeli olmaması açık mekan olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Mekanda bileye taşı, değirmen taşı ve insitu durumda tespit edildiği bildirilen 25 adet ağırşak ortaya çıkarılmıştır.⁵²³

Bu yapı katında elde edilen vazolar, çömlek (**resim 75**), kase (**resim 76, 77 a, 78**), amphoriskos (**resim 79**), testi (**resim 80, 81, 82**) ve matara (**resim 83**) gibi formlardan oluşmaktadır. Belirtilen bu formlar iç içe daire, basit bant, dil sırası, kelebek, kafes ve diagonal üç çizgiden oluşan V gibi motifler ile bezelidir. Bu malzemedeki basit bantlar arasına yerleştirilmiş iç içe daire bezemesinin uygunlandığı benzer örnekler Tarsus⁵²⁴ ve Alacadağ'da⁵²⁵ bulunmuştur. Bu yapı katına ait diğer bir motif olan kelebek Gözlükule örneklerinde çift kenar çizgili veya basit bir çarpı işaretiyle meydana getirilmiş olup⁵²⁶ Kilise Tepe örneğinde ise içi tamamen doldurulmuştur. Bu motifin benzerleri Gözlükule'nin Kıbrıs takliti olarak değerlendirilen Bikrom IV (Bichrome IV) örnekleri arasında⁵²⁷ ve Kaman Kale Höyük buluntuları arasında⁵²⁸ yer almaktadır. Üç çizgili ters ve düz V sırasından oluşan bezeme biçiminin (**resim 77 b**) benzer örnekleri Porsuk Höyük⁵²⁹, Kaman Kale Höyük⁵³⁰ Boğazköy⁵³¹ ve Zoldura Höyük'ten⁵³² bilinmektedir.

Bu yapı katlarında diğer bir bezeme biçiminide bant süsüne asılı yarım konsantirik daire oluşturur.⁵³³ Bu motifin Anadolu'nun kendisine has olduğu belirtilmiştir.⁵³⁴ Bu yeni seramik dışında kenar altında kırmızı renkte bant süslü kaseler kafes süsü bezemeli örneklerin yerini almaya başlar.⁵³⁵

Bu yapı katındaki diğer seramik eserleride figürinler oluşturmaktadır. Bu figürinlerin hayvan tasvir ettikleri düşünülmele beraber biçimlerinin tam olarak belirlenmesi mümkün değildir (**Resim 84**).

⁵²² Postgate 1997, 447; Kilise Tepe 2007, 156

⁵²³ Kilise Tepe 2007, 157

⁵²⁴ Tarsus III, 191 fig. 121, no. 350

⁵²⁵ Lafli 2001, Abb. 6-1,

⁵²⁶ Tarsus III, pl. 58 no. 116, pl. 60 no. 144

⁵²⁷ Tarsus III, 121, pl. 73 no. 593. Gözlükule buluntularının Kıbrıs takliti olarak değerlendirilmesi buluntu yeri (a sektötü seramik fırınları) ve kil özelliklerine göre yapılmıştır.

⁵²⁸ Matsumura 2005, lev. 116 K188 P 181, lev. 131, K189 P 148

⁵²⁹ Dupré 1983, lev. 41 no. 244, lev. 51 no. 50

⁵³⁰ Matsumura 2005, lev. 75 K1 90 p9, K1 90 p 14, K1 89 p 369, lev. 102 K1 90 2004, K1 90 2012

⁵³¹ Seeher 1995, lev. 23, h

⁵³² Bahar-Koçak 2004, Çizim 46 no. 4 (116.14.02.42)

⁵³³ Kilise Tepe 2007, 347, 361 no. 855-858

⁵³⁴ Arslan 2010, 42-43;

⁵³⁵ A.g.e., fig. 6-10

Tabaka II a-d yapı katları:

Kilise Tepe’de Tabaka II’nin a-d evreleri Geç Tunç Çağı’ndan Erken Demir Çağı’na geçişi sergilemektedir.⁵³⁶ Tabaka II a-d yapı katlarında taş temel ve kerpiç duvarlı birbirine bitişik mekanlardan oluşan büyük bir yapı kompleksi tespit edilmiştir.⁵³⁷ Stelli Bina olarak adlandırılan bu kompleksin yaklaşık olarak 18x15 m. ölçülerinde ve 10 adet mekandan oluştuğu bildirilmiştir(**Plan 33 a-b**) (**resim 85**).⁵³⁸ Yapı kompleksinin evrenmesinin bir önceki yapı katının aynı planı üzerinde duvarların yükseltilmesi şeklinde gerçekleştiği ortaya çıkarılmıştır (**Plan 34 a-b**) (**resim 86**).⁵³⁹ Bu kompleksin merkezini⁵⁴⁰ içinde in-situ durumda stel (**resim 87**) ve altarn⁵⁴¹ tespit edildiği “Oda 3” adlı mekan oluşturur.⁵⁴² Oda 3’te, ayrıca ocak ve yanmış kirişler gibi mimari öğeler de tespit edilmiştir.⁵⁴³ Söz konusu mekanın buluntularını aşık kemikleri⁵⁴⁴, ağırşaklar, deniz kabukları, kil toplar ve öğütme araç-gereci oluşturur. Bu odaya doğrudan bağlı oda 2’de koyun kemikleri elde edilmiştir.⁵⁴⁵ Kazılar sonucunda Tabaka II c yapı katı Stelli Bina’nın 3 numaralı odasının merkezi avlu, 9 numaralı odanın binanın girişi, 1, 4, 5, 6, 7, 8 numaralı mekanların depolama amaçlı kullanıldıkları ortaya çıkarılmıştır.⁵⁴⁶ Bu mekanlarda bakır, taş ve kemik aletler yanında karbonlaşmış hühubat kalıntıları (Oda 3-8) ortaya çıkarılmıştır.⁵⁴⁷ Bu mekanlardan 6 numaralı mekanın avlu ve 10 numaralı mekanın avlu ve merdiven vasıtasıyla oda 3’ün girişi olarak kullanıldığı belirlenmiştir.⁵⁴⁸ Burada saptanan hem

⁵³⁶ Hansen-Postgate 1999, 111

⁵³⁷ Hansen-Postgate 1999, 111-112; Postgate 1997, 447-448; Bu duvarların genellikle sıvandığı belirtilmiştir.

⁵³⁸ Hansen-Postgate 1999, 111

⁵³⁹ Kilise Tepe 2007, 122; Collon-Jackson-Postgate 2010, 168

⁵⁴⁰ Bu mekanın yapı kompleksi içinde ki konumu da merkez oda olarak yorumlamasında etkili olmuştur (Postgate 1998 A, 134; Jackson-Postgate 1999, 544-545; Hansen-Postgate 1999, 112; Kilise Tepe 2007, 123).

⁵⁴¹ Bu altarn yapı katı II c ve öncesinde üst üste ve bir çok kez sıvandığı ve ölçülerinin sırf bu nedenle değıştiğı ortaya çıkarılmıştır.

⁵⁴² Kilise Tepe 2007, 124-125

⁵⁴³ Postgate 1998 B, 215; Hansen-Postgate 1999, 112: Bu öğeler arasında yer alan ocağında her üç yapı katında da tekrar yapılarak kullanıldığı ortaya çıkarılmıştır (Kilise Tepe 2007, 127).

⁵⁴⁴ Kilise Tepedekine benzer biçimde Önasya Coğrafiyasında küçük baş hayvanlara ait astraglus kemiklerinin özel yapılarda dini maksatlı kullanıldığına dair veriler bulunmaktadır (Gilmour 1997, 172-173; Kilise Tepe 2007, 531).

⁵⁴⁵ Collon-Jackson-Postgate 2010, 169

⁵⁴⁶ Postgate 1998 A, 133-134; Jackson-Postgate 1999, 544-545; Kilise Tepe 2007, 137

⁵⁴⁷ Kilise Tepe 2007, 137

⁵⁴⁸ Postgate 1997, 447-448; Jackson-Postgate 2007, 210

c hemde d yapı katlarının şiddetli bir yangın ile son bulduğu ortaya çıkarılmıştır.⁵⁴⁹ D yapı katına ait ikinci yangın tabakasının M.Ö. 1180/70 yıllarına tarihlendiği belirtilmiştir.⁵⁵⁰ Bu tarih aynı zamanda d yapı katının sona işaret etmektedir.

Tepenin kuzeybatı bölümünde saptanan diğer bir yapı kompleksinde Stelli Binanın bitişiğinde ortaya çıkarılmış “Doğu Binası”dır (**Plan 33 a-b**). Bu bina dört ayrı mekandan (Oda 20-24) oluşmaktadır. Doğu Binasının Stelli binaya duvar komşusu olarak tabaka II'nin c yapı katında inşa edildiği ve d yapı katında yıkılarak açık alan olarak bırakıldığı belirtilmiştir.⁵⁵¹ Bu yapı kompleksinden elde edilen buluntular da Stelli yapıdan elde edilen örnekler ile biçim ve bezeme öğeleri bakımından benzerdir.⁵⁵² Bu nedenle her iki binayı da birbirinden ayrı değerlendirmek mümkün değildir.

Bu kompleksten elde edilen buluntu gruplarını mühürler, pişmiş toprak, maden⁵⁵³ ve öğütme taşlarından oluşan materyal meydana getirir. Bu yapı kompleksinde elde edilen hieroglif yazıtlı damga mühürleri Tabaka II'nin b ve c yapı katlarında bulunmuş olup Bogazköy örnekleri ile mukayese edilmiştir.⁵⁵⁴ Bu yapı katlarında ki diğer buluntu gruplarını diskler⁵⁵⁵, ağırşaklar⁵⁵⁶ ile çeşitli vazo grup ve biçimlerinden oluşan seramik malzeme meydana getirmektedir. Bu yapı katlarında karşılaşılan vazo biçimleri; depolama kapları (**resim 88**), bant ve kafes bezemeli testiler-çömlekler (**resim 89-90, 91 a-b**), tepsiler (**resim 92**), pithoslar (**resim 93**), matara (**resim 94**) ve matara ayakları (**resim 95**) ve kapaklardan (**resim 96**) oluşmaktadır.

Kilise Tepe'de Tabaka II'nin a-d yapı katlarında ele geçen yerel seramik örneklerinin hamur özelliğinin Geç Tunç Çağı örnekleri ile benzer olduğu petrografik analizlerde belirlenmiştir.⁵⁵⁷ Bu yapı katlarının erken safhasında el yapımı, biçim olarak Geç Tunç Çağı örneklerine benzeyen, deve tüyü yada kahve renkte hamurlu “Kindergarten Ware” adı verilen kafes süsüyle bezemeli seramiğin ortaya çıktığı

⁵⁴⁹ Postgate 1998 B, 215; Jackson-Postgate 1999, 543

⁵⁵⁰ Jackson-Postgate 2007, 208

⁵⁵¹ Kilise Tepe 2007, 138

⁵⁵² Kilise Tepe 2007, 139, fig. 393 no. 701, 140, fig. 404 no. 894, 143, fig. 403 no. 883

⁵⁵³ Kilise Tepe kazılarında genellikle demirden iğnelerden oluşan materyal oldukça krozyona uğramış durumda ele geçmiştir.

⁵⁵⁴ Kilise Tepe 2007, 441

⁵⁵⁵ Kilise Tepe 2007, 454 no. 1529, 1530, 1540

⁵⁵⁶ Kilise Tepe 2007, 477 no. 1774, 1777

⁵⁵⁷ Kilise Tepe 2007, 343

bildirilmiştir (**Resim 97**).⁵⁵⁸ Bu seramiğin süsleme açısından benzer Erken Demir Çağı örnekleri, Zoldura⁵⁵⁹, Porsuk⁵⁶⁰, Troya⁵⁶¹, Bogazköy⁵⁶², Kaman Kalehöyük⁵⁶³, Kululu⁵⁶⁴, Kinet Höyük⁵⁶⁵ ve Gözlükule'de⁵⁶⁶ bulunmuştur. Bu bezemenin geniş yayılım alanı kökeninin anlaşılması konusunda yardımcı olmamaktadır. Ancak Kilise Tepe için kesin olan bu bezemenin c yapı katından itibaren içi kafes biçiminde taranmış geometrik (üçgen ve dörtgen) süslemeye dönüşmesidir (**Resim 98**).⁵⁶⁷ Kilise Tepe'de diğer bir süsleme unsurunu bant bezeme oluşturur. Bu örneklerin benzerleri Gözlükule'nin Erken Demir Çağı tabakasında⁵⁶⁸ ve Yumuk Tepe'nin V. ve VI. tabakasında ortaya çıkmıştır.⁵⁶⁹

Tabaka II'nin a-c yapı katlarında "Drab Ware" ve Kırmızı Parlak Seramik grubu (Red Lustrous) örnekleri azalmakla birlikte kullanımda kalmıştır.⁵⁷⁰

Bu yapı katlarındaki tek ithal unsuru 19 adet vazo parçasından oluşan Miken seramiği oluşturmaktadır.⁵⁷¹ Amphora ve derin kase gibi biçimlere sahip bu vazolar (**resim 99-103**) Stelli Binanın d yapı katı zemin ve dolgusunda tespit edilmiş olup Doğu Akdeniz ve Güney Anadolu'daki örnekler ile biçim ve bezeme açısından

⁵⁵⁸ Postgate 1997, 446; Kilise Tepe 2007, 258-259

⁵⁵⁹ Bahar-Koçak 2003: Çizim 3, 16.14.02.55

⁵⁶⁰ Dupré 1983: Tabaka IV: Pl. 45, Nr. 13, 14, Pl. 46, Nr. 15, 18, Pl. 47, Nr. 28, 29, Pl. 54, Nr. 67, 72, Pl. 56, Nr. 82, 83

⁵⁶¹ "Handmade Burnished Ware" Blegen ve diğerleri 1958: 158-159

⁵⁶² Genz 2004: 12

⁵⁶³ Matsumura 2005: 445, taf. 102 KL 90-P146, P147

⁵⁶⁴ Özgüç 1971, 39 resim 122

⁵⁶⁵ Gates 2001 C; Kinet Höyük örnekleri yapı katı 12'de bulunmuş olup Erken Demir Çağı'na aittir.

⁵⁶⁶ Tarsus III, 35, 161 no. 8, 10

⁵⁶⁷ Kilise Tepe 2007, 344, 345

⁵⁶⁸ Bant bezeme için; Tarsus III, 59, 94, no. 184: Kafes bezeme için Tarsus III, 94, no. 8, 10; Ünlü 2005, fig. 4-7

⁵⁶⁹ Garstang 1953: fig. 157 no. 20, Caneva-Sevin 2004: fig. 6

⁵⁷⁰ Kilise Tepede bulunan darb ware örnekleri için bakınız (Baker ve diğerleri 1995, 173; Symington 2001, 170). Hitit imparatorluğunun getirdiği ekonomik sistemin bir parçası olan bu seramik imparatorluğun çöküşü ile ortadan kalkmıştır (Kealhofer ve diğerleri 2010, 91; Bryce 1999, 405). Kırmızı astarlı seramik grubu örnekleri a ve b yapı katlarında bulunmuş olup Maşathöyük ve Gözlükule ile mukayese edilmiştir (Kilise Tepe 2007, 255, 258). Bu seramik grubunun üretim kaynağı ve kullanımı tartışma konusu olarak güncelliğini korumaktadır. Seramiğin üretimi yeri konusunda yapılmış araştırmalarda Kıbrıs'ın Troodos Dağları öne çıkmaktadır (Eriksson 1993: 3-31; Knappett ve diğerleri 2005: 25-59). Bu seramik grubu Anadolu, Kıbrıs, Levant ve Mısır'da görülmekte ve Doğu Akdeniz'de Geç Tunç Çağı'na ait en çok tanınan seramik gruplarından birini oluşturmaktadır (Eriksson 1991: 81-96).

⁵⁷¹ Kilise Tepe 2007, 374

kiyaslanmıştır.⁵⁷² Nevar ki bu seramiğin biçim ve bezeme yönlerinden benzer örnekleri Gözlükule’de bulunmaktadır.⁵⁷³ Bölgesel olarak tanımlanan bu seramiğin Kilikya’ya M.Ö. 12. yy’dan sonra gelen Egeli istilacılar tarafından taşınmış olabileceği belirtilmiştir.⁵⁷⁴ Bu durumda Kilise Tepe’de bulunan Miken seramiği örneklerinin Ovalık Kilikya kökenli olması muhtemeldir.

Kilise Tepe’de yukarıda anlatılmaya çalışılan tabakalanmanın çağdaşı tepenin güney yamacında K/L 14 plankarelerinde ortaya çıkarılmıştır (**Plan 35, resim 104 a**). Tabaka II d-g yapı katları ile çağdaş olan bu açmanın M.Ö. 700 ile Geç Tunç Çağı arasına ait olduğu (safha 7-14) ortaya çıkarılmıştır.⁵⁷⁵ Burada ortaya çıkan mimarinin birbirlerine bitişik avlulu ve taş temelli, kerpiç duvarlı mekanlardan oluştuğu belirtilmiştir (Plan 11).⁵⁷⁶ Bu mekanlardan arpa, buğday, üzüm çekirdeği, zeytin çekirdeği ve baklagillere ait bitkisel kalıntıların bulunduğu bildirilmiştir.⁵⁷⁷ Bu kazılarda Tabaka II’nin f yapı katı ile çağdaş “yüzey 1” “surface 1) seviyesinde çukur-depo da ortaya çıkarılmıştır (**Plan 36) (resim 104 b)**).⁵⁷⁸ Kilise Tepe’de bu çukur-depoların varlığı yanında öğütme taşları Orta Demir Çağında en azından günlük hayatta hahubat ürünlerinin üretimine işaret etmektedir (**resim 105**).⁵⁷⁹

Bu sondajda safha 1’den Beyaz Boyalı IV (White Painted IV) (M.Ö. 750-650) (**resim 106 a-c, resim 107 a-c**) safha 2 ve 3’ten İki renkli (Bichrome) ve Kırmızı-üstü-Siyah (Black-on-Red) (M.Ö. 8. yüzyılın ilk yarısı ile M.Ö. 11. yüzyıl arasına ait) seramik grupları örneklerinin bulunduğu bildirilmiştir. Safha 5 ve 6’nın ise Stelli Bina’nın c-d yapı katı ile Safha 7-14’ün ise a-b yapı katı ile aynı döneme ait olduğu bildirilmiştir.⁵⁸⁰

⁵⁷² Postgate 1998 A, 134-135; Postgate 1998b: 216, Hansen-Postgate 1999, 112 no. 4; Jackson-Postgate 1999: 545 fig. 5, Kilise Tepe 2007: 374. Bu merkezler Kuzey Suriye’de Tell Brak, Güneydoğu Anadolu’da Tille höyük, Anadolu’da Fraktin ve Maşat Höyüktür.

“Bu seramiğin Anadolu içlerine Batı Anadolu’dan geldiği fikri bulunmaktadır.” Bu seramik gruplarının Erken Demir Çağındaki dağılımı Kilikya’nın Geç Tunç Çağı sonu Erken Demir Çağının başındaki bölgeler arası ilişkilerinin anlaşılması bakımından anlamlıdır (Mee 1978, 150).

⁵⁷³ Tarsus II, 207,208, 220-221 no. 1259, 1272,1274, ; Mountjoy 2005, 110-111, no. 297-302

⁵⁷⁴ Tarsus II, 207

⁵⁷⁵ Collon-Jackson-Postgate 2010, 163-164

⁵⁷⁶ Collon-Jackson-Postgate 2010, 165; Jackson-Postgate 2011, 427

⁵⁷⁷ a.g.e. 428

⁵⁷⁸ Postgate 1996, 421; Jackson-Postgate 2011, 436; Bu çukur-depoların benzerlerine Hattuşa’da Geç Tunç Çağı tabakalarında da rastlandığı bildirilmiştir. Ayrıca 2010 yılı çalışmalarında Demir Çağı tabakasına ait öğütme taşlarından söz edilmektedir.

⁵⁷⁹ Şerifoğlu 2012, 375

⁵⁸⁰ Jackson-Postgate 2011, 437

Stelli yapının mimari özellikleri d yapı katından e yapı katına geçişte değişiklik göstermektedir. A-D yapı katlarında avlu-yada eşikle birbirlerine bağlı iç içe mekanlar görülürken, E yapı katında bitişik mekanlardan oluşan öbeklerin aralarında açıklık alanların bırakıldığı yerleşim dokusu görülmektedir. Yerleşim dokusunda görülen bu değişikliğin günlük yaşam üzerinde etkisi olup olmadığı Stelli binanın d yapı katında ortaya çıkarılan “Oda d 10” ve e yapı katında ortaya çıkarılan “Oda e6” gözlenebilir. Oda e6 kerpiç blokaj sayesinde f yapı katından ve yangın tabakası dolgusu ile d yapı katından kesin biçimde ayrılmaktadır.⁵⁸¹ Bu iki mekan ardışık yapı katlarında (d ve e yapı) birbiri üzerine konumlanmıştır (**plan 32 ve 37**). Bu mekanların ölçüleri ve mimari öğeleri farklıdır. Mekanların buluntuları; D yapı katı Oda d 10’da çanak-çömlek hariç olmak üzere dört adet öğütme taşı-el değirmeni ile birer adet ok ucu, demir bıçak, ve ağırşak gibi buluntular ele geçmiştir.⁵⁸² Oda d 10’da bulunan seramik Miken örnekleri ile bezemeli açık kap formlarından oluşmaktadır. Oda e6’da çanak-çömlek hariç olmak üzere sekiz adet öğütme taşı-el değirmeni, birer adet ok ucu, ağırşak, demir bıçak, obsidien çekirdeği, taş spatula, boynuz ve güveç gibi materyal bulunmuştur.⁵⁸³ Bu odanın çanak-çömlek buluntularında bezemeli açık kap formlarından oluşmaktadır.⁵⁸⁴ Bunlarda ele geçen buluntuların nitelik bakımından benzer ancak sayı bakımından farklı olduğu açıktır. Üst üste konumlanmış olan bu mekanların nitelik bakımından benzer buluntular sergilemesi yapı katları arasında yerleşim dokusunun değişirken mekanların kullanım amaçlarının değişmediğine dair deliller olarak kabul edilebilir.

Buraya kadar anlattıklarımızdan yola çıkarak Kilise Tepe Demir Çağını değerlendirecek olursak; Tabaka II’nin a-d yapı katında ortaya çıkarılan yerleşim dokusu, mühür, pişmiş toprak, madeni ve kemik araç gereç ve hühubat kalıntıları gibi bulgular göz önüne alındığında aynı yapı kompleksinin tapınım, depolama ve idari olmak üzere üç farklı kullanıma sahip olduğu sonucu çıkarılabilir.⁵⁸⁵

Tabaka II’nin a-d yapı katlarında kültürel durumu seramik üzerinden değerlendirmek mümkündür. Bu yapı katlarında Geç Tunç Çağı seramik formlarının benzerlerinin,

⁵⁸¹ Kilise Tepe 2007, 150, 154

⁵⁸² Kilise Tepe 2007, 151

⁵⁸³ Kilise Tepe 2007, 156

⁵⁸⁴ Kilise Tepe 2007, 156

⁵⁸⁵ Kilise Tepe 2007, 128, 130, 136, 137,442; Jackson-Postgate 2009, 212

bir takım motifler ile süslenerek üretildiği ortaya konmuştur. Bu üretim aynı dönemde Ovalık Kilikyada bulunan merkezlerde de görülmektedir. Bu yapı katlarında bulunan Geç Helladik III c örneklerinin Gözlükule buluntuları ile ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Buna dayanarak; Kilise Tepe'nin Erken Demir Çağı'nda Kilikya ve Orta Anadolu'da görülen kültürel değişimi takip ettiği sonucu çıkarılabilir.⁵⁸⁶

Tabaka II'nin e-h yapı katlarında ise yapı komplekslerinin yerini iki yada üç mekanlı yapı grupları aldığı ortaya çıkarılmıştır. Bu yapı grupları hem günlük hayatın sürdürüldüğü hemde kendi kendine yetecek düzeyde üretim yapılan yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı katlarında depolamanın ayrı birimlerde yapıldığı ortaya çıkarılmıştır.

Kilise Tepe Orta Demir Çağı yerleşiminde Kıbrıs ile yoğun kültürel ilişkileri barındıran kültürel yapı sunar. Bu durum Kilikya Bölgesinin tümü için geçerlidir.⁵⁸⁷ Bu malzeme ilişkilerinden de hem kültürel hemde ticari anlamda Kıbrıs'ın teysiri altında bulunduğunu söyleye biliriz. Kilisetepe'de bu kültürel etkileşimlerin gerçekleşmesinde Orta Anadolu'dan Doğu ve Orta Dağlık Kilikya Bölgelerine ulaşımı sağlayan güzergahların yol kavşağında bulunmasının etkisi vardır. Kilise Tepe yol ağı üzerindeki bu konumu sebebiyle komşu coğrafyalarda görülen kültürel değişim yada akımları eşzamanlı olarak almıştır. Bu kültürel etkileşim Orta Demir Çağında Kıbrıs'a göre olan konumu sebebiyle Kelenderis⁵⁸⁸ üzerinden gerçekleşmiş olmalıdır. Kilise Tepe'nin bu stratejik konumuna ve komşu coğrafyalarla olan kültürel ilişkilerine karşılık yerleşmenin sur duvarı en erken Geç Demir Çağının sonlarına tarihlenir.⁵⁸⁹ Bu noktada; neden Kilise Tepe'de daha erken tarihlere ait sur duvarı yada askeri yapı bulunmadığı sorusu akla gelir. Ayrıca yerleşimde silah olarak sadece bir adet mızrak ucu⁵⁹⁰ ile bazı mekanlarda bir yada iki adet ok ucu bulunmuştur. Bu durum Kilise Tepe'de yaşayan toplumun Anadolu ve Kıbrıs ile olan ilişkilerine karşılık güvenlik konusunda problemlerinin olmadığını düşündürmektedir.

⁵⁸⁶ Bu durum Kilise Tepe kazı heyetince farklı değerlendirilmiştir. Seramik üzerinde yer alan bezemeler "Fresh Motifs" olarak ele alınmıştır (Kilise Tepe 2007, 345).

⁵⁸⁷ Arslan 2010, 85-86

⁵⁸⁸ Arslan 2010, 50, 51,127, 129, no. 117, 122, 138-141

⁵⁸⁹ Kilise Tepe 2007, 167

⁵⁹⁰ Kilise Tepe 2007, 528, no. 2393

Sonuç olarak bu verilere göre; Kilisetepe'nin bir kent olmaktan çok Hitit döneminde Tarhundassa, Demir Çağında Hilakku-Pirindu Krallık ve Bölgelerinden Akdeniz kıyılarındaki limanlara giden yolların güzergahında, tarım üretimine dayalı kırsal bir yerleşme olduğunu söylememiz mümkündür. Kilisetedede yapılan kazılarda nekropol alanı tespit edilememiştir.

2.8. Kelenderis

Kelenderis, Mersin İli Aydincik İlçesinde yer almaktadır. Kent Antik Çağda Orta Dağlık Kilikya Bölgesi'nde (Kilikia Tracheia veya Aspera) yer alırken⁵⁹¹, Geç Demir Çağında (Yeni Babil döneminde) ise Pirindu Krallığı bölgesinde bulunmaktadır.⁵⁹² Kent, bu büyük coğrafya içindeki konumu batıdan Senir Dağının (yük. 600 m) Akdeniz'e iyice sokulduğu Karabıyık Burnu, doğudan ise, Davulcu Tepeleri'nin Akdeniz'le buluştuğu noktada yer alan Sancak Burnu ile sınırlanmıştır (**Harita 12-Resim 108**). Bu bölgede, doğudan batıya doğru, Büyük Alan ve Küçük Alan derelerinin oluşturduğu küçük kıyı ovaları ve aynı adlarla anılan koylar bulunmaktadır. Bu koyların batısında bulunan yarımada ve civarı kentin Doğu Nekropolünü barındırmaktadır (**resim 109**). Bu nekropolü takiben denizden dik yükselen kayalık kıyı hattının oluşturduğu teras üzerinde Kuzey Nekropolü bulunmaktadır. Kuzey nekropolünün batı bitiminde Gilindire Koyu yer alır.

Bu koy, denizden en fazla 20 m yüksekliğindeki Akropol olarak adlandırılan yarımada tarafından güneyden çevrilmiştir (**harita 13-resim 110**). Aynı zamanda, Kelenderis'in en yüksek noktasını oluşturan bu yarımadanın güneye bakan topografyası denizden dik olarak yükselirken kuzey ve kuzeybatıya bakan yüzeyi ise, güney tarafa göre çok daha yumuşak bir eğimle denize iner. Yarımadanın ana karaya bağlandığı kısımda arazi yavaş yavaş alçalarak Gilindire Koyu'nun batısını oluşturur. Kelenderis Antik Kentinin esas yerleşim alanını oluşturan bu alan ve bu alanın batısındaki arazi, kayalık ve dik kıyı hattı ile gene bir teras gibi denizden yükselerek Karabıyık burnuna ulaşır. Bu arazinin kuzey bölümü ise, Senir Dağına doğru kayalık teraslar yaparak yükselir.

⁵⁹¹ Strabon 14,5,3

⁵⁹² Zoroğlu 1994 A, 302-303; Zoroğlu 1994 B, 9 ve dipnot 22

Kentin hemen kuzeyinde bulunan bu dağın yamaçlarından Karaseki düzü, Duruhan⁵⁹³, Bereket (İlibas) ve Demirözü (Hortu) güzergahı ile Taşeli Platosunun ortalarına kadar olan ulaşım yaklaşık 45 km'lik bir güzergah ile sağlanmaktadır. Bu güzergah Demirözü Köyünde⁵⁹⁴ Ermenek (Germanikopolis) ve Gülnar (ayanpazarı)-Meydancık Kale arasındaki yol ile buluşmaktadır.⁵⁹⁵ Batı yönünde Gülnar'a ulaşan bu yol, Gülnar'dan kuzeydoğu istikametine yönelerek Çukurasma ve Zeyne üzerinden Kilise Tepe, Mut Çukuru ve Göksu Vadisi'ne bağlanır. Gülnar'dan güneye inen yol ise son 12 km.'lik Sele Yokuşu denilen bölümü ile Taşeli Platosu'ndan doğrudan Kelenderis'e inmektedir. Kelenderis, bu yol ağı ile Akdeniz Kıyısı'ndan Mut'a (Klaudiopolis), Ermeneğe (Germanikopolis) ve Orta Anadolu'ya çıkan karayollarının başlangıç noktasındadır.⁵⁹⁶ Ayrıca Kelenderis kenti günümüzde de olduğu gibi, Dağlık Kilikya ile Ovalık Kilikya arasında bulunan karayolunun güzergahı üzerindedir.⁵⁹⁷

Yukarıda belirtilen karayolu ağının başladığı noktada, Kelenderis'in, ağızı doğuya bakan "U" harfi biçimindeki Gilindre koyu yada doğal limanı bulunmaktadır. Bu doğal liman Batı Anadolu'dan Kıbrıs, Que, Levant ve Mısır'a ulaşan deniz rotası üzerindeki durak ve ticaret noktalarından birisini oluşturur.⁵⁹⁸ Bu koy M.Ö. 8. yy'dan bugüne kadar işlevi değişmeden liman olarak hizmetini sürdürmektedir. Antik Çağ kentinin yerleşim yeride yukarıda belirtildiği gibi bu koyun batısında bulunan alan üzerindedir.

Kentin bu bölümünde 1987 yılından beri Prof. Dr. Levent Zoroğlu başkanlığında arkeolojik kazılar sürdürülmektedir (**Harita 13**).⁵⁹⁹ Bu kazılarda kentin kaba bir tarihlemeyle M.Ö. 8. yy'dan Geç Antik Çağa kadar kentleşmenin kesintisiz biçimde ve düzenli stratigrafi dahilinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Söz konusu stratigrafik

⁵⁹³ Kelenderis'ten Duruhan köyüne yani Taşelinin sınırlarına olan mesafesi 20 km civarındır.

⁵⁹⁴ Sayın Hocamın yönlendirmesi ile Demirözü Köyünde tarafımızdan yapılan bir gezide Demir Çağı materyalinin bulunduğu görülmüştür.

⁵⁹⁵ Ermenek-Gülnar arasındaki bu yolun devamı Gökbelen-Kayrak üzerinden Silifke'ye ulaşır.

⁵⁹⁶ Zoroğlu 1994 B, 25-26 ve dipnot 25

⁵⁹⁷ Zoroğlu 1994 B, resim 7; Zoroğlu 1997, 386-387, 390

⁵⁹⁸ Zoroğlu 1994 B, 21, 29

⁵⁹⁹ Zoroğlu 1991, 301-322; Zoroğlu 1992, 241-254; Zoroğlu 1993, 165-180; Zoroğlu 1994 B; Zoroğlu 1994 C, 437-448; Zoroğlu 1995, 189-211; Zoroğlu 1996, 245-263; Zoroğlu 1997, 383-401; Zoroğlu 1998, 483-496; Zoroğlu 1999 A, 513-519; Zoroğlu 1999 B, 457-468; Zoroğlu 2000, 323-337; Zoroğlu 2001, 311-325; Zoroğlu 2004, 451-467; Zoroğlu 2005, 333-346; Zoroğlu 2006, 241-257; Zoroğlu 2008, 515-539; Zoroğlu 2009, 343-373.; Zoroğlu 2010, 427-453; Zoroğlu 2011, 260-274; Zoroğlu 2012, 93-109; Zoroğlu 2013, 20-29

yapı Akropol'ün batı yamacının sonunda bulunan ve ana karaya bağlandığı yaklaşık 25 x 25 m. ölçülerindeki alan içinde oluşturulan "Aşağı Şehir Sondajı'nda" ortaya çıkarılmıştır (**Plan 38**).⁶⁰⁰ Bu sondajda Kelenderis'in beş tabakadan oluşan stratigrafiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu tabakalar; I. Tabaka M.S. 6.-5. yy arası, II. Tabaka M.S. 4. yy, III. Tabaka M.S. 4.-1. yy, IV. Tabaka Helenistik-Klasik Çağ ve V. Tabaka Geç Demir Çağı ile Orta Demir Çağına ait olduğu belirlenmiştir.⁶⁰¹ Kelenderis'te Demir Çağı Yerleşiminin saptandığı diğer bir alanda, Akropolün kuzey terasıdır. Burada yapılan kazılarda stratigrafi göstermeyen mimariden Roma, Helenistik, Klasik ve Demir Çağı seramiği ortaya çıkarılmıştır.⁶⁰² Kelenderis'te Demir Çağına ait olan mimari kalıntılar Aşağı Şehir Sondajında, bu sondajın kuzeybatı ve güneydoğu kanatlarında tespit edilmiştir (**Plan 38**).

Bu sondajın kuzey kanadında 5. tabakaya ortalama 4.00 m. ile 4.80 m. arasında ulaşılmış olup, bu tabakada ana kaya üzerine inşa edilmiş bir mekanın köşesi ile bu mekanın kuzey-güney duvarına paralel bir duvar ortaya çıkarılmıştır. Bu mimarinin "birkaç sıra basit, işlenmemiş, yuvarlak veya yassı taştan oluşan zayıf temellerden ibaret" olduğu belirtilmiştir. Söz konusu yapıların ana kayanın üzerinde ortalama 15-25 cm kalınlığında kırmızı kilden oluşan ham toprak dolgunun üzerine inşa edildiği tespit edilmiştir. Duvarların üst yapısının kerpiç olduğu düşünülmektedir. Güney kanatta ise Demir Çağı tabakasına 4.00 m den itibaren ulaşılmış, ancak her hangi bir mimari unsur tespit edilemeden doğrudan kum-mil tabakası ile karşılaşmıştır. Bu mimari ve dolgunun, tespit edilen her iki bölümde Demir Çağının Yangın tabakası ile ortaya çıkarıldığı bildirilmiş ve bu dönemin bir yangınla son bulduğu düşünülmektedir.⁶⁰³

Burada tanıtılmaya çalışılan Demir Çağı mimarisi ve dolgusundan özellikle SubGeometrik ve Arkaik Çağ seramiği Kilikya'nın diğer merkezlerinde bulunan malzemeye birlikte N. Aslan tarafından çalışılarak değerlendirilmiştir. Aşağı Şehir Sondajında M.Ö. 8. yy ve 7.-6 yy'a tarihlenen Kıbrıs, Rhodos ve Samos başta olmak üzere Geometrik Dönem ve Orientalizan döneme ait seramik buluntular tespit edilmiştir. Kazılarda tespit edilen seramik; krater, derin kase, amphora, testi,

⁶⁰⁰ Zoroğlu 1991, 309-310

⁶⁰¹ Zoroğlu 1992, 241-244; Zoroğlu 1993, 165-168; Zoroğlu 1995, 189-197; Zoroğlu 1998, 487

⁶⁰² Zoroğlu 2004, 451-453; Zoroğlu 2005, 333-335; Zoroğlu 2006, 241-243

⁶⁰³ Zoroğlu 1995, 193-194

oinoche, kotyle, kuşlu kase, tabak, aryballos, fincan, dinos, skyphos, kase, olpe, İonia Kasesi ve bantlı kase gibi formlardan ve zikzak (**resim 111**), dalga yada spiral bandı (**resim 112**), yatay yada dikey paralel çizgiler (**resim 113**), taralı üçgen veya dörtgen (**resim 114**) ve “S” motifi gibi motiflerden oluşmaktadır (**resim 115-116**). Bu motifler Doğu Grek Seramiğinde de sevilerek kullanılmıştır. Kelenderis çanak çömleği Doğu Grek seramiğine temelde benzerlik göstermekle birlikte kendine has özellikler gösterir.⁶⁰⁴ Bunlardan Samos kökenli olduğu belirtilen krater, skyphos ve fincan parçaları Samos ile Kelenderis arasındaki ilişkileri ortaya koyma açısından önem arz eder (**resim 117**).⁶⁰⁵ Kelenderis seramikleri dekorasyon ve form yönünden İlyonya, özellikle Samos örneklerine kısmen benzerlik göstermektedir ki, bunlar M.Ö. 8. yy sonundan itibaren yoğunlaşan Doğu Grek/İonia-Kelenderis ilişkileri için birer kanıt oluşturmaktadır.⁶⁰⁶

Kelenderis’in aşağı şehir sondajı ve nekropol kazılarında elde edilen diğer bir buluntu grubunda sepet kulplu amphoralar oluşturur.⁶⁰⁷ Kelenderiste 3 farklı biçimi tespit edilen bu seramikten tip 1’in aşağı şehir sondajında Doğu Grek, Kıbrıs Boya bezemeli ve protokorinth seramiği ile bir arada bulunmaları sebebiyle M.Ö. 7. yy ile 6. yy’ın ilk yarısına tarihlenmişlerdir.⁶⁰⁸ Tip 2 adı altında değerlendirilen amphoraların Kelenderis yakınlarında da denizde bulunduğu bildirilmiştir.⁶⁰⁹ Bu nakliye kaplarının en erken örnekleri Kıbrıs’ta bulunmuş olup M.Ö. 8. yy’ın sonlarına tarihlenmektedir.⁶¹⁰ Bu amphoraların zeytinyağı taşımacılığında kullanıldıkları ve Levant, Mısır, Girit, Milet, Rhodos ve Kilikya’da (Kinet Höyük) geniş bir coğrafyada buldukları bildirilmiştir.⁶¹¹ Kelenderis’te bulunan örnekler

⁶⁰⁴ Arslan 2010, 89- 90. Bunlardan krater örneklerinin boyunlarındaki kazıma-boya ile yapılmış dalga ve yatay çizgiler Samos kraterlerinin tipik özelliğidir. Kraterlerin yanında zikzak çizgi kümeleri ile süslenmiş skyphoslarında yine Samos kökenli oldukları düşünülmektedir.

⁶⁰⁵ Arslan 2010, 89

⁶⁰⁶ Zoroğlu 1994A, 193- 194; Zoroğlu 1993,189- 209. Antik Çağ yazarlarının Kilikya’daki koloni kentleri listelerinde Kelenderis’de bulunmaktadır. P. Mela (I, 13) ve Strabon Kelenderis kentinin bir Samos kolonisi olduğunu bildirmektedir. Kazılar olası kolonizasyon dönemiyle ilgili azda olsa buluntu vermiştir. Kelenderis kolonizasyon öncesinde de vardır. Kent kolonizasyon sırasında da siyasi ve ticari açıdan etkin bir rol oynamıştır. Özellikle M.Ö. 8. yy’dan itibaren doğuya, Suriye- Filistin kıyılarına ve Kıbrıs’a yelken açan İonialı ve Grek ticaret gemileri, yolları üzerindeki uygun limanlarda kendileri için ticaret merkezleri veya yerleşim yerleri oluşturmuşlardır.

⁶⁰⁷ Zoroğlu 1996, 269, resim 11; Zoroğlu 2013, 20, 21

⁶⁰⁸ Zoroğlu 2013, 20

⁶⁰⁹ Zoroğlu 2013, 24-25

⁶¹⁰ Zoroğlu 2013, 20; Coldstream 1985, 58

⁶¹¹ Greene 2011, 62-63

kentin Kilikya merkezleri, Kıbrıs ve Levant ile olan ticari ilişkileri hakkında bilgi sunmaktadır. Bu seramiğin zeytinyağı nakliyesinde kullanılması ve yukarıdaki bilgi bir araya getirildiğinde Kelenderis'in Kıbrıs ve Levant ile tarım ürünlerinin ticaretine dayalı ilişkisinin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Kelenderis'in kültürel ve birazda ticari ilişkileri hakkında fikir veren başka bir buluntuda Akropol Tepesinde yapılan kazılarda elde yapılmış, silindir gövdeli, kolları iki yana uzanan veya yukarı kaldırılmış olan adorant figürindir (**resim 118**).⁶¹²

Kilikya Bölgesinde bu figürinin benzer örnekleri Tarsus ve Gözsüzce'de tespit edilmiştir.⁶¹³ Kelendersi örneğinin benzeri Gözsüzce eserleri arasında Tip III altında değerlendirilmiştir. Söz konusu tipin dua eder pozisyonda ölümlüleri betimlediği belirtilmiştir.⁶¹⁴ Bu örneklerin Samos ve Kıbrısta bulunan benzerlerinin kutsal alan ve temenoslarda ortaya çıkarılması sebebiyle dini objeler olduklarını söyleyebiliriz.⁶¹⁵ Samos'ta birçok benzer örneği bulunan Bu figürinin varlığını Kelenderis'in "Doğu Grekli" öğelerine bir ek olarak görmek mümkündür. Bu durum Kelenderis'in Samos ile kültürel ilişkileri hakkında fikir vermektedir. Bu biçimdeki figürinler hakkında yapılan çalışmalarda köken konusunda Kıbrıs işaret edilmektedir. Ancak figürinlerin basit bir biçimde elde yapılmaları ve dini obje olmaları bunların farklı yerlerde yapılmış olabileceklerini akla getirir. Nitekim Samos gibi deniz aşırı etkinliğin yoğun olduğu bir yerde bulunan figürinlerin sadece Kıbrıs'tan gelmiş olmasını kabul etmek mümkün değildir. Bu sebeple adorant figürinin kökeni olarak Kilikya'nın göz ardı edilmemesi gerektiği savunulmuştur.⁶¹⁶ Eseri stil kritik yolu ile M.Ö. 8. yy'ın sonu ile 7. yy'ın başına tarihlemek mümkündür.⁶¹⁷ Ayrıca bu figürin Kelenderis-Samos arasında ilk temasların en erken M.Ö. 8. yy'ın sonunda başladığına başka bir kanıttır.

Akropol kazılarında tespit edilen Demir Çağı malzemesini neredeyse tamamı Doğu Grek Seramiği (Kuşlu kase ve dinos gibi) örneklerden oluşur (**resim 119**).⁶¹⁸

⁶¹² Zoroğlu 2005, 335, resim 3

⁶¹³ Tarsus III, 333-334; Arslan 2001, 225-226; Zoroğlu 2007, 834

⁶¹⁴ Arslan 2001, 225

⁶¹⁵ Schmidt 1968, 102

⁶¹⁶ Zoroğlu 2007, 831-832

⁶¹⁷ Schmidt 1968, 93-98

⁶¹⁸ Zoroğlu 2005, 334; Zoroğlu 2006, 242

Bu açmalarda daha erken dönemlere ait yerleşim izlerine rastlanmakla birlikte,⁶¹⁹ Akropolün Aşağı Şehir Sondajı ile aynı tarih aralığında kesintisiz iskan gördüğü açıktır. Bu tespite dayanarak, şimdilik Kelenderis'in Demir Çağı yerleşiminin Akropol ile bunun batısındaki yamaçta ve kısmen de kuzey batıya doğru olan düz alanda bulunduğu söyleye biliriz.

Sonuç olarak; Kelenderis'te ortaya çıkarılan Doğu Grek kökenli seramikler ve kentin bir koloni kenti olduğuna dair yazılı kaynaklar bulunmasına rağmen, bu durum mimari açıdan desteklenmemektedir. Ancak Kelenderis'in Samos ile bir kült bağlantısı olduğu konusunda bilgiler vardır.⁶²⁰ Demir Çağında İyonyalıların Kelenderis gibi doğal bir limanı olan bir yerleşmede "koloni" kurma faaliyetlerinin sebebi; sadece limanın kullanımı ya da liman çevresinde çanak-çömlek ticareti yapmak olmamalıdır.⁶²¹ Bunun diğer bir sebebini de Kelenderis'in konumunda aramak gereklidir. Yukarıda daha ayrıntılı anlatıldığı gibi, Kelenderis 20 km.'den daha uzun olmayan iki farklı güzergah ile Taşeli Platosu'nun sınırlarına ve farklı bölgelerine kolayca ulaşım olanağı sunan yol ağının başında bulunmaktadır. Kentin bu özelliği doğal limanı ile birleştirildiğinde Taşeli Platosu'nun doğal kaynaklarının Samoslu tüccarlarında ilgisini çekmiş olması muhtemeldir. Ayrıca bölgenin Demir Çağında Kelenderis'in hinterlandı olması ihtimalide göz ardı edilmemelidir.⁶²² Kelenderis sahip olduğu bu liman ve ikmal olanakları sebebiyle M.Ö. 7. yy'ın başlarından 19. yy'ın sonlarına kadar ticari aktivitesini ve önemini korumuştur. Kelenderis'in ekonomik yapısının daha çok hinterlandındaki coğrafyada üretilen mallar ile dışarıdan getirilen malların buluşmasına dayandığını söyleyebiliriz.

⁶¹⁹ Zoroğlu 2006, 242, (ünit 058)

⁶²⁰ Zoroğlu 1994 B, 21

⁶²¹ Kolonilerin kuruluş nedenleri; Hellas'ın topoğrafyasının artan nüfus yoğunluğunu kaldıramaması, kuraklık (Herodot IV 150-155), bireysel ya da kolektif toprak paylaşımında adaletsizlik ve ticaretin geliştirilmesidir. Görüleceği üzere bu sebeplerin çoğunluğu toprağın verimi, kullanımı yada paylaşımı üzerinedir. Ancak Kelenderis'in topoğrafyası toprak bakımından oldukça sınırlı olup ticaret konusunda ise çanak-çömlek dışında veri yoktur.

⁶²² Demir Çağında olmasada Antik Çağda Kelenderis Plinius tarafından bölge (regio celenderitis) olarak tanımlanmaktadır (Naturalis Historia 5, 27)

2.9. Nagidos

Kelenderis gibi Orta Dağlık Kilikya kentlerinden birisi olan Nagidos, Mersin ili, Bozyazı ilçesi sınırları içinde Anamur'un 10 km. doğusunda yer almaktadır. Kentte Demir Çağı yerleşimi Sini Çayı'nın doğusunda bulunan ve kentin akropolü olan Paşabeleni Tepesinde tespit edilmiştir. Tepe doğrudan denizden yükselmekte 68 m. rakımlı ve yaklaşık olarak 400 x 300 m. ebatlarındaki kireçtaşı tepe üzerindedir. Nagidos konumu gereği hem denizden hemde karadan ulaşılabilir bir konumdadır. Kentin hemen yanından denize karışan Sini Çayı ve batısındaki geniş tarım alanları Pirindu Bölgesindeki önemli merkezlerden birinin ortaya çıkmasında etkin olmuştur. Nagidos kazıları 1998-2002 yılları arasında gerçekleştirilmiş ve kazı sonuçları bir kitap halinde 2007 yılında yayınlanmıştır.⁶²³

Kentin bulunduğu Paşabeleni tepesinde yapılan kazılarda M.Ö. 5./4. yy'a tarihlenen surlar⁶²⁴, M.Ö. 7. yy ile M.Ö. 2. yy ikinci çeyreği arasında kullanıldığı belirlenmiş Arkaik Yerleşim, Yamaç evler⁶²⁵ ve Atatürk Parkı Nekropol Alanı, Gürlevik Nekropol Alanı ve Çubukoyağı köyü Nekropol alanı tespit edilmiştir. Bu nekropollerde Dromoslu ve Dromosu Olmayan Kaya Mezarları, urneler, taş ve pişmiş toprak Lahitler, taş ve pişmiş toprak levhalar ile çevrilmiş lahitler ve aile mezarlarından oluşmaktadır. Mezarların genel tarihlenmesi M.Ö. 6. yy'ın ikinci yarısı ve sonrasına aittir.⁶²⁶

Burada yapılan kazılarda Geometrik Dönem'e yada öncesine tarihlendirilebilecek herhangi bir buluntu ile karşılaşılmamıştır.⁶²⁷ Buluntular arasında Batı Anadolu ve Kıbrıs, Kilikya Boyalıları ile ilişkilendirilebilen vazolar ve figürinler ortaya çıkarılmıştır. Bu malzeme gruplarından vazoların büyük bölümünün Akropol'ün

⁶²³ Nagidos 2007

⁶²⁴ Durugönül 2002, 209

⁶²⁵ Bu mimarinin kazılarında sonucunda evlerin planlaması ile ilgili üç öneri ortaya atılmıştır. İlk öneride evlerin iki yada dört mekanlı, tek katlı oldukları ve yamaca teraslanarak oturduklarıdır. İkinci öneri ise ikili ev gruplarında yamaç eğiminden faydalanarak birinci katın üzerine ikinci katın çıkılmasıdır. Üçüncü öneri ise tek parselde dörtlü ev gruplarının iki ayrı teras hazırlanması suretiyle bağımsız konutlar biçimde düzenlenmesidir. Nagidos konutlarının genel karakteristiğinin Rhodos Vroulia ve Euboea'da Eretria Dystos yerleşimlerinde bulunan konutlar ile kıyaslamaya gidilmiştir (Nagidos 2007, 15-18). Kentin Muhtemel Demir Çağı yerleşimide yukarıda tarif edilen biçimde gelişmiş olmalıdır.

⁶²⁶ Nagidos 2007, 32, 39, 41

⁶²⁷ Nagidos 2007, 44

güneyinde yamaç evlerin bulunduğu ana kaya zemin üzerinden geldiği bildirilmiştir.⁶²⁸

Nagidos'ta en erken vazolardan bazıları, M.Ö. 7. yy'ın ikinci yarısına tarihlenen amphoralar, krater, İonia kasesi, skyphos, tabak ve testilerden oluşmaktadır. Bu seramikler arasında amphoraların Kıbrıs ve İonia kökenli oldukları tespit edilmiş⁶²⁹ olup M.Ö. 7. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başına tarihlenebilen Kıbrıs Amphora'larının Kıbrıs Arkaik I grubu örneklerinden belirlenmiştir.⁶³⁰ Krater ve skyphos gibi açık kaplarda Kıbrıs'ın Kırmızı üzerine siyah grubu örnekleri ile Samos örneklerinin Kıbrıs ve yerel taklitleri saptanmıştır.⁶³¹ İonia Kaselerinde ise ithal örnekler ile Meydancikkale⁶³² ve Kelenderis'te⁶³³ benzer seramik ortaya çıkarılmıştır. Skyphoslarda Euboa tipinin Doğu Akdeniz üretilen taklitleri ile Kıbrıs'tan ithal ve yerel üretim örneklerinin varlığı tespit edilmiştir.⁶³⁴

Nagidos'ta tespit edilen basit bant, lotus, zig zag ve iç içe daire bezemeli örneklerin Kıbrıs seramiğinin orijinal biçim özelliklerini takip ettiği bildirilmiştir.⁶³⁵ Nagidos'ta saptanan Kıbrıs Seramiği gruplarının Bikrom IV, Beyaz Boyalı IV, Kırmızı üzerine siyah II ve kırmızı astarlıdan oluştuğu tespit edilmiştir. Bu bulgular şehrin en erken M.Ö. 7. yüzyıl ortasında kurulmuş olabileceğine bir kanıt olarak görülmektedir.⁶³⁶

Nagidos'ta diğer bir buluntu grubunu pişmiş toprak heykelcikler oluşturmaktadır. Nagidos kazı malzemesinin en erken verilerini oluşturan bu eserler Adorant, Asker-biniciler ve hayvan heykelcikleri olmak üzere üç ana grupta değerlendirilmiştir. Eserlerin tipolojik ve stilistik karşılaştırılma yolu ile Samos, Kıbrıs ve Gözce örnekleriyle benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Ne varki Gözsüzce örneklerinde Fenike-Kıbrıs etkisinin daha yoğun görüldüğü belirtilmiştir.⁶³⁷ Eserler, M.Ö. 7. yy.'ın ortalarından M.Ö. 6. yy. sonları arasına tarihlenmişlerdir.⁶³⁸

⁶²⁸ Nagidos 2007, 43

⁶²⁹ Nagidos 2007, 50-52

⁶³⁰ Durugönül 2003, 245; Nagidos 2007, 43, 49

⁶³¹ Nagidos 2007, 54

⁶³² Arslan 2010, lev. 52 no. 359-360,

⁶³³ Arslan 2010, lev. 52 no. 363, 368

⁶³⁴ Nagidos 2007, 48, 59-62

⁶³⁵ Nagidos 2007, 49

⁶³⁶ Nagidos 2007, 47

⁶³⁷ Bu figürinler Mersin İli Bozyazı ilçesi Gözsüzce köyü sınırlarında bulunmuştur. Köy civarında yaklaşık 1 km doğuda bulunan bir tepe üzerinde Roma ve Bizans dönemine ait yerleşim bulunmaktadır. 1980 yılında Sarısu kaynağında tepenin batı eteklerinde Demir Çağı'na tarihlenen

Sonuç olarak yukarı arz edilen figürin ve en erken seramiklerin Samos'tan ziyade Kıbrıs'ı işaret etmesi, kent'in bir Samos kolonisi olması konusunda tereddütlerin oluşmasına neden olmaktadır. Ayrıca Kent'te yapılan kazılarda Kilikya Bölgesi'nde yer alan diğer kentlerde karşılaşılan kuşlu kase, Orientalizan ve geometrik seramik örnekleri yanında, Kyklad ithalleri ve aynı zamanda Proto Korinth ya da Korinth kökenli seramik örnekleriyle karşılaşılma-mış olması, Nagidos'un bir Grek kolonisi olarak kurulmuş olabileceği konusunda soru işaretleri oluşturmaktadır.⁶³⁹

Bu noktada seramik malzemedan yola çıkarak; Nagidostaki Doğu Grek-Yunan unsurlarının varlığının kendilerine en yakın üretim merkezi olan Kıbrıs'ı örnek almak suretiyle kendi tarzlarında üretim yaptıkları söylenebilir.⁶⁴⁰ Bu konuda en önemli bilgilerde ve Kıbrıs'daki Yunan merkezleriyle olan alış-veriş nedeniyle Yunan unsurların varlığı savunulabilmektedir. Nagidos Kenti'nin kuruluş döneminden itibaren özellikle Kıbrıs ile yakın ilişkileri bulunan bir ticaret merkezi olduğunu düşünülmektedir.⁶⁴¹ Oysa Kent, Antik Çağ yazarlarının verdiği bilgilere göre Nagidos Samos kolonisi olarak kurulmuştur.

figürinler bulunmuştur. Kilikya bölgesinde tespit edilen diğer figürinler Tarsus Gözlükule, Sirkeli ve birkaç adette Aydıçığın köylerinden olan Duruhan'da ve Kelenderis Kazısında bulunmuştur. Gözsüzce'de saptanan tipler; 1-silindirik ve oval gövdeli grup, 2-silindirik ve masfi işlenmiş gövdeli, kolların vücuttan ayrı konumlandığı ve başın sonradan eklendiği grup (scheemann) (bu grup Arslan tarafından 7 alt tipe ayrılarak değerlendirilmiştir), Adornat, ayakta bayanlar ve erkekler ile hayvanlar gruplamak mümkündür. Bu figürinler arasında asker tipinde yapılmış olanların erkeklerin Fenike'den Anadolu ve Kıta Yunanistana geçtikleri bildirilmiştir. Kadın figürinlerinin Suriye'de görülen Ashtar-İştar tapınımı ile ilgili oldukları ve adak amacıyla üretildikleri belirtilmiştir. Hayvan figürinlerinin ise atlardan ibaret olduğu ve adak amacıyla kullanıldıkları belirtilmiştir (Arslan 2001, 225-226). Bu gruplardan erkek figürinlerinden olan scheemann grubunun Kıbrıs ve Samos örnekleri ile benzediği belirtilmiş ve Tarsus örnekleride referans gösterilerek M.Ö. 8. yy'ın sonu ile M.Ö. 7. yy'ın ilk yarısına tarihlenmiştir. Adornat figürinler ise M.Ö. 7. yy'a tarihlenmiştir. Bayan figürinleri erken M.Ö. 6. yy ikinci çeyreğine tarihlenmiştir (Arslan 2001, 225-226). Bu figürinlerde Fenike-Kıbrıs etkisinin daha yoğun görüldüğü buna karşın Doğu Yunan etkisinin daha sınırlı olduğu belirtilmiştir (Arslan 2001, 231).

⁶³⁸ Nagidos 2007, 345-346

⁶³⁹ Nagidos 2007, 391

⁶⁴⁰ Nagidos 2007, 44

⁶⁴¹ Durugönül 2003, 246

3. Değerlendirme

Kilikya Bölgesinde, Geç Tunç Çağı ve Demir Çağına ait malzeme sununan 100 civarında yerleşim yeri yüzey araştırmaları ve kazı raporlarında yer almaktadır. Bu yerleşimlerden 20 kadarında Erken Demir Çağına ait malzemenin bulunduğu belirtilmektedir. Ne var ki söz konusu arkeolojik malzemenin nasıl bir taksonomi gösterdiği ve hangi kontekslerden elde edildiği gibi soruların cevapları büyük önem kazanmaktadır. Konu bu bağlamda değerlendirildiğinde Dağlık ve Ovalık Kilikya'da ki yerleşim sayısına oranla oldukça az sayıdaki kazının malzemesinin değerlendirilmesi daha çok önem arz etmektedir.

Kilikyada Kilise Tepe, Kinet Höyük ve Tarsus Gözlükule'de Erken Demir Çağına ait mimari tespit edilmiştir. Bu merkezlerde Erken Demir Çağı'nın Geç Tunç Çağına göre oldukça zayıf bir mimari sergilediği ve bu kazı yerlerinde depolama maksatlı açılmış birçok çukurun tespit edildiği bildirilmiştir. Kinet höyük'ün 12 B tabakasında OP/L alanında, Kilise tepede tabaka II E de (Stelli yapı)⁶⁴² doğu tarafta Demir Çağı materyali olan çukurlar ve Tarsus'ta geçiş dönemi ile ilgili tabakalarda çeşitli çukurlar bulunmuştur.⁶⁴³ Kilisetepe hafirlerine göre bu çukurların bazıları bugday ve benzeri malzemenin deposu olarak kullanılmıştır.⁶⁴⁴

Geç Tunç Çağında Kilikyada kuvvetli surlarla tahkim edilmiş ve görkemli binalarla imar edilmiş kentlerin nasıl olupta derme çatma yerleşimlere dönüştüğü konusu Kilikya tarih ve arkeolojisinin en büyük kırılma noktalarından birisini oluşturur.

Bu sorunun en bilindik ve genel cevabı; Hititlerinde yıkılmasına sebep olan Kavimler Göçüdür. Ancak bu cevap surlar ile tahkim edilmiş kentlerin nasıl küçük yerleşimlere dönüştüğünü açıklamaktan uzaktır. Kilise Tepe, Kinet Höyük, Tarsus Gözlükule ve Yumuktepede yapılan kazılarda Geç Tunç Çağının sonu ile Erken Demir Çağının başına ait tabaka yada yapı katlarının tümünün yangın geçirdiği tespit edilmiştir. Ancak bu kazı yerlerinde yangına eşlik eden herhangi bir saldırı yada şiddet olayına ait arkeolojik kalıntı yada buluntudan söz edilmemektedir. Bu durumda Kilikya'da Geç Tunç Çağı'nın bitişinin çeşitli kavimlerin bölge kentlerine saldırması sonucunda gerçekleştiği fikrinin kabulü mümkün değildir. Bu yangının

⁶⁴² Baker ve diğ. 1995, 151-155

⁶⁴³ Tarsus II, plan 24

⁶⁴⁴ Baker ve diğ. 1995, 155

yol açtığı yıkım ancak bir olaylar zincirinin son halkasıdır. Bu durum Hititler tarafından uzun bir süre zarfında oluşturulan ekonomik ve idari sistemin çöküşünün son olgusudur.⁶⁴⁵

Kilikyada kazıları yapılan merkezlerde yıkım tabakaları genel kanıya uyarak M.Ö. 1200 civarına tarihlenmektedir. Hattuşa'nın denetiminden çıkan Kilikya Bölgesinde ticaret yada yerleşim amacıyla yeni insan gruplarının geldiği bilinmektedir.⁶⁴⁶ Bu gruplarının yerel halk tarafından kültürel anlamda "sindirilmesi" oldukça uzun bir zaman almış olmalıdır. Bu dönemde yerel gelenekler ile yabancı unsurlar bir arada yürümüştür. M.Ö. 1200'den sonra gelenler ile bölge halkının kurduğu ilişkiler ticareti açığa çıkarmış ve Kilikya Demir Çağı kültürü oluşmuştur. Bu kültürün en önemli öğelerinden birini seramik malzeme oluşturmaktadır.

Kilikya Bölgesinde hem Geç Tunç Çağı malzemesi hemde Demir Çağı malzemesi veren merkezler Gözlükule, Yumuktepe, Kazanlı, Sirkeli, Kinet Höyük, Kilise Tepe ve Soli'dir.

Soli Höyük kazılarında Hitit döneminin sonlarına ait yangın tabakasında birkaç parça miken seramiği örneği ve bulla ortaya çıkarılmıştır. Bu tabakadan sonra 15,87 m. kodunda Miken Seramiği artış göstermektedir.⁶⁴⁷ Kilikyada ki diğer bir merkez olan Yumuk Tepe'de geç bronz çağı ait olan VII-V tabakalardan tabaka V'in bitişi M.Ö. 1200 yıllarına tarihlenmekte ve diğer merkezlere benzer biçimde yıkımla alakalı net bilgiler bulunmamaktadır. Bu tarihleme Hitit seramiğinin yanında ortaya çıkan birkaç miken seramiği parçasına göre yapılmıştır.⁶⁴⁸

Kinet höyükte yapılan kazılarda 12. yapı katında transisyonel dönem yerel boyalı seramiği ortaya çıkmaktadır. Bu malzeme arasında çark yapımı ve el yapımı örnekler bulunmaktadır. Bu yapı katında birkaç parça miken seramiğinin bulunduğu rapor edilmiştir. Bu miken seramikleri de geç Helladik III C dönemine ait olup Tarsus örnekleri ile beznerdirler.

Tarsusta Tunç Çağından Demir Çağına geçişte farklı etkiler gözlenmiştir. Geçiş dönemi seramiği üzerinde Geç Tunç Çağı gelenekleri ile beraber Miken etkisinin

⁶⁴⁵ Klengel 2002, 109. Bu döneme ait yazılı belgeler ve arkeolojik malzeme için Hawkins 1998, 20 dip not 106-Schoop 2003, 171-172.

⁶⁴⁶ Gates 2001 C

⁶⁴⁷ Yağcı 2003: 100

⁶⁴⁸ Garstang 1953: 242-243

görüldüğü belirtilmiştir.⁶⁴⁹ Ancak geçiş dönemi yerel boyalı seramiğinin hangi kaynak yada kaynaklardan etkilendiği konusunda kesin yargıya varmak mümkün değildir. Boyalı seramik üzerinde görülen bantlar, dalgalı çizgiler, kafes ve şevron süsleri değişik dönem ve yerleşim yerlerinde kullanılmıştır.⁶⁵⁰

Kilikya’da Orta Demir Çağı’nın gelişi ile birlikte yerleşim artarak Ovalık Kilikya’nın hemen her yerinde tespit edilmiştir. Bu yerleşimlerde Orta Demir Çağı’nın erken safhasında Beyaz Boyalı (White Painted), Kırmızı üzerine Siyah (black on red), Bikrom (bikrom) gibi Kıbrıs kökenli malzeme ile ve “yerel” unsurlardan oluşan seramik saptanmıştır. Kilikya Bölgesinde yüzey araştırmalarında da⁶⁵¹ saptanan bu seramik örnekleri Tarsus’ta Hanfmann tarafından “Kıbrıs Tipi Kilikya Boyalı Seramiği” adı altında incelemiştir.⁶⁵² Tarsus’ta seramik fırınları kazılarında Beyaz Boyalı (White Painted), Kırmızı üzerine Siyah (black on red) gruplarının seramiğinin % 25’lik bölümünü oluşturduğu bildirilmiştir.⁶⁵³

Kilise Tepede Beyaz Boyalı (White Painted) grubu en büyük seramik asamblesini oluşturur. Burada Kıbrıs’ın orjinal örnekleri yanında yerel üretime ait malzeme tespit edilmiştir.⁶⁵⁴ Kilikya Bölgesinde White Painted örneklerini Bozyazı, Silifke, Hüdüde, Lamas, Tömük/Elvanlı Höyük, Soli, Yumuk Tepe, Kazanlı, Zeytin İncirlik, Misis, Tanaverdi ve Karataş’ta bulunduğu belirtilmiştir.⁶⁵⁵

Kilikyada yerel olarak nitelenen malzemedeki bezeme şemasını kafes tarama, yatay yada dikey yerleştirilmiş yan yana üçgen veya dörtgenler, kelebek-kum saati denilen karşılıklı üçgen süsleri ve paralel çizgiler ve zig zag oluşturur. Bu bezeme şeması Alişar IV seramiğinde⁶⁵⁶, Gordion⁶⁵⁷, Amik Ovası⁶⁵⁸, Boğazköy⁶⁵⁹, Kaman

⁶⁴⁹ Tarsus II, 65

⁶⁵⁰ Genz 2000, 40, Ünlü 2005, 154, Mee 1998, 141, Batı Anadolu kıyılarında ki merkezler ile İç Batı Anadolu’da karşılaşılan Miken seramiğinin farklı olduğu bildirilmiştir.

⁶⁵¹ Gjerstad 1934, 155-157; Gjerstad 1948, 258-259; Seton Williams 1954:, 135-138; Mellink 1959, 79; French 1965, 181, fig. 12

⁶⁵² Tarsus III: 29, 37, 51-55

⁶⁵³ Tarsus III: 117, 118

⁶⁵⁴ Kilise Tepe 2007: 399, 402

⁶⁵⁵ Gjerstad 1948: 258-259

⁶⁵⁶ Osten 1937: 4M, Nr. 359, d2020, Fig. 436, Nr. 3-5e, 2300, c1693: 4bM: e1346, e1343, e255

⁶⁵⁷ Sams 1993: no. 611, 613, 618, 615, 620, 621, 633, 636, 638, 640, 709, 711, 712, 713, 714, 715, 718, 780, 781, 785, 803, 804, 805, 806, 810, 881, 882, 928, 926, 928, 935, 974

⁶⁵⁸ Osborne 2011: Lev. 32 type 12 A2a no. 13-14

⁶⁵⁹ Seeher 1995: 616, lev. 19 a; Parzinger 1996: 532, Lev. 2

Kalehöyük⁶⁶⁰, Tille Höyük⁶⁶¹, Xanthos⁶⁶² ve Kilikya Bölgesi'nde Lamas⁶⁶³, Tarsus⁶⁶⁴ ve Karatepe'de⁶⁶⁵

Bu bezeme unsurlarının Tarsus örnekleri Erken Demir Çağı ile Orta Demir Çağı tabaklarında yoğunlaşmaktadır.⁶⁶⁶ Orta Demir Çağı buluntularının bir bölümünün fırınlardan ele geçmiş olması ise bunların yerel üretim olduklarına işaret etmektedir.⁶⁶⁷

Yukarıda anlatılan bezeme modelleri yanında iç içe yarım yada iç içe tam daire süslemesi Kilise Tepe örnekleri arasında görülür. Kilise Tepe'de yarım iç içe daire süsü ile bezenmiş en erken örnekler Tabaka II'nin D yapı katında ortaya çıkarılmıştır.⁶⁶⁸ Kilise Tepe'de iç içe tam daire süslemesi Beyaz Boyalı ve Kırmızı üzerine Siyah seramik gruplarına ait, küresel gövdeli biçime sahip kaplar üzerinde görülmektedir. Bu kapların bezeme ve biçim bakımından benzer örnekleri Kıbrıs⁶⁶⁹, Al Mina⁶⁷⁰ ve Amik Ovası⁶⁷¹ yerleşimlerinde görülmektedir.

Kilikya Bölgesinde saptanan diğer grubuda Kırmızı üzerine Siyah "Black-on-Red" oluşturmaktadır. Söz konusu seramik grubunun M.Ö. 11. yy'da Kıbrıs'ta⁶⁷² ortaya çıktığı ve burdan Fenike, Suriye, Güney Levant, Dodekanes, Girit ve Kiliya Bölgesi'ne yayıldığı fikri ortaya atılmıştır.⁶⁷³ Ancak Mellaart bunun tam aksini iddia eder ve bunların Anadol'dan yayıldığını söyler.⁶⁷⁴ Gjerstad bu seramiğin Kilikya Bölgesindeki atölyelerde üretildiğini belirtir.⁶⁷⁵

⁶⁶⁰ Matsumura 2005: lev. 43 KL 88-P1014, lev. 46 KL 89-P366, lev. 74 KL 90 P112, lev. 85 KL90-P60, lev. 102 KL 90-P 146, lev. 127 KL 88-P 171, KL 89-P521, Lev. 145 KL 89-P136

⁶⁶¹ Summers 1993: fig. 37 no. 3, 5

⁶⁶² Metzger 1972: lev. 23, no. 96

⁶⁶³ Mellaart 1955: fig. 23

⁶⁶⁴ Tarsus III: fig. 56 no. 37, fig. 60 no. 157, Lev. 68 no. 445

⁶⁶⁵ Darga 1986: 398, lev. 5

⁶⁶⁶ Tarsus III: 165 vd.

⁶⁶⁷ Tarsus III, 48, dip not 43,197-198 no: 440, 442, 456

⁶⁶⁸ Kilise Tepe 2007: 364 no. 856

⁶⁶⁹ Gjerstad 1948: 314-315

⁶⁷⁰ Woolley 1938: 16-19

⁶⁷¹ Osborne 2011: Lev. 32 type 12 A1b no. 10

⁶⁷² Gjerstad 1948: 427, Schreiber 2002: 307

⁶⁷³ Schreiber 2002: 73-83

⁶⁷⁴ Mellart 1955, 120 vd.

⁶⁷⁵ Schreiber 2002, 278; Kinet Höyük 2007, 346-347, 362; Tarsus III, 50 Ancak Hanfmann tarafından Kıbrıs üretimi malzemenin bezeme kalitesinde fark bulunduğu belirtilerek göreceli değerlendirmeye gidilmiştir.

3.1. Kilikya Bölgesi Akdeniz-Ege İlişkileri ve Kolonisasyon Problemi

Kilikya Bölgesinde Ege ile olan ilk Miken Seramiği gösterir. Kilikya bölgesinde bu seramik grubuna ait örneklerin bulunduğu merkezler Dağlık Kilikya'da; Kilise Tepe⁶⁷⁶ ve Tömük Höyük/Kaledir.⁶⁷⁷ Ovalık Kilikya'da bu seramiğe ait örneklerin bulunduğu merkezler; Soli⁶⁷⁸, Yumuk Tepe⁶⁷⁹, Kazanlı Höyük⁶⁸⁰, Tarsus Gözlü Kule Höyük⁶⁸¹, Dervişli Höyük⁶⁸², Zeytinli Höyük⁶⁸³, Gavurköy Höyük⁶⁸⁴, Tenevardı I

⁶⁷⁶ Kilise Tepe 2007, 373-377

⁶⁷⁷ Diğer adı ile Elvanlı höyük Mersin İl merkezinin güney batısında Elvanlı ovasında Tömük (Elvanlı) İlçesinin güneyindedir. Höyük denizden yaklaşık 26 m.'lik rakıma sahip olup 150 m. çapındadır. Yerleşim Karapınar ve Karakız dereleri arasındadır. Gjerstad 1934,155: Mellaart 1958, 324: French 1965, 181, Fig. 12 no. 6-14

⁶⁷⁸ Gjerstad 1934, 158, 176-177: Seton-Williams 1954, 168: Mee 1978, 144: Yağcı 2001 A: Yağcı 2001 B, 162-163: Yağcı 2003 A, 8-15: Yağcı 2003 B, 97 vd.: Soli Höyük'de LB II a-b tabakalarında Bölgede örneklerinin çok sık görüldüğü üzere Miken ve White Slip II olarak adlandırılan Kıbrıs kökenli çanak parçaları bir arada bulunmuştur.

⁶⁷⁹ Garstang 1953, 243, 256, fig. 160 no. 1-2: Mee 1978, 133. Yumuk Tepe örnekleri V. ve IV. tabakalarda ele geçmiştir. V. tabaka buluntuları Geç Helladik III A ve B evrelerine tarihlenmiştir. IV. tabaka buluntularının Miken etkili yerel üretim? oldukları belirtilmiştir.

⁶⁸⁰ Kazanlı Höyük Mersin il merkezinin 7 km. kuzeydogusunda, Tarsus yolu üzerindeki Kazanlı ayırımından 1,7 km güneybatıda yer almaktadır. Akdeniz kıyısına 2 km uzaklıktadır. Höyüğün tepesi düz olup yaklaşık 50 m. çapında ve ova seviyesinden 15 m. yüksekliğindedir. Kazanlı Höyükte ilk araştırmalar Gjerstad tarafından yapılmış (Gjerstad 1934, 171,172,176,177,195) ve 1937 yılında yapılan kazılarda elde edilen miken malzemesinin küçük bir bölümü yayınlanmıştır (Garstang 1938, 18, pls. 7:3-6, 10:6). Bu kazıların ardından Adana Müzesinde bulunan Miken seramiği Mee tarafından tekrar değerlendirilmiştir (Mee 1978, 131-132). Kazanlı Höyükün Ashmolean Müzesinde bulunan örnekleri de Sherratt ve Crouwell tarafından değerlendirilmiştir (Sherratt-Crouwell 1987, 325-352).

⁶⁸¹ Tarsus Gözlükule'de 1934-1939, 1947 ve 1948 yılları arasında yapılan kazılarda elde edilen Miken Seramiği'nin büyük bir yıkımla son bulduğu belirtilen II A yapıları üzerinde bulunan II B tabakasından geldiği ortaya çıkarılmıştır (Mountjoy 2005: 83, Tarsus II). Ancak bu yapılar ve tabakada Miken Seramiği konteks ve stratigrafiye bağlı olmadan ele geçmiştir (Tarsus II: 205-208, 220-229). Bu nedenle, seramiğin tarihlendirilmesi kabaca M.Ö. 12. yy ile M.Ö. 11. yy'ın başına Geç Helladik III C (M.Ö. 1190- M.Ö. 1060) dönemine verilmiştir. Ancak bu seramiğin daha net bir tarih aralığına verilmesini sağlayacak stratigrafi ne Tarsus'ta nede bu malzemenin bulunduğu diğer Batı Anadolu merkezlerinde ortaya çıkarılamamıştır. Bu nedenle Kıta Yunanistan'da bulunan eserlerin stil özellikleri göz önüne alınarak Geç Helladik III C'nin orta evresine (M.Ö. 1090-MÖ.1060) tarihlenmiştir (Mountjoy 2005: 84-85). Tarsus'ta bulunan Miken Seramiğinin dış bağlantıları Kıta Yunanistan, Doğu Ege-Batı Anadolu, Girit, Kıbrıs ve Levant'tan oluşmaktadır. Ancak Kıbrıs'ta bulunan seramik Tarsus ile en kuvvetli bağlantıyı sunmaktadır (French 1975, 73-74: Mee 1978, 145, 150: Mountjoy 2005: 85-86).

⁶⁸² Adana il merkezinin 24 km. güneybatısında, Çaputçu-Dervişli yolunun güneyinde, Dervişli Köyü'nün 3 km. güneyinde yer alan 7 m. yüksekliğinde küçük bir höyüktür. Bu yerleşimde Submiken seramiği bulunduğu bildirilmiştir (Seton-Williams 1954, 135, 153: Mee 1978, 126).

⁶⁸³ Adana il merkezinin 17 km. batısında, Zeytinli Köyü'nün batı-güneybatısında, Tarsus-Adana tren yolundaki Zeytinli İstasyonu'nun yanında 20 m yüksekliğindedir. Yerleşimde Miken seramiğinin bulunduğu bildirilmiştir (Seton-Williams 1954, 135, 174)

⁶⁸⁴ Adana İli, Ceyhan ilçesinde, Yeniköy yakınlarında yer almaktadır. Gavurköy yerleşimi, ilk olarak Seton-Williams tarafından yürütülen araştırmalar kapsamında incelenmiştir (Seton-Williams 1954,135, 174: Mee 1978, 147).

Höyük⁶⁸⁵, Domuz Tepe⁶⁸⁶, Misis⁶⁸⁷, Vesli Höyük⁶⁸⁸, Çitnoğlu Çiftlik Höyük⁶⁸⁹, İslamkadı/Kırtepe Höyüğü⁶⁹⁰, Hesiğin Tepe⁶⁹¹, Soyalı Höyük⁶⁹², Pascu Höyük⁶⁹³, Sirkeli Höyük⁶⁹⁴, Boz Höyük⁶⁹⁵, Sultantepe Höyüğü⁶⁹⁶, Alapınar Höyük⁶⁹⁷, Tilan Höyük⁶⁹⁸ ve Kinet Höyük'tür⁶⁹⁹.

⁶⁸⁵ Adana il merkezinin güneyinde, Adana-Karatas karayolunun hemen batısında, Yenice Köyü arazisinde yer almaktadır. Höyük 3 m. yüksekliğinde, 100 m. çapındadır. Höyükte Submiken dönemi seramiğinin bulunduğu bildirilmiştir (Seton-Williams 1954, 135, 170). Höyük'ün 2000 yılında tarla tesfiyesi ile tamamen düzlenmiştir (<http://tayproject.org/> erişim 25/12/2012).

⁶⁸⁶ Adana il merkezinin güneydoğusunda, Misis'in yaklaşık 35 km güneybatısında, günümüz Akdeniz kıyı çizgisinden 12 km içeridedir. Develiören Köyü'nün 2.9 km güneyinde, Ceyhan Nehri'nin 200 m. doğusunda yer alan, 20 m yüksekliğinde, 100 x 150 m boyutlarında bir höyüktür. Kısmen kalker bir yükseltinin üzerindedir. Höyük üzerinde ilk olarak H. Goldman tarafından küçük bir sondaj kazısı yapılmış, ardından 1951 yılında yörede yüzey araştırmaları yapan Seton-Williams tarafından ziyaret edilmiştir (Seton-Williams 1954, 154).

⁶⁸⁷ Salmeri 2003, 208-210

⁶⁸⁸ Seton-Williams 1954, 172

⁶⁸⁹ Seton-Williams 1954, 135, 152, 154

⁶⁹⁰ Seton-Williams 1954, 135, 158; Mee 1978, 130

⁶⁹¹ Mee 1978, 129

⁶⁹² Mee 1978, 144

⁶⁹³ Seton-Williams 1954, 135, 166; Girginer 2007, 179

⁶⁹⁴ Höyükte yapılan yüzey araştırması ve kazılar Kalkolitik Dönemden Helenistik Dönemin sonuna kadar kesintisiz yerleşimin varlığına işaret etmektedir (Seton-Williams 1954, 121, 130, 168; Ehringhaus 1995 A: 1995 B: 1999 A: 1999 B: 2001: 2005; Hrouda 1997 A: 1997 B: 1997 C: 292-293 dipnot: 10; Novák-Kozal 2010).

Sirkeli Höyük'te sadece adet üç Miken seramiği parçası bulunmuştur. Bu örneklerin Sirkeli'de Tunç Çağına ait ilk Ege malları olduğu belirtilmiştir. Bunlardan bir tanesi Argolis kökenlidir ve Geç Helladik IIIA dönemine tarihlenmektedir. Tarsus-Gözlükule Höyüğünde, Erken Demir Çağına tarihlenen Geç Helladik IIIC seramiğinin varlığına karşın, Sirkeli'de bu gruba rastlanmamıştır. Ancak, Kilikya'daki diğer yerleşimlerde de görülen ve Geç Tunçtan Erken Demir Çağına geçiş evresine tarihlenen kafes süsü ile bezemeli seramik Sirkeli Höyük'te de görülmektedir. Ovalık Kilikya'da bu seramiğin benzeri örnekleri Tülek höyük'te de bulunmuştur (Tülek 2010: 76). Sirkeli Höyükte, Orta Demir Çağı çanaklarının büyük bir kısmı Kıbrıs kökenli veya Kıbrıs etkilidir. Özellikle Black-on-Red (Kırmızı üzerine Siyah), White Painted (Beyaz Boyalı) ve Bichrome (İki Renkli) mal gruplarının bulunduğu bildirilmiştir (Novák-Kozal 2011: 44).

⁶⁹⁵ Adana İli, Ceyhan İlçesi'nin doğusundaki Kuzucak Köyü'nün 2 km. batısında demiryolunun 150 m. güneyindedir. Höyük yaklaşık olarak 30 m. yüksekliğindedir (Seton-Williams 1954, 150; Girginer 2007, 176).

⁶⁹⁶ Seton-Williams 1954, 169; Mee 1978, 144

⁶⁹⁷ Adana İli, Kozan İlçesi'nin 12 km. güneydogusundaki Alapınar Köyü'nün doğusunda yer almaktadır. Kozan-Kadirli-Ceyhan karayolunun 4 km. batısında Alapınar Deresi'nin 150 m. doğusundadır. 100 x 300 m. boyutlarında ve 30 m. yüksekliğindedir. Höyük üzerinde Kalkolitik, Tunç Çağları malzemesinin yanı sıra geç dönemlere tarihlenen çanak-çömlek parçaları da bulunmaktadır. Bunların yanı sıra pişmiş toprak ağırlık ve ağırsaklar, taş ağırlıklar, pişmiş toprak amulet ve obsidyenler toplanmıştır (Seton-Williams 1954, 148; Mee 1978, 124; Girginer 2006, 299).

⁶⁹⁸ Adana İli, Kozan İlçesi, Tilan Köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Höyük 39 m. yüksekliktedir. Batısında doğal bir kayalık tepe yer almaktadır. Burada kaya basamakları, nişler ve kenarlı köseli bazen bir mekanı anımsatan kaya olukları görülmektedir. Höyük üzerinde yapılan yüzey araştırmalarında Kalkolitik Çağ boyalı çanak çömleği, el yapımı basit ağız kenarlı ETÇ kap parçaları ve çok sayıda Orta Tunç Çağı Suriye-Kilikya boyalı çanak-çömlek parçaları, ağırsak ve bir silindirik mühür toplanmıştır (Konyar 2006). Yerleşimde Miken Depolama kabı "Storage Jar" bulunduğu bildirilmiştir (Seton-Williams 1954, 135, 171).

Bu çalışmalarda; Kazanlı Höyük, Gözlükule, Yumuk Tepe, Tömük Höyük, Kinet Höyük ve Soli'den oluşan Kilikya Merkezlerinin Miken Seramiği buluntularının Doğu Ege Adaları, Batı Anadolu kıyıları ve Kıbrıs (Geç Kıbrıs II C ve Geç Kıbrıs III A) ile daha yakın bağlantılar sergilediği ortaya çıkarılmıştır.⁷⁰⁰ Ancak Kazanlı'da elde edilen birkaç parçanın kuzey-doğu Pelloponnes kökenli olduğu belirtilmiştir.⁷⁰¹ M.Ö. 8. yy'ın Kilikyada Grekler yeniden görülmeye başlar.

Orta Demir Çağında Kilikya'da Doğu Grek varlığı en çok seramik materyal ile kendini gösterir. Bu temasta Rhodos, Samos ve diğer İon kentlerinden gelen malzeme ortaya çıkmaktadır. Ancak Kilikya'nın Orta Demir Çağında ki ilk batılı misafirleri Kyklad adalarından gelenler olmuştur.⁷⁰² Kilikyada Doğu Grek ticari aktivitesinin başlaması M.Ö. 8. yy'ın sonlarında gerçekleşmiştir.⁷⁰³ Doğu Grek varlığının Asur belgelerine girmesinde bu tarihlerdedir.⁷⁰⁴ Kilikya Bölgesinde Doğu Grek seramiğinin zirveye çıktığı dönem ise M.Ö. 7. ve 6. yy'lardır. Bu durumun oluşmasında kuşkusuz ki Asur Devleti'nin M.Ö. 620 deki çökmesi ile sonuçlanan sürecin büyük payı vardır. Asur Devleti Kilikyada hüküm sürdüğü dönemde Grekler özellikle Que bölgesinde rahat hareket etme olanağı tanımamaktadır.⁷⁰⁵ Kilikyada Doğu Grek Seramiği M.Ö. 6. Yy'ın ortalarında yoğunlaşır ve giderek azalır. Bu azalmada Kilikya'nın Pers kontrolüne girmesi ve İon-Pers mücadelesinin etkisi vardır.

⁶⁹⁹ Gates 2000, 195; Gates 2007, 691

⁷⁰⁰ French 1975, 73-74; Mee 1978, 131-132; Sherratt-Crouwell 1987, 340-345; Yağcı 2003 B, 96-97; Mountjoy 2005, 85-86

⁷⁰¹ Sherratt-Crouwell 1987, 341

⁷⁰² Tarsus III, 116, 183

⁷⁰³ Cook 2006, 211-212

⁷⁰⁴ Lanfranchi 2000, 13 dip not 20

⁷⁰⁵ Luckenbill 1926 cilt 2, 40-41, 51, 61, Olmstead 1931, 266, Lanfranchi 2000, 14

3.2. Kilikya Bölgesinin Kuzey Suriye ve Levant ile olan Kültürel ve Ticari İlişkileri

M.Ö. 12. yüzyılın başlarında Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla bu devletin güneyindeki topraklarda Neo-Hitit beylikleri ortaya çıkmıştır. Bu beyliklerden Kilikya bölgesi dışındakiler; Kargamış, Gurgum, Kummuh, Melid, Bit Agusi (Arpad), Hamath ve Tel Tayinat'tır.

Kilikya Bölgesinin en yakınında ki doğu komşusu olan Amik Ovası'nın önemli yerleşimlerinde biri olan Tell Tayinat'ta (Kunulua)⁷⁰⁶ yapılan kazılarda yedi katman tespit edilmiştir.⁷⁰⁷ Höyükte 5. Katmanda Ege kökenli olabileceği belirtilen yöresel Miken III C:1 evresine ait çok miktarda seramiğin bulunduğu bildirilmiştir.⁷⁰⁸ Bu kazılarda "Alan I" olarak adlandırılan 6.-3. Katmanların yerel üretim Miken III C:1 evresine ait (Erken Demir I-M.Ö.12. Yüzyıl) Ege ile güçlü kültürel bağları olan seramik ve yerleşime sahne olduğu ortaya çıkarılmıştır.⁷⁰⁹ 2. Katmanda M.Ö. geç 9. yüzyıla ait (Demir II B yada Amik Oc evresi) tapınak yapısı⁷¹⁰ ve saray⁷¹¹ (erken demir II/ Geç Demir I) (M.Ö. 10.–erken 9. yüzyıl) ortaya çıkarılmıştır. Höyüğün doğu yamaçlarında oluşturulan ve "Alan 5" olarak adlandırılan alanda yapı zeminlerinde Kıbrıs-Geometrik grubu ve Kıbrıs-Fenike grubu ithal örnekleri ortaya çıkarılmıştır.⁷¹²

Amik ovası ve Kuzey Suriye'de ele geçen Miken seramiği örneklerinin kil özellikleri bakımından Kıbrıs ile benzer olduğu belirtilmiştir.⁷¹³ Tell Tayinat'ta bulunan Miken seramiği örneklerinin⁷¹⁴ benzerlerinin Kilikya Bölgesinde Tarsus, Kazanlı ve

⁷⁰⁶ Harrison ve diğ. 2006, 353: Tell Tayinat, Antakya İlinin doğusunda Antakya-Reyhanlı karayolunun hemen kuzeyinde Asi Nehri üzerindeki Demirköprü'nün 1.5 km. doğusunda olup rakım olarak, deniz seviyesine yakındır. Üst höyük ve alt höyük'ten (citadel) oluşan yerleşimin büyüklüğü takriben 500 m. (Doğu-Batı) ve 700 m. (Kuzey-Güney) boyutlarındadır.

⁷⁰⁷ Harrison ve diğ. 2006, 355. Bunlardan 7. Katman Erken Tunç Çağı'na aittir. Höyükte Erken Tunç Çağı katmanının hemen üzerinde 6. katman (Demir Çağı I-Amuq N evresi) ile Demir Çağı yerleşimi başlamaktadır. 4. Katmanın mimari kalıntıları büyük oranda tahrip olmuştur. Ancak bu katmanda kil ve kireç sıvalı silo olarak kullanılmış çukurlar ile döşeme taşlarından oluşturulmuş zeminler tespit edilmiştir. 3. Katmanın mimariden yoksun ve çukurlardan oluştuğu ortaya çıkarılmıştır.

⁷⁰⁸ a.g.e.

⁷⁰⁹ Harrison 2010, 84, 88-89: http://www.utoronto.ca/tap/reports/2006Report_tr.pdf sayfa 2,16:

http://www.utoronto.ca/tap/reports/2007Report_tr.pdf sayfa 6

⁷¹⁰ http://www.utoronto.ca/tap/reports/2007Report_tr.pdf sayfa 6

⁷¹¹ http://www.utoronto.ca/tap/reports/2005Report_tr.pdf sayfa 5-6

⁷¹² http://www.utoronto.ca/tap/reports/2008Report_tr.pdf sayfa 6

⁷¹³ Janeway 2011, 168

⁷¹⁴ Janeway 2011, 169, fig 1 no. 4, fig. 3 no. 1, 5, 6

Dağılbaz Höyükte bulunduğu bildirilmiştir.⁷¹⁵ Ayrıca Tell Tayinat yerleşiminin Erken Demir Çağı hayvan kalıntıları miktar ve türlerinin⁷¹⁶ Kinet Höyük⁷¹⁷ ile oran olarak benzerlik gösterdiği belirtilmiştir.

3.3. Yerleşim Dokusu

Kilikya Bölgesinde Yerleşim dokusunu içinde bulunduğu topoğrafya, jeopolitik konum ve oluşumlarına göre tasnif etmek mümkündür. Kilikyadaki yerleşimleri bu ölçütlere göre değerlendirdiğimizde; Limanlar ve Liman Kentleri, Kale Kentler ve Kaleler, Höyükler ve Yayla Kentleri şeklinde gruplandırma karşımıza çıkmaktadır. Bölgenin topoğrafyasına göre yapılan tasniflemede Dağlık Kilikyada bulunan kazısı yapılan kentlerden Kelenderis ve Nagidos'un Liman Kenti grubunda Kilise Tepe'nin ise Höyük grubuna dahil olduğunu söyleyebiliriz. Ovalık Kilikyada bulunan kentlerden Soli ve Kinet Höyük Liman Kenti, Tarsus ve Sirkeli höyük-düz yerleşme Karatepe'nin ise kale olduğunu söyleyebiliriz.

3.3.1. Dağlık Kilikya Yerleşim Dokusu:

Dağlık Kilikya'nın bölüm 1.3.1.1.'de anlatılan topoğrafyası yerleşim dokusunu da doğrudan etkilemiştir. Bölgede yerleşimler dar kıyı şeritleri, liman olmaya elverişli koylar ve akarsuların doldurduğu küçük kıyı ovaları ve çevresinde gelişmişlerdir. Ne var ki, bölgenin bu bölümünde yerleşim kurmak için geniş alanların bulunmaması ve ulaşım zorluğu kentleşmenin yavaş ve zor geliştiği bir coğrafya ortaya çıkarmaktadır. Doğu Dağlık Kilikya Bölgesinin topoğrafyası diğer iki bölümde olduğu gibi akarsu yataklarının oluşturduğu vadilerin böldüğü tepelerden ve kıyı ovalarından oluşmaktadır. Ancak Doğu Dağlık Kilikya Bölümü diğer iki bölüme göre daha alçak rakımlı tepeler ve daha geniş kıyı ovalarına sahiptir.

3.3.2. Ovalık Kilikya Yerleşim Dokusu:

Ovalık Kilikya Bölgesini tarıma uygun çok geniş toprakları yanında, Orta Anadolu'yu Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya ile Doğu Akdeniz'e bağlayan ticari ve stratejik yolları bünyesinde barındırması, bol su ve iklim gibi unsurlar, tarihin her döneminde iskan görmesine sebep olmuş ve Anadolu'nun istisna bölgelerinden birisi haline getirmiştir. Çukurova'da 19. yy'dan bugüne kadar yapılan

⁷¹⁵ Janeway 2011: 169, 170, 172, 173, 176

⁷¹⁶ Lipovitch 2007: 151

⁷¹⁷ İkrâm 2003: 292

arkeolojik araştırmaların sonucunda yerleşim yerlerinin akarsuların oluşturduğu doğal güzergahlar üzerinde yada bu güzergahların sonunda höyükleşme biçiminde var olduğunu söyleyebiliriz. Yüzey araştırmalarında Ovalık Kilikyada belirli bir bölgeden ziyade tespit edilen yerleşimlerin ovada homojen bir şekilde dağıldığını söyleyebiliriz.⁷¹⁸

Kilikya sahilleri boyunca ve buraların dağlık hinterlandında, Osmanlılar tarafından uygulanan yerleşik, göçebe ve yarı göçebe kırsal ekonomiler, bölgenin eski devirlerdeki tarıma dayalı ekonomik faaliyetleri konusunda önemli ipuçları sayılabilir.⁷¹⁹

4. Sonuç

Kilikya Bölgesi'nin M.Ö. 12. yüzyıl ile M.Ö. 7. yüzyıl arasında kültürel ve ticari ilişkilerinin seyrinde iki unsur belirleyici olmuştur. Bunlardan ilki Kilikya Bölgesinin Önyasya Coğrafyası içinde ki konumudur. Diğer unsur ise anılan dönemin siyasi-ticaret merkezlerinin Kilikya Bölgesi'nin doğu ve batısında bulunan coğrafyalara dağılmış olmasıdır. Bu iki unsur Kilikya Bölgesinin kültürel ve ticari ilişkilerinin doğu-batı hattı üzerinde değerlendirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Kilikya Bölgesinde bulunan dış kaynaklı maddi kültür kalıntıları ağırlıklı olarak Batıyı işaret etmektedir. Kilikya Bölgesi'nde Batı Anadolu, Ege Denizi ve Kıta Yunanistan'a ait maddi kültür kalıntıları ile Erken Demir Çağı'nda nadir karşılaşılmamıştır. Bu nedenle bölgede bu ürünlerin dağılımının ilk aşamada bireysel ve basit alışveriş şeklinde gerçekleşmiş olduğunu dışünebiliriz. Bu şekilde başlayan ticari aktivitenin bulunduğu bölge içinde artışı koloniler kurulması veya bölge yerleşimlerinde ticaret üslerinin (emporio) oluşması sürecini başlatmıştır. Bu sürecin daha da gelişmesi ithal gelen ürünlerin yerel taklitlerinin üretilmesi ve bu ürünlerin kültür öğeleri olarak ortaya çıkması olmuştur. Bu durum M.Ö. 12. yy'da Kilikya Bölgesi'nde ve Doğu Akdeniz'de⁷²⁰ Ege Stillerinde bezemeli seramik malzeme ile kendisini göstermektedir. Demir Çağında Kilikya Bölgesinde gördüğümüz durumun benzeri Levant Bölgesi⁷²¹ ve Amik Ovasında⁷²² bulunan yerleşimler içinde geçerlidir. Ancak

⁷¹⁸ Seton-Williams 1954, Fig. 5

⁷¹⁹ Yakar 2001, 38

⁷²⁰ Kearsley 1999, 109-137; D'Agata 1999, 17-55

⁷²¹ Taffet 2001, 128-131; Brown 2009, 139, fig. 1, 141-148;

⁷²² Casana 2009, 9-17

bu ticaret ve yol açtığı kentleşme Kilikya bölgesindeki⁷²³ benzer bir şekilde Levantta da⁷²⁴ M.Ö. 1200-900 yılları arasında Ege Göçleri sebebiyle duraklama dönemi geçirmiştir. Levant Bölgesi'nde M.Ö. 900'den sonra Mezopotamya'da kurulan Yeni Asur Devleti'nin önce nüfuzu ve sonra idaresi altına giren bu yerleşimlerin Ege ve Akdenizle olan sosyal ve ekonomik ilişkilerinin yoğunlaşarak geliştiğinden söz etmek mümkündür.⁷²⁵

Kilikya Bölgesinde Erken Demir Çağında Kinet Höyük, Tarsus Gözükule, Kilisetepe'de Geç Tunç Çağına göre hayli geri yerleşim dokusu gözlenmektedir. Bu dönemde anılan yerleşimlerin tümünde daha karasal aktivitelere dayalı bir yaşamın sürdüğü ortaya çıkarılmıştır.⁷²⁶ Orta Demir Çağında ise bölgede yerleşim sayısı artmıştır. Bu yerleşimlerden Kinet Höyükte yerleşim alanı sınırlanırken Tarsus'ta yapılar dış ölçülerinde genişletilmeden içten bölünerek inşa edilmişler yada ekleme geçirmişlerdir. Kara Tepe ve Domuz Tepe'de bulunan yerleşimler en başından kale olarak kurulmuşlardır. Sirkeli Höyüğe M.Ö. II. Bin sur duvarları tamir edilerek kullanılmıştır. Sirkeli Höyükte ayrıca bu sur duvarına bitişik mekanlar inşaa edilmiştir. Yumuktepe'de birbirine bitişik nizamda küçük odalardan oluşan yapılar ortaya çıkarılmıştır. Kilise Tepe'de Erken Demir Çağından gelen mimari terk edilerek iki yada üç odalı yapılar ortaya çıkarılmıştır. Bu yapıların aralarında oldukça geniş boş alanlar bırakılmıştır. Görüleceği üzere Kilikyada her bir yerleşimin planlaması farklıdır. Bu yerleşim dokusunun değişmesinde yerel ekonomik şartlar, topografyada meydana gelen değişiklikler veya nüfus hareketlerinin etkili olduğu düşünülmektedir.⁷²⁷

Yerleşim dokusu konusunda Kilikya Bölgesi'nin tümü için geçerli olan bir durum yerleşimlerin hiç birinde (Kara Höyük ve Sirkeli Höyük Sitadeli hariç olmak üzere) Erken Demir Çağında ve Orta Demir Çağında sur duvarı bulunmamasıdır. Bu konuda mevcut verilerimiz ne yazık ki kesin bir netice ortaya koymaya yetecek düzeyde değildir. Erken Demir Çağının başlarında Bölgenin tamamında görülen fakirleşme sur duvarı yapılmasına mahal bırakmamış olabilir. Ancak sonraki

⁷²³ Tarsus II, 58-59, 63: Gates 1999 A, 264-265: Gates 2002, 59: Gates 2009, 356: Hansen-Postgate 1999, 112

⁷²⁴ Wijngaarden 2002, 26-29: Gilboa 2005, 51-52: Serhal 2010, 122-128

⁷²⁵ Fletcher 2012, 212-215

⁷²⁶ Gates 2001 C

⁷²⁷ Gates 2006, 369

dönemlerde yani Erken Demir Çağının sonu ile Orta Demir Çağında sur duvarı yapılmaması hayli ilginçtir. Çünkü Orta Demir Çağında Kilikya Bölgesi sürekli olarak Asur tehdidi altında olup şiddet görmektedir. Belkide bu Asur baskısının kendisi yerleşim yerlerinde böyle bir savunma yapısının inşa edilmemesi için bir gerekçe olabilir. Ancak bölgede öne çıkan ve kazısı yapılan yerleşimlerin tümünün buldukları akarsuyun batısında gelişmelerini doğudan gelecek tehdiye karşı alınmış çok basit bir savunma önemli olarak algılamak mümkündür. Bölgede Pers vesayeti altındayken Nagidos, Kelenderis, Tarsus, Sirkeli Höyük ve Kinet Höyük gibi merkezlerde sur duvarları bulunmaktadır.

Kilikya Bölgesinde yerleşmelerin kültürel ilişkileri konusunda bilgi veren en önemli kaynak seramik malzemedir. Bunlardan M.Ö. 12.-11. yy'da Tarsus Gözlükule, Kinet Höyük ve Kilise Tepe'de tespit edilen geçiş dönemi seramiği biçim ve bezeme yönünden benzerlik taşımaktadır. Ayrıca Kinet Höyükte ve Gözlükulede kırmızı üzeri siyah (black on red) ve bikrom (Bichrom) gruplarının örnekleri Filistin-Amik ovası ile benzerlik sunar.

M.Ö. 11.-9. yy'larda Kinet Höyük, Karatepe, Tarsus Gözlü Kule, Yumuktepe ve Soli yerleşimlerinde Kıbrıs-Kilikya seramik grubunun varlığı görülür. Aynı tarihler içinde bu yerleşimlerden Yumuk Tepe, Kinet Höyük ve Tarsus Gözlükule'de Grek Geometrik Euboea ve Kyklad kökenli seramiğin düşük miktarlarda ortaya çıkmasıyla bölgedeki Geç Tunç Çağının sonunda görülen Grek varlığı tekrardan ancak çok hafif olarak hissedilmeye başlanır. M.Ö. 8. yy ve M.Ö. 7. yy'da Kelenderis, Kinet Höyük, Soli, Gözlükule ve Yumuktepede "Doğu Grek" biçim ve motiflerinin görüldüğü seramik ciddi anlamda kendisini göstermeye başlar. Bu yüzyıllarda Kilise tepe, Soli ve Kelenderis'te Kıbrıs seramiğinin görülmeye devam ettiğini, bu merkezlerden Kilise tepe'de ve Tarsus Gözlü Kulede hem yerel hemde ithal örneklerin bulunduğu bildirilmiştir. Kilikya Bölgesinde M.Ö. 8. yy'a ait Asur Seramiği Kinet Höyük ve Tarsus Gözlü Kulede tespit edilmiştir.

Kilikya Bölgesinde M.Ö. 7. yy'dan M.Ö. erken 6. yy aralığına denk gelen dönemde ise Kıbrıs-Kilikya Bölgesel kültürünün bölgeden çekilmiş olduğu bunun yerine Doğu Grek kültürü geçtiğini söyleyebiliriz. Bölge seramiğinde M.Ö. 6. yy'ın ikinci yarısından sonrada Ege kültürlerinin dominant etkileri gözlenmeye devam eder.

Kilikya Bölgesinde seramik üretiminin yapıldığı merkezler Tarsus Gözlükule, Kilise tepe, Kinet Höyük ve Kelenderis'tir?. Bu merkezlerden Gözlükule ve Kilise Tepede M.Ö. 750-650 arasına ait Kıbrıs taklitleri ve black on red gruplarına ait seramik üretilmiştir. Kinet Höyük ve Kelenderis'te? İse M.Ö. 7. yy ve 6. yy'a İon kültür özelliklerini yansıtan seramik imal edilmiştir. Bu fırınlar Que Bölgesinde Doğu Grek ticaretinin etkin biçimde görüldüğü bir zamana tekabül eder.

Kilikya Bölgesinde Doğu Grek seramiğinin biçim ve bezeme stillerindeki artış olgusu, bölgede Doğu Egeli yerleşimcilerin varlığını akla getirsede, M.Ö. 8.-7. yy'larda mimari yada diğer buluntular arasında yerleşimcilerin etnik kökenine ait belgeler bulunmamaktadır.

Kilikya'nın Doğu Akdeniz ticaretinin İonlar eli ile önemli aktörlerinden birisi olduğu ve iç bölgelerdeki üretici ve tüketici için direkt bağlantı noktası olması muhtemeldir. ⁷²⁸ Konu bu bağlamda değerlendirildiğinde Kilikyada üretimin deniz ticareti ile gelen kültürel akımlara bağlı şekillendiği düşünülebilir.

Kilikya'da M.Ö. 9. yy 7. yy arasında görülen Asur varlığı kültürel yada ticari etkinlik olmayıp doğrudan bölgenin kaynaklarını kullanılmasına yöneliktir. Bölge M.Ö. 9. yy ile 7. yy'ın sonuna kadar Asur vesayeti altında kalmıştır. M.Ö. 612'de bu imparatorluğun çöküşü ile bağımsız olan Kilikya M.Ö. 547 Pers idaresine girmiştir. Asurlular Kilikya bölgesinde şiddete dayalı bir politika güderek varlıklarını hissettirmişlerdir. Asurluların bu politikasına bağlı olarak Kilikya bölgesinde birkaç mühür ve birkaç tablet dışında Asura ait maddi kültür kalıntlarına rastlanmaz. Bu durumun tam tersi, bölgede M.Ö. 8. yy'ın sonlarından itibaren Doğu Grekler maddi kültür kalıntıları ile beraber görülmeye başlanır. Bu durum Greklerin Asurluların şiddet politikasının aksine ticaret ile bölgeye gelmiş olmalarına bağlıdır. Doğu Greklerin bölgeye olan ilgilerinin sebebi Kilikya'nın konumu, bölgenin ticaret olanakları ve doğal kaynaklarıdır. ⁷²⁹

Kilikyada Erken Demir Çağında, hem mimaride hemde buluntularda top yekün bir fakirleşme görülmektedir. Orta Demir Çağında ise mimaride kendi içinde bölünen mekanlar görülmeye başlamış ve buluntularda gözle görülür bir çeşitlilik ortaya çıkmıştır.

⁷²⁸ Gates 2006 A, 370

⁷²⁹ Bing 1971, 100

Haritalar Listesi

Harita 1	Kilikya Bölgesi yerleşimleri (Arslan 2011, Abb. 2)
Harita 2	Göksu Havzası (Buldur ve diğ. 2007, Şekil 1)
Harita 3	Göksu havzası Topografik Haritası (Buldur ve diğ. 2007, Şekil 2)
Harita 4	Salmeri yüzey araştırması haritası (Salmeri 2002, Fig. 1)
Harita 5	İskenderun yüzey araştırması haritası-94 numaralı yerleşim yeri- (Killebrew 2011, Map 1)
Harita 6-7	Sirkeli Höyük ve çevresine ait harita http://sirkeli.unibe.ch/tr/files/2013/02/MisisBerge_001.jpg
Harita 8	Karatepe ve Domuz Tepe Haritası (Çambel 2003, Harita 1)
Harita 9	Karatepe Topoğrafik Harita (Çambel 2001)
Harita 10	Kilise Tepe topoğrafik harita (Kilise Tepe 2007, Fig. 471)
Harita 11	Kilise Tepe ve civarı (Barker 1995, Fig. 1)
Harita 12	Kelenderis genel planı
Harita 13	Kelenderis Liman ve çevresi topoğrafik planı (Kelenderis Kazı Arşivi)

Planlar Listesi

Plan 1	Kinet Höyük ve Çevresi Topoğrafik Planı (Gates 2012, Resim. 1)
Plan 2	Kinet Höyük OP V/A” ve “V/B alanları planı (Gates 2003: fig. 8)
Plan 3	Kinet Höyük “OP L” alanı 12. yapı katı planı (Gates 2001 C)
Plan 4	Kinet Höyük “OP E/H” alanı 7. ve 8. yapı katı planı (Gates 1999 A, Fig. 7)
Plan 5	Kinet Höyük “OP E/H/C” alanları 7. Yapı katı planı (Gates 2003, Fig. 3)
Plan 6	Kinet Höyük “OP E/H/C” alanları 7. Yapı katı planı (Gates 2003, Fig. 4)
Plan 7	Kinet Höyük “Op. K4-K9” 7. Yapı katı doğu teras planı (Gates 2003 fig. 7)
Plan 8	Kinet Höyük “OP E/H/C/C II” alanları 6. Yapı katı planı (Gates 1999 A, fig. 2)
Plan 9	Sirkeli Höyük Topoğrafik Plan (Hrouda ve diğerleri 1997, Abb. 4)

Plan 10	Sirkeli Höyük Topografik Plan (Hrouda ve diğerleri 1997, Abb. 1)
Plan 11	Sirkeli Höyük 7-11 numaralı açmaların planı (Hrouda ve diğerleri 2007, Abb. 16)
Plan 12	Karatepe saray kompleksi (Çambel 2001)
Plan 13	Karatepe saray kompleksi 1. ve 2. Yapım evreleri (Çambel 2001)
Plan 14	Karatepe saray kompleksi 3. ve 4. Yapım evreleri (Çambel 2001)
Plan 15	Domuztepe Demir Çağı Tabakaları (Çambel 1988, resim 6)
Plan 16	Domuztepe Demir Çağı Yerleşimi (Çambel 1988, resim 19)
Plan 17	Domuztepe Demir Çağı Yerleşimi (Çambel 1994, resim 14)
Plan 18	Tarsus Gözlükule Topografik Plan (Tarsus III, Plan VII)
Plan 19	Tarsus Gözlükule E.D.Ç. tabakası planı (Tarsus III, Plan I)
Plan 20	Tarsus Gözlükule O.D.Ç. tabakası planı (Tarsus III, Plan II)
Plan 21	Tarsus Gözlükule O.D.Ç. tabakası planı (Tarsus III, Plan III)
Plan 22	Yumuktepe topografik plan (Sevin-Caneva 1996, resim 1)
Plan 23	Yumuktepe IV. ve III. Tabaka planları (Garstang 1953)
Plan 24	Soli Höyük Plan (Yağcı 2011)
Plan 25	Kilise Tepe topografik plan (Postgate 1996, Fig. 2)
Plan 26	Kilise Tepe topografik plan üzerinde gösterilen kazı alanları (Postgate 2009, Plan 2)
Plan 27	Kilise Tepe tabaka II yapı katları (Jackson-Postgate 2009, Plan 2)
Plan 28	Kilise Tepe tabaka II a-b yapı katları
Plan 29	Kilise Tepe Tabaka II f yapı katı (Kilise Tepe 2007, Fig. 499)
Plan 30	Kilise Tepe Tabaka II f yapı katı seramik fırını (KiliseTepe 2007, fig. 147)
Plan 31	Kilise Tepe Tabaka II f yapı katı seramik fırını (Kilise Tepe 2007, Fig. 151)
Plan 32	Kilise Tepe Tabaka II e yapı katı (Kilise Tepe 2007, Fig. 497)
Plan 33 a	Kilise Tepe Tabaka II a-d yapı katları planı (Kilise Tepe 2007, fig. 492)
Plan 33 b	Kilise Tepe Tabaka II a yapı katı planı
Plan 34 a ve b	Kilise Tepe Tabaka II a-d ve e yapı katları planı (Jackson-Postgate

	2009, Plan 2)
Plan 35	Kilise Tepe K/L 14 plankareleri yeri (Jackson-Postgate 2011, Plan 1)
Plan 36	Kilise Tepe K 14 plankaresi kesiti (Jackson-Postgate 2011, Plan 4)
Plan 37	Kilise Tepe Tabaka II d ve e yapı katları plan (Kilise Tepe 2007, fig. 496)
Plan 38	Kelenderis Aşağı Şehir Sondajı Planı (Kelenderis Kazı Arşivi)

Resimler Listesi

Resim 1	Taşeli Platosunun Bereket Köyü'nden
Resim 2	Taşeli Platosunun Gülнар-Aydıncık Karayolundan
Resim 3	Mut Çukuru'nun Kilise Tepe'den görünümü
Resim 4	Menetler Çiftliği/Höyüğü/Efendiğa Çiftliği seramik malzemesi (Tülek 2012; Resim 10)
Resim 5	Kamışlı Höyük Seramik malzemesi (Tülek 2008; Çizim: 3)
Resim 6	Dağlıbaz Höyük Miken Seramiği örneği (Lehmann ve diğ. 2008; 172)
Resim 7	Kinet Höyük ve civarı (Gates 2012, resim 2)
Resim 8	Kinet Höyük E.D.Ç. seramik örneği (Gates 2001 C,fig. 4, no. 8)
Resim 9	Kinet Höyük E.D.Ç. seramik örnekleri (Gates 2001 C,fig. 7)
Resim 10	(Gates 2001C, Fig. 10 no. 2, 3)
Resim 11	Kinet Höyük E.D.Ç. seramik formlarına ait örnekler (Gates 2001C, Fig.6)
Resim 12	Kinet Höyük E.D.Ç. seramik formlarına ait örnekler (Gates 2001C, Fig. 9)
Resim 13	Kinet Höyük E.D.Ç. seramik formlarına ait örnekler (Gates 2001C, fig. 8)
Resim 14	Kinet Höyük E.D.Ç. seramik formlarına ait örnekler (Gates 2001 C, fig. 6)
Resim 15	Kinet Höyük E.D.Ç. seramik formlarına ait örnekler (Gates 2001 C, Fig. 9)
Resim 16	Kinet Höyük O.D.Ç. Figürin örneği (Gates 2005, fig. 11)

Resim 17	Kinet Höyük O.D.Ç. Figürin örneği (Gates 2005, fig. 11)
Resim 18	Kinet Höyük O.D.Ç. damga mühür örneği (Gates 2005, fig. 13)
Resim 19	Kinet Höyük O.D.Ç. NeoAsur mührü (Gates 2008: fig. 11)
Resim 20	Kinet Höyük O.D.Ç. NeoAsur mührü (Gates 2008: fig. 12)
Resim 21	Kinet Höyük 8. Yapı katı yerleşimi (Gates 2004: fig. 5)
Resim 22	Kinet Höyük Fenike Şişesi örneği (Gates 1999: fig. 6)
Resim 23	Kinet Höyük O.D.Ç. seramik örneği (Gates 2005, fig. 14)
Resim 24	Kinet Höyük O.D.Ç. seramik örnekleri (Gates 2009: fig. 15)
Resim 25	Sirkeli Höyük Kıbrıs-Arkaik Bikrom IV ve Beyaz astarlı I gruplarına ait seramik (Hrouda ve diğerleri 1997, abb. 26)
Resim 26	Sirkeli Höyük Rhodos Kuşlu Kasesi örneği(Hrouda 1998)
Resim 27	Sirkeli Höyük Kiklad Seramiği örneği (Hrouda 1998)
Resim 28	Sirkeli Höyük Kiklad seramiği örneği (Novak 2011)
Resim 29	Sirkeli Höyük madeni buluntular (Hrouda ve diğerleri 1997, abb. 28-29)
Resim 30	Sirkeli Höyük figürin örnekleri (Hrouda ve diğerleri 1997, abb. 31)
Resim 31	Tarsus Gözlü Kule A. Özyar dönemi kazı alanı
Resim 32	Tarsus Gözlü Kule A. Özyar dönemi kazıları seramik örneği (Özyar ve diğerleri 2009, resim 11)
Resim 33-36	Tarsus Gözlü Kule E.D.Ç. örnekleri (Tarsus III: Lev. 55, 59, 64 115)
Resim 37-39	Tarsus Gözlü Kule O.D.Ç. örnekleri (Tarsus III: lev. 65, 121)
Resim 40-41	Tarsus Gözlü Kule O.D.Ç. örnekleri- Kıbrıs Geometrik II ve III- (Tarsus III: lev. 65, 70 121)
Resim 42	Tarsus Gözlü Kule O.D.Ç. örnekleri-Kilikya Beyaz Boyalısı- (Tarsus III, lev. 68, 69)
Resim 43	Tarsus Gözlü Kule O.D.Ç. örnekleri-Bikrom III, (Tarsus III: Lev. 71)
Resim 44	Tarsus Gözlü Kule O.D.Ç. örnekleri-Kırmızı üzerine Siyah(Tarsus III: Lev. 123)

Resim 45	Tarsus Gözlü Kule O.D.Ç. örnekleri-Kıbrıs Seramiği Yerel Üretimleri (Tarsus III: Lev. 72, 73)
Resim 46	Tarsus Gözlü Kule O.D.Ç. örnekleri-Kilikya Beyaz boyalıları(Tarsus III: Lev. 74)
Resim 47	Tarsus Gözlü Kule O.D.Ç. örnekleri-Kıbrıs Seramiği Taklitleri(Tarsus III, lev. 68, 73)
Resim 48	Yumuktepe, Caneva kazıları IV. ve III. Tabaka yapısı (Caneva-Köroğlu 2010, fig. 113 a)
Resim 49	Yumuktepe, Caneva kazıları doğu açmaları IV. ve III. Tabaka yapısı (Caneva-Köroğlu 2010, fig. 113 b)
Resim 50	Yumuktepe Caneva kazıları (Caneva-Köroğlu 2010)
Resim 51	Yumuktepe Caneva kazıları seramik örnekleri (Caneva-Köroğlu 2006, resim 4)
Resim 52	Yumuktepe Caneva kazıları seramik örnekleri (Caneva-Köroğlu 2010, fig. 117)
Resim 53	Soli Höyük O.D.Ç. yapısı (Canlier 2007, resim 49)
Resim 54	Soli Höyük G7 ve G9 açmaları (Yağcı 2004)
Resim 55	Soli Höyük H 8 açması mimari terra cotta parçaları (Yağcı 2006, resim 12)
Resim 56	Soli Höyük mimari terra cotta parçaları (Yağcı Soli Pompeiopolis 2012 Kazıları-resim 2, http://www.soli-pompeiopolis.com/icerik/63/2012-kazilari-on-rapor.html)
Resim 57-62	Kilise Tepe Tabaka II f yapı katı seramik fırını (Kilise Tepe 2007, Fig. 148-150, 152-154)
Resim 63-66	Kilise Tepe Tabaka II f yapı katı seramik fırını boya bezemeli örnekleri (Kilise Tepe 2007, Fig. 394 no. 7,8,10,12)
Resim 67-72	Kilise Tepe Tabaka II f yapı katı seramik fırını Yalın Beyaz Astarlı IV örnekleri (Kilise Tepe 2007, fig. 394 no. 714, 718, 720, 728, 730)
Resim 73	Kelenderis iç içe daire bezemeli örnekler (Kelenderis Kazı Arşivi)
Resim 74	Kilise Tepe Tabaka II e yapı katı oda e6 (Kilise Tepe 2007, fig.

	143)
Resim 75	Kilise Tepe Tabaka II e yapı katı seramik örneği (Kilise Tepe 2007, fig. 401 no. 843)
Resim 76	Kilise Tepe Tabaka II e yapı katı seramik örneği (Kilise Tepe 2007, fig. 397 no.774)
Resim 77 a ve b	Kilise Tepe Tabaka II e yapı katı seramik örneği (Kilise Tepe 2007, fig. 396 no. 763)
Resim 78	Kilise Tepe Tabaka II e yapı katı seramik örneği
Resim 79	Kilise Tepe Tabaka II e yapı katı seramik örneği (Kilise Tepe 2007, fig. 407 no. 946)
Resim 80	Kilise Tepe Tabaka II e yapı katı seramik örneği (Kilise Tepe 2007, Fig. 398 no. 787)
Resim 81	Kilise Tepe Tabaka II e yapı katı seramik örneği (Kilise Tepe 2007, fig. 400 no. 811)
Resim 82	Kilise Tepe Tabaka II e yapı katı seramik örneği (Kilise Tepe 2007, fig. 402 no. 863)
Resim 83	Kilise Tepe Tabaka II e yapı katı seramik örneği (Kilise Tepe 2007, fig. 405 no. 919)
Resim 84	Kilise Tepe Tabaka II e yapı katı figürin örnekleri (Kilise Tepe 2007, fig. 434 no. 1506, 1508)
Resim 85	Kilise Tepe Tabaka II a-d yapı katları (Kilise Tepe 2007, fig. 97)
Resim 86	Kilise Tepe Tabaka II d ve e yapı katları (Jackson-Postgate 2011, resim 4)
Resim 87	Kilise Tepe Stelli Bina Steli (Kilise Tepe 2007, fig. 469)
Resim 88	Kilise Tepe Tabaka II a-d yapı katları seramik örneği(Kilise Tepe 2007, Fig. 405 no. 912)
Resim 89	Kilise Tepe Tabaka II a-d yapı katları seramik örneği (Kilise Tepe 2007 fig. 398, no. 784)
Resim 90	Kilise Tepe Tabaka II a-d yapı katları seramik örneği (Kilise Tepe 2007 fig. 398, no. 785)
Resim 91 a-b	Kilise Tepe Tabaka II a-d yapı katları seramik örneği (Kilise Tepe

	2007, fig. 399 no. 795)
Resim 92	Kilise Tepe Tabaka II a-d yapı katları seramik örneği (Kilise Tepe 2007 fig. 397 no.781)
Resim 93	Kilise Tepe Tabaka II a-d yapı katları seramik örneği (Kilise Tepe 2007 fig. 404 no. 909)
Resim 94	Kilise Tepe Tabaka II a-d yapı katları seramik örneği (Kilise Tepe 2007, fig. 405 no. 918)
Resim 95	Kilise Tepe Tabaka II a-d yapı katları seramik örneği (Kilise Tepe 2007, fig. 406 no. 924)
Resim 96	Kilise Tepe Tabaka II a-d yapı katları seramik örneği (kilise Tepe 2007, Fig. 397, no. 783)
Resim 97	Kilise Tepe Tabaka II a-d yapı katları “Kindergarten Ware” seramik örneği (Kilise Tepe 2007, fig. 402 no. 861)
Resim 98	Kilise Tepe Tabaka II a-d yapı katları kafes bezemeli seramik örnekleri (Kilise Tepe 2007: fig. 400, 402)
Resim 99-103	Kilise Tepe Tabaka II d yapı katı Miken seramiği örnekleri (Kilise Tepe 2007, fig. 408 no. 951, 955, 956, fig. 409, fig. 409 no. 959)
Resim 104 a-b	Kilise Tepe K/L 14 plankareleri Tabaka II d-g yapı katları açması
Resim 105	Kilise Tepe O.D.Ç. öğütme taşı örnekleri (Şerifoğlu 2012, resim 1)
Resim 106 a-c	Kilise Tepe K/L 14 plankareleri Beyaz Boyalı IV grubu örnekleri
Resim 107 a-c	Kilise Tepe K/L 14 plankareleri Beyaz Boyalı IV grubu örnekleri
Resim 108	Kelenderis Limanı ve Çevresi
Resim 109	Kelenderis genel görünüm
Resim 110	Kelenderis Akropol ve çevresi genel görünümü
Resim 111	Kelenderis O.D.Ç. seramik örneği
Resim 112	Kelenderis O.D.Ç. seramik örneği
Resim 113	Kelenderis O.D.Ç. seramik örneği
Resim 114	Kelenderis O.D.Ç. seramik örneği
Resim 115	Kelenderis O.D.Ç. seramik örneği
Resim 116	Kelenderis O.D.Ç. seramik örneği

Resim 117	Kelenderis Doğu Grek Seramik örneği (Arslan 2010, lev. 21)
Resim 118	Kelenderis Adorant Figürin (Zoroğlu 2007, resim 1-4)
Resim 119	Kelenderis Doğu Grek Seramik örneği (Zoroğlu 2006, resim 5)

Kısaltmalar ve Kaynakça⁷³⁰

Ahrens 2010

Ahrens A.-E. Kozal-M. Novak “Sirkeli Höyük in Smooth Cilicia, A General Overview from the 4th to 1st Millennium BC” ICAANE Proceedings of the 6th International Congress of the Archaeology of the Ancient Near East vol. 2, 2010, 55-75

Akman 2007

Akman M.-H. Çambel “Karatepe-Aslantaş ve Domuztepe 2005 Yılı Çalışmaları” 28. KST 1. cilt, 2007, 1-9

Akurgal 1997

Akurgal E. Eski İzmir I, Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı, Ankara, 1997

Alkım 1965

Alkım U. B. “The Road From Sam'al to Asitawandawa” Anadolu Araştırmaları; Helmuth Theodor Bossert'in Hatırasına Armağan, Cilt II, Sayı 1-2, İstanbul, 1965, 1-45

Arslan 2001

Arslan N. “Eisenzeitliche Terrakoten aus Gözce” La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux (IIe millénaire av. J.-C. – IVe siècle ap. J.-C.)-Kilikya: Mekanlar ve Yerel Güçler (M.Ö 2. binyıl - M.S. 4. yüzyıl), E. Jean, A. M. Dinçol, S. Durugönül (ed.), 2001, 215-249

Arslan 2010

Arslan N. Kilikya Demir Çağı Seramiği, İthal Boyalı Seramikler ve İlişkiler, İstanbul, 2010

Arslan 2011

Arslan N. “Eisenzeitliche Keramik aus Kilikien” Hellenismus in der Kilikia Pedias Byzas 14, A. Hoffmann, R. Posamentir, M. H. Sayar (ed.), 2011, 1-17

Bahar 1996

Bahar H.-G. Karauğuz-Ö. Koçak, Eski Çağ Konya Araştırmaları I, İstanbul, 1996

⁷³⁰ Kaynakçada AJA kısaltmaları esas alınmıştır.

Bahar 1999

Bahar H. "The Konya Region in the Iron Age and Its Relations with Cilicia" AnatSt, Vol. 49, Anatolian Iron Ages 4. Proceedings of the Fourth Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Mersin, 19-23 May 1997, 1999, 1-10

Bahar-Koçak 2003

Bahar H.-Ö. Koçak "Konya-Hatunsaray Yerleşmesinde Erken Demir Çağı Çanak Çömleği" Identifying Changes: the Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions (Proceedings of the International Workshop, Istanbul, November 8-9, 2002), B. Fischer, H. Genz, E. Jean, K. Köroğlu (ed), , İstanbul, 2003, 193-198

Bahar-Koçak 2004

Bahar H.-Ö. Koçak, Eskiçağ Konya Araştırmaları 2, Konya, 2004

Baker ve diğerleri 1995

Baker H. D.-D. Collon-J. D. Hawkins-T. Pollard-J. N. Postgate-D. Symington-D. Thomas "Kilise Tepe 1994" AnatSt vol. 45, 1995, 139-193

Barnett 1953

Barnett R. D. "Karatepe, the Key to the Hittite Hieroglyphs" AnatSt vol. 3, 1953, 53-95

Barnett 1953

Barnett R.D. "Mopsos" JHS vol. 73, 1953, 140-143

Beal 1992

Beal R. H. "The Location of Cilician Ura" AnatSt, Vol. 42, 1992, 65-73

Beaufort 1817

Beaufort F. Karamania, London, 1817

Bikoulis 2012

Bikoulis P. "Revisiting Prehistoric Sites in The Göksu Valley: A GIS and Social Network Approach" AnatSt vol. 62, 2012, 35-61

Bing 1969

Bing J. D., A History of Cilicia During The Assyrian Period, Indiana University,

Doktora Tezi, 1969

Bing 1971

Bing J. D. "Tarsus: A Forgotten Colony of Lindos" JNES 30, 99-109

Bing 1985

Bing J. D. "Sissu/Issus and Phoenicians in Cilicia" AJAH 10, 97-123

Boardman 1965

Boardman J. "Tarsus, Al Mina and Greek Chronology" JHS, vol. 85, 1965, 5-15

Boardman 1999

Boardman J. The Greeks Overseas, London, 1999

Borgia 2003

Borgia E, "Archaeology in Cilicia in the Ancient Travellers' Notes" Olba VII, 2003, 41-79

Bossert 1950

Bossert H. Th.-U. B. Alkım-H. Çambel-N. Ongunsu-I Süzen "Karatepe Kazıları. Birinci Ön Rapor" Türk Tarih Kurumu Yayınları Seri 5 no. 9, Ankara, 1950, 1-39

Brown 2009

Brown M. "Ancestral Veneration and the Settlement History of Tell Sukas" Paletsine Exploration Quarterly 141-2, 2009, 138–151

Bryce 1999

Bryce T. The Kingdom of the Hittites, Oxford, 1999

Buldur ve diğ. 2007

Buldur A. D.-A. Pınar-A. Başaran "05-07 Mart 2004 Tarihli Göksu Nehri Taşkını ve Silifkeye Etkisi" S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi sayı 17, 2007, 139-160

Burstein 1978

Burstein S. M. The Babyloniaca of Berossus, Malibu, 1978

Caneva 2003

Caneva I. "Mersin – Yumuktepe 2003 Kazısı" 'Anmed' Anadolu Akdenizi Arkeoloji

Haberleri (2004-2), Suna-İnan Kır a  Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 58-62

Caneva ve diğ erleri 2005

Caneva I.-G. Köroğlu-K. Köroğlu-T.  zaydın “2003 Yılı Yumuktepe Höyüğü Kazıları” 26. KST cilt 2, Ankara, 2005, 203-215

Caneva-Köroğlu 2004

Caneva I.-G. Köroğlu “Yumuktepe Höyüğü Kazıları 2002 Yılı  alışmaları”, 25. KST cilt 1, Ankara, 2004, 491-500

Caneva-Köroğlu 2006

Caneva I.-G. Köroğlu “Yumuktepe Höyüğü 2004 Yılı Kazı  alışmaları”, 27. KST cilt 2, Ankara, 2006, 105-116.

Caneva-Köroğlu 2007

Caneva I.-G. Köroğlu “Mersin Yumuktepe Höyüğü 2005 yılı Kazı  alışmaları”, 28. KST cilt 2, Ankara, 2007, 669-684

Caneva-Köroğlu 2008

Caneva I.-G. Köroğlu “Excavations at Mersin Yumuktepe Höyüğü in 2006” 29. KST cilt 2, Ankara, 2008, 379-389

Caneva-Köroğlu 2009

Caneva I.-G. Köroğlu “Excavations at Mersin Yumuktepe Höyüğü in 2007” 30. KST cilt 3, Ankara, 2009, 151-163

Caneva-Köroğlu 2010 A

Caneva I.-G. Köroğlu “Excavations At Yumuktepe: The 2008 Season” 31. KST cilt 3, Ankara, 2010, 337-357

Caneva-Köroğlu 2010 B

Caneva I.-G. Köroğlu, Yumuktepe; A Journey Through Nine Thousand Years, İstanbul, 2010

Caneva-Köroğlu 2012

Caneva I.-G. Köroğlu “Excavations at Mersin-Yumuktepe: The 2009-2010 Seasons” 33. KST cilt 3, Ankara, 2012, 217-239

Canlier 2007

Canlier S. Soli Höyük Orta ve Geç Demir Çağı (M.Ö. IX.-VII. Yy) Konsantrik Daire Bezemeli Seramikleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007

Casabonne 1997

Casabonne O. "Notes Ciliciennes" Anatolica Antiqua 5, 35-43

Casana 2009

Casana J. "Alalakh and the Archaeological Landscape of Mukish: The Political Geography and Population of a Late Bronze Age Kingdom" BASOR 353, 2009, 7-37

Cohen 2006

Cohen G. M. Hellenistic Settlements in Syria, the Red Sea Basin, and North Africa, University of California Press, 2006

Coldstream 1985

Coldstream, J. N. "The Geometric and Archaic periods" Archaeology in Cyprus, 1960–1985 (V.Karageorghis ed.) 1985, 47–59

Coldstream 2008

Coldstream J.N. Greek Geometric Pottery; A Survey of ten local styles and their Chronology, second edition, London, 2008

Collon-Jackson-Postgate 2010

Collon D.-M. Jackson-J. N. Postgate "Excavations at Kilise Tepe 2008" 31. KST 1. cilt, 2010, 159-185

Cook 2006

Cook J.M. "The Eastern Greeks" The Cambridge Ancient History vol III part III second edition. Expansion of The Greek World, Eight to sixth centuries BC, J. Boardman-N.G.L. Hammond (ed.), Cambridge, 2006, 196-221

Cornu 1985

Cornu G. Atlas du Monde Arabo-Islamique A l'Epoque Classique, IX.-X. Siecles, Leiden, 1985

Çambel 1983

Çambel H. “Karatepe Kazıları” 5. KST, 43-53

Çambel 1985

Çambel H. “Karatepe - Aslantaş ve Domuztepe 1984 Yılı Çalışmaları” 7. KST, 271-287

Çambel 1986

Çambel H.-M.A. Işın-S. Sadler “Karatepe - Aslantaş ve Domuztepe 1985 Yılı Çalışmaları” 8. KST 1. cilt, 271-287

Çambel 1988

Çambel H.- M. A. Işın-S. Sadler “Karatepe-Aslantaş ve Domuztepe 1986 ve 1987 Yılları Çalışmaları” 10. KST 1. Cilt, 1988,331-353

Çambel 1991

Çambel H.-A. Aksoy-J. Freed-M. A. Işın-J. Rossiter “Karatepe-Aslantaş ve Domuztepe 1989 ve 1990 Dönem Çalışmaları” 12. KST 1. Cilt,1991, 399-427

Çambel 1994

Çambel H.-J. E. Knudstad “Karatepe-Aslantaşve Domuztepe 1991 ve 1992 Çalışmaları” 15. KST 1. Cilt, 309-325

Çambel 1995

Çambel H.-M. A. Işın-J. E. Knudstad “Karatepe-Aslantaşve Domuztepe 1993 ve 1994 Çalışmaları” 17. KST 1. Cilt, 229-249

Çambel 1998

Çambel H.-J. E. Knudstad “Karatepe-Aslantaşve Domuztepe 1996 Çalışmaları” 19. KST 1. Cilt, 483-497

Çambel 1999

Çambel H.-J. E. Knudstad-M. Sicker-Akman-R. Bayliss “Karatepe-Aslantaş, Domuztepe ve Kadirli 1997 Dönemi Çalışmaları” 20. KST 1. Cilt, 399-417

Çambel 2001

Çambel H. “Karatepe – Aslantaş Öyküsü”, Boğazköy’den Karatepe’ye /From Boğazköy to Karatepe. Sergi Kataloğu, İstanbul, 2001, 122-143

Çambel 2001

Çambel H.-M. Sicker-Akman-M. Akman “Karatepe-Aslantaş ve Domuztepe 1998-1999 Yılı Çalışmaları” 22. KST 1. Cilt, 289-303

Çambel 2003

Çambel H.-J. E. Knudstad-M. Akman “Karatepe-Aslantaş ve Domuztepe 2000 ve 2001 Yılları Çalışmaları” 24. KST 1. Cilt, 2003, 485-491

Çambel 2006

Çambel H. “Karatepe-Aslantaş Öyküsü” Boğazköyden Karatepeye Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi, İstanbul, 2006, 122-144

Çambel-Özdoğan 1984

Çambel H.-M. Özdoğan “1983 yılı Domuztepe Çalışmaları” 6. KST, 1984, 259-273

D’Agata 1999

D’Agata A. L. “Hidden Wars: Minoans and Myeenaeanes at Haghia Triada in the LM III Period. The Evidenee from Pottery” R. Laffineur (ec.), *Polemos (Aegaeum 19)*, Uege, 1999, 47-55

Dalley 1999

Dalley S. “Sennacherib and Tarsus” AnatSt vol. 49, 1999, 73-80

Darga 1986

Darga M.A. “Karatepe-Azatiwattaya Kalesinin Çanak Çömlek Buluntuları” Anadolu Araştırmaları X, 1986, 371-400

Desideri-Jasink 1990

Desideri P.-A. M. Jasink, Cilicia dall’ et adi Kizzuwatna alla conquista macedone, Università di Torino, Turin, 1990

Dinçol 2000

Dinçol Ali M.-B. Dinçol “Orta Toroslar Bölgesi Tarihsel Coğrafya Araştırmaları”

Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi, O. Belli (ed.), İstanbul, 2000, 348-351

Dinçol 2001

Dinçol Ali M.-J. Yakar-B. Dinçol-A. Taffet “Die Grenzen von Tarhuntassa im Lichte Geographischer Beobachtungen” La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux (IIe millénaire av. J.-C. – IVe siècle ap. J.-C.)-Kilikya: Mekanlar ve Yerel Güçler (M.Ö 2. binyıl - M.S. 4. yüzyıl), E. Jean, A. M. Dinçol, S. Durugönül (ed.), 2001, 79-86

Dupré 1983

Dupré S. Porsuk I: La Céramique de l’Age du Bronze et de l’Age du Fer. Editions Recherche sur les Civilisations, Paris, 1983

Durugönül 1999

Durugönül S. “Nagidos Üzerine Düşünceler” Olba II 2. cilt, Uluslararası Kilikya Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri, S. Durugönül-M. Durukan (ed.), Adana, 1999, 67-78

Durugönül 2002

Durugönül S.-M. Durukan-Ü. Aydınoglu “2000 Yılı Nagidos (Bozyazı) Kazı Çalışmaları” 23. KST 1. Cilt, 205-215

Durugönül 2003

Durugönül S.- M. Durukan- Ü. Aydınoglu, “2001 Yılı Nagidos (Bozyazı) Kazısı” 24. KST 1. cilt, 243- 248

Efe 2007

Efe T. “The Theories of the Great Caravan Route between Cilicia and Troy: The Early Bronze Age III Period in Inland Western Anatolia” AnatSt vol. 57, 2007, 47-64

Ehringhaus 1995 A

Ehringhaus H. “Hethitisches Felsrelief der Grossreichszeit entdeckt” AntW 26/1, 1995, 66 vd.

Ehringhaus 1995 B

Ehringhaus H. “Ein neues hethitisches Felsrelief am Sirkeli Höyük in der Çukurova”, AntW 26/2, 1995, 118–119

Ehringhaus 1999

Ehringhaus H. "Grabung am Sirkeli Höyük 1997" 20. KST 1. Cilt, 1999, 383-399

Ehringhaus 1999 A

Ehringhaus H. "Vorläufiger Bericht über die Ausgrabung auf dem Sirkeli Höyük, Provinz Adana / Türkei im Jahre 1997", IstMitt 49, 1999, 83-140

Ehringhaus 1999 B

Ehringhaus H. "Grabungen am Sirkeli Höyük 1997", 20. KST 1. Cilt, Ankara, 1999, 383-397

Ehringhaus 2001

Ehringhaus H. "Kurunta als hethitischer Großkönig. Das großreichszeitliche Felsrelief von Hatip (Türkei)", AntW 32/5, 2001, 515-520

Ehringhaus 2005

Ehringhaus H. Götter, Herrscher, Inschriften. Die Felsreliefs der hethitischen Großreichszeit in der Türkei, 2005, Mainz

Elayi-Cavigneaux 1979

Elayi J. -A. Cavigneaux, "Sargon II et les Ioniens" Oriens Antiquus 18, 1979, 62-69.

Elton 2006

Elton H. "Göksu Archaeological Project 2002-2004" 23. AST. 1. Cilt, Ankara, 2006, 331-343

Elton 2008

Elton H. "Göksu Archaeological Project 2005-2006" 25. AST 2. Cilt, Ankara, 2008, 237-250

Erhat 1999

Erhat A. Mitoloji Sözlüğü, İstanbul, 6. Basım, 1999

Eriksson 1991

Eriksson K.O. "Red Lustrous Wheelmade Ware: a product of Late Bronze Age Cyprus" Cypriot Ceramics: Reading the Prehistoric Record, J. A. Barlow-D.L. Bolger-B. Kling (ed.), Philadelphia (PA): University Museum of Archaeology and

Anthropology, 1991, 81-96

Eriksson 1993

Eriksson, K. O. Red Lustrous Wheel-made Ware, Studies in Mediterranean Archaeology Vol. 103, Jonsered, 1993

Erzen 1940

Erzen A. Kilikien bis zum Ende der Perserherrschaft, Leipzig

Erzen 1976

Erzen A. “İlk Çağ Tarihinde Kıbrıs” Belleten 157, cilt 40, 1976, 93-115

Fiorina ve diğ. 2005

Fiorina P.–L. Bombardieri – L. Chiocchetti “Kalhu-Kahat. Elementi di continuità attraverso il periodo neoassiro finale e l’età neobabilonese caldea in Mesopotamia settentrionale” Mesopotamia LX; Rivista di Archeologia, Epigrafia e Storia Orientale Antica, Le Lettere, Torino, 2005, 81-102

Fletcher 2012

Fletcher R. N. “Opening the Mediterranean: Assyria, the Levant and the transformation of Early Iron Age trade” Antiquity 86, 2012, 211-220

Forlanini 1988

Forlanini M. “La regione del Tauro nei testi hittiti” Vicino Oriente 7, 1988, 129-169

Forlanini 2001

Forlanini M. “Quelques notes sur la géographie historique de la Cilicie” La Cilicie: Espaces et pouvoirs locaux (2e millénaire av. J.-C. - 4e siècle ap. J.-C.): actes de la table ronde internationale d'Istanbul, 2-5 novembre 1999, Varia Anatolica 13, É. Jean-A. M. Dinçol-S. Durugönül (ed.), Paris, 2001, 553-563

Forrer 1921

Forrer E. Die Provinzeinteilung des Assyrischen Reiches, Leipzig, 1921

Forsberg 1995

Forsberg S. Near eastern Destruction Datings as Sources for Greek and Near Eastern Iron Age Chronology: Archaeological and Historical Studies The Cases of Samaria (722 BC) and Tarsus (696 BC), Boreas, Uppsala Studies an Ancient Mediterranean and Near Eastern Civilizations 19, Uppsala, 1995

French 1965

French D. "Prehistoric Cites in The Göksu Valley" AnatSt Vol. 15, 1965, 177-201

French 1975

French, E. "A Reassessment of the Mycenaean Pottery at Tarsus" AnatSt vol. 15, 1975, 53-75

Garstang 1938

Garstang J. "Explorations in Cilicia. The Neilson Expedition: Preliminary Report II" Liverpool Annals of Archaeology and Anthropology XXV, 1938, 12-23

Garstang 1939

Garstang J. "Explorations in Cilicia-Excavations at Mersin 1938-39", Liverpool Annals of Archaeology and Anthropology XXVI, 1939, 89-171

Garstang 1943

Garstang J. "The Discoveries at Mersin and Their Significance" AJA vol. 47 no. 1, 1943, 1-14

Garstang 1953

Garstang J. Prehistoric Mersin; Yümük Tepe in Southern Turkey, Oxford, 1953

Garstang-Goldman 1947

Garstang J.-H. Goldman "A Conspectus of Early Cilician Pottery" AJA, Vol. 51, No. 4, 1947, 370-388

Gates 1994

Gates H.-M. "1992 Excavations at Kinet Höyük (Dörtöyl-Hatay)" 15. KST cilt 1, 1994, 193-200

Gates 1999 A

Gates M.-H. "1997 Archaeological Excavations at Kinet Höyük (Dörtöyl-Hatay)" XX. KST cilt 1, 1999, 259-283

Gates 1999 B

Gates M.-H. "Kinet Höyük in Eastern Cilicia: A case Study for Acculturation in Ancient Harbors" Olba II 2. cilt, Uluslar arası Kilikya Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri, S. Durugönül-M. Durukan (ed.), Adana, 1999, 303-312

Gates 1999 C

Gates C. “Kinet Höyük 1992-1997: The Achaemenid Persian and Hellenistic Periods” Olba II 2. cilt, Uluslararası Kilikya Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri, S. Durugönül-M. Durukan (ed.), Adana, 1999, 323-333

Gates 2000

Gates M.-H. “1998 Archaeological Excavations at Kinet Höyük (Dörtyol-Hatay)” 21. KST cilt 1, 2000, 193-209

Gates 2001 A

Gates M.-H. “1999 Archaeological Excavations at Kinet Höyük (Dörtyol-Hatay)” 22. KST cilt 1, 2001, 203-223

Gates 2001 B

Gates H. M. “Potmarks at Kinet Höyük and the Hittite Ceramic Industry” La Cilicie: Espaces et pouvoirs locaux (2e millénaire av. J.-C. - 4e siècle ap. J.-C.). Actes de la table ronde internationale d'Istanbul, 2-5 novembre 1999, Varia Anatolica 13, É. Jean-A. M. Dinçol-S. Durugönül (ed.), Paris: De Boccard, 137-157

Gates 2001 C

Gates M. H. “Early Iron Age Newcomers at Kinet Höyük, Eastern Cilicia” The Philistines and Other Sea Peoples Konferansı Bildirileri, Haifa, 2001, (baskıda)

Gates 2002

Gates M.-H. “Kinet Höyük 2000 (Yeşil-Dörtyol, Hatay)” 23. KST cilt 2, 2002, 55-63

Gates 2003

Gates M.-H. “2001 Season at Kinet Höyük (Yeşil, Dörtyol-Hatay)” 24. KST cilt 1, 2003, 283-299

Gates 2004

Gates M.-H. “2002 Season at Kinet Höyük (Yeşil-Dörtyol, Hatay)” 25. KST cilt 1, 2004, 405-417

Gates 2005

Gates M.-H. “2003 Season at Kinet Höyük (Yeşil-Dörtyol, Hatay)” 26. KST cilt 1, 2005, 163-175

Gates 2006 A

Gates C. "Orientalizing and Archaic East Greek Pottrey Types form Kinet Höyük (Cilicia)" Hayat Erkanal'a Armağan: Kültürlerin Yansıması, A. Erkanal-Öktü ve diğerleri (ed.), 2006, İstanbul, 368-372

Gates 2006 B

Gates H. M. "Dating the Hittite Levels at Kinet Höyük: A Revised Chronology" Strukturierung und Datierung in der hethitischen Archäologie: Voraussetzungen - Probleme - Neue Ansätze/Structuring and Dating in Hittite Archaeology: Requirements - Problems - New Approaches, Byzas 4, D.P. Mielke-U. D. Schoop-J. Seeher (ed.), İstanbul, 2006, 293-309

Gates 2007

Gates M.-H. "2005 Season at Kinet Höyük (Yeşil-Dörtyol, Hatay)" 28. KST cilt 2, 2007, 685-701

Gates 2008

Gates M.-H. "2006 Season at Kinet Höyük (Yeşil-Dörtyol, Hatay)" 29. KST cilt 2, 2008, 281-299

Gates 2009

Gates M.-H. "2007 Season at Kinet Höyük (Yeşil-Dörtyol, Hatay)" 30. KST cilt 2, 2009, 351-368

Gates 2011

Gates C. Ancient Cities, The archaeology of urban life in the Ancient Near East and Egypt, Greece, and Rome, London, 2011

Gates 2012

Gates M.-H. "Kinet Höyük (Yeşil-Dörtyol, Hatay)2010 Sezonu" 33. KST cilt 1, 2012, 409-415

Gates-Özgen 1993

Gates, M.-H.-Özgen, I. "Report on the Bilkent University Archaeological Survey in Cilicia and the Northern Hatay" X. AST, 1993, 387-394

Genz 2000

Genz H. "Die Eisenzeit in Zentralanatolien im Lichte der keramischen Funde vom Büyükkaya in Boğazköy/Hattusa" Tüba AR 3, 35-54

Gilboa 2005

Gilboa A. "Sea Peoples and Phoenicians along the Southern Phoenician Coast—A Reconciliation: An Interpretation of Sikila (*SKL*) Material Culture" BASOR 337, 2005, 47-78

Gilmour 1997

Gilmour G. H. "The Nature and Function of Asragalus Bones from Archaeological Contexts in The Levant and Eastern Mediterranean" OJA vol. 16, 1997, 167-175

Girginer 2004

Girginer K. S. "2002 Yılı Adana İli ve Çevresi Yüzey Araştırmaları (Tufanbeyli) ve Kizzuwatna Araştırmaları I" 21. AST 1. Cilt, Ankara, 2004, 311-325

Girginer 2007

Girginer K. S. "2005 Yılı Adana (Ceyhan) ve Kayseri (Develi) Yüzey Araştırmaları" 24. AST 2. Cilt, Ankara, 2007, 173-197

Girginer 2008

Girginer K. S. "2006 Yılı Kapadokya ve Kilikya Yüzey Araştırmaları: Kayseri (Yahyalı) ve Adana (Ceyhan II)" 25. AST 2. cilt, Ankara, 2008, 379-403

Gjerstad 1934

Gjerstad, E. "Cilician Studies" RA III, 1934, 155-203

Gjerstad 1948

Gjerstad E. The Swedish Cyprus Expedition vol. IV part 2; The Cypro-Geometric, Cypro-Achaic and Cypro-Classical Periods, Stockholm, 1948

Goetze 1962

Goetze A. "Cilicians" JCS vol. 16 no. 2, 1962, 48-58

Goldman 1935

Goldman H. "Preliminary Expedition to Cilicia, 1934, and Excavations at Gözlu Kule, Tarsus, 1935" AJA Vol. 39, No. 4, 1935, 526-549

Goldman 1937

Goldman H. "Excavations at Tarsus 1936" AJA vol 41 no. 2, 1937, 262-286

Goldman 1938

Goldman H. "Excavations at Gözlu Kule, Tarsus" AJA Vol. 42, 1, 1938, 30-54

Goldman 1940 A

Goldman H. "The Sandon Monument of Tarsus" JAOS vol. 60 no. 4, 1940, 544-553

Goldman 1940 B

Goldman H. "Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, 1938" AJA vol. 44.1, 1940, 60-86

Goldman 1949

Goldman H. "Sandon and Herakles" Commemorative Studies in Honor of Theodore Leslie Shear, Hesperia Supplements vol. 8, 1949, 164-174

Gordon 1949

Gordon C. H. "Azitawadd's Phoenician Inscription" JNES vol. 8 no. 2, 1949, 108-115

Göney 1976

Göney S. Adana Ovaları I, İstanbul, 1976

Grayson 1975

Grayson A. K. Assyrian and Babylonian Chronicles, Newyork, 1975

Grayson 1991

Grayson A. K. "Assyria: Sennacherib and Esarhaddon (704-669 BC.)" The Cambridge Ancient History: The Assyrian and Babylonian Empires and other States of The Near East from the Eighth to the Sixth Centuries B.C. vol. III part 2, 1991, 103-142

Grayson 1996

Grayson A. K. "Royal Inscriptions of Mesopotamia-Assyrian Periods" Assyrian Rulers of the Early First Millennium B.C. II (858-745 B.C.), volume 3, Toronto, 1996, 15-18

Greene 2011

Greene E. S.- J. Leidwanger- A. H. Özdaş "Two Early Archaic Shipwrecks at Kekova Adası and Kepçe Burnu, Turkey" International Journal of Nautical Archaeology Vol. 40, 2011, 60-68

Gürbüz 1997

Gürbüz, K. "Seyhan ve Ceyhan Deltalarının Kronolojik Evrimi ve Bunların

Kıyı Değişimine Etkileri”, Yerbilimleri 30, 1997, 175-189.

Hanfmann 1952

Hanfmann G.M.A. “The Bronze Age in The Near East” AJA vol. 56/1, 1952, 27-38

Hansen-Postgate 1999

Postgate J.N.-C. K. Hansen “The Bronze to Iron Age Transition at Kilise Tepe”
AnatSt vol. 49, Anatolian Iron Ages 4, 1999, 111-123

Harrison 2010

Harrison T. P. “The Late Bronze/Early Iron Age Transition in the North Orontes Valley” Societies in Transition; Evolutionary Processes in the Northern Levant between Late Bronze Age II and Early Iron Age, Papers Presented on the Occasion of The 20th Anniversary of the New Excavations in Tell Afis Bologna, 15th November 2007, Fabrizio Venturi (ed.) 83-103

Harrison ve diğ. 2006

Harrison T. P.-S. Batiuk-H. Snow “2004 Yılı Tayinat Höyük Kazıları” 27. KST 2. Cilt, Ankara, 2006, 353-362

Hawkins 1982

Hawkins J. D. “The Neo-Hittite states in Syria and Anatolia” The Cambridge Ancient History Vol. III. 1, The Prehistory of the Balkans; and the Middle East and the Aegean world, tenth to eighth centuries B.C., J. Boardman-I. E. S. Edwards-N. G. L. Hammond-E. Sollberger (ed.), 1982, 372-442

Hawkins 1998

Hawkins J. D. “Tarkasnawa King of Mira 'Tarkondemos', Boğazköy Sealings and Karabel” AnatSt vol. 48, 1998, 1-31

Hawkins 2000

Hawkins J. D. Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions, Berlin, 2000

Hawkins 2009

Hawkins D. J. “Cilicia, The Amuq and Aleppo New Light in a Dark Age” NEA 72:4, 2009, 164-173

Hawkins-Davies 1978

Hawkins J. D.-A. M. Davies “On the Problems of Karatepe: The Hieroglyphic Text”,

AnatSt vol. 28, 1978,103-119

Heberdey-Wilhelm 1896

Heberdey R.-A. Wilhelm Reisen in Kilikien ausgeführt 1891 und 1892, Vienna, 1896

Hellenkemper 1984

Hellenkemper H. "Das Wiedergefundene Issos" Aus Dem Osten des Alexanderreichs, J. Ozolos-V. Thewalt (ed.), Köln, 43-50

Hild-Hellenkemper 1990

Hild F.-H. Hellenkemper, Kilikien und Isaurien, Tabula Imperii Byzantini Band 5, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1990

Hoff 2006

Hoff M.-R. Townsend-E. Erdoğan "Dağlık Kilikya Arkeoloji Projesi: 2005 Sezonu Çalışmaları" ANMED 2006-4, 2006, 99-104

Houwink Ten Cate 1961

Houwink Ten Cate H. J. The Luwian Population Groups of Lycia and Cilicia Aspera During the Hellenistic Period, Leiden, 1961

Hrouda 1997 A

Hrouda B. "Damnatio memoriae? Neue Beobachtungen am Relief Nr. 2 bei Sirkeli/Türkei" AntW 28/6, 1997, 471-474

Hrouda 1997 B

Hrouda B. "Vorläufiger Bericht Über die Ausgrabungsergebnisse auf dem Sirkeli Höyük/Südtürkei Von 1992 – 1995" 18. KST 1. Cilt, Ankara, 1997, 291-313

Hrouda 1998

Hrouda B. "Ergebnisse Der Ausgrabung auf dem Sirkeli Höyük Herbst 1996, 19. KST 1. Cilt, 1998,467-483

Hrouda ve diğ. 1997

Hrouda B.-A. Von den Driesch-H. Ehringhaus-H. G. Güterbock-P. W. Haider-C. Hofbauer-S. Kroll-L. Masch-K. Stupp-A. Ünal-C. Wolff-G. Ziegelmayer "Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungsergebnisse auf dem Sirkeli Höyük / Südtürkei von 1992-1996" IstMitt 47, 1997, 91-150

İkram 2003

İkram S. “A Preliminary Study of Zooarchaeological Changes Between the Bronze and Iron Ages at Kinet Höyük Hatay” Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions, F. Bettina - H. Genz - E. Jean - K. Köroğlu (ed.), Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, 283-294

İkram 2003

İkram S. “A Preliminary Study of Zooarchaeological Changes Between The Bronze and Iron Ages at Kinet Höyük” Identifying Changes: the Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions (Proceedings of the International Workshop, Istanbul, November 8-9, 2002), B. Fischer, H. Genz, E. Jean, K. Köroğlu (ed), , İstanbul, 2003, 283-293

İpek-Tosun-Tekoğlu 1999

İpek İ.-K. Tosun-R. Tekoğlu “Adana Geç Hitit Heykeli Kurtarma Kazısı 1997 Yılı Sonuçları” 9. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Ankara, 1999, 173-189

Jackson-Postgate 1999

Jackson M.P.C.-J.N. Postgate “Kilise Tepe 1997: A Summary of The Principal Results” 20. KST 1. cilt, 1999, 541-559

Jackson-Postgate 2009

Jackson M.- J. N. Postgate, “Excavations at Kilise Tepe 2007” 30. KST 3. cilt, 2009, 207-233

Jackson-Postgate 2011

Jackson M. P.C.-N. Postgate “Kilise Tepe 2009 Yılı Kazıları” 32. KST 3. cilt, 2011, 424-447

Janeway 2011

Janeway B. “Mycenaean bowls at 12th/11th century BC Tell Tayinat (Amuq Valley)” On Cooking Pots, Drinking Cups, Loomweights and Ethnicity in Bronze Age Cyprus and Neighbouring Regions, An International Archaeological Symposium held in Nicosia, November 6th – 7th 2010, V. Karageorghis-O. Kouka (ed.), Nicosia, 2011, 167-187

Jasink-Bombardieri 2008

Jasink A.M.-L. Bombardieri “Assyrians, Phoenicians, Cypriots and Greeks: The Co-Existence of Foreign Cultural Influences in the Çukurova Plain During the Iron Age” Olba 16, 2008, 23-56

Jasink-Marino 2005

Jasink A. M.-M. Marino “The West Anatolian Origins of the Que Kingdom Dynasty” Proceedings of the 6th International Congress of Hittitology, A. Archi (ed.), Roma September 5-9 2005,
<http://kubaba.univparis1.fr/recherche/antiquite/mopsoinglesem.pdf> (erişim tarihi 13/11/2012)

Jean 2003

Jean E. “From Bronze to Iron Ages in Cilicia: The pottery in its Stratigraphic Context” Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions, F. Bettina - H. Genz - E. Jean - K. Köroğlu (ed.), Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, 79-93

Kealhofer ve diğerleri 2010

Kealhofer L., Grave P., Marsh B., Steadman S., Gorny R. L., Summers G. D. “Patterns of Iron Age interaction in central Anatolia: three sites in Yozgat province” AnatSt Vol. 60, 2010, 71-92

Kearsley 1999

Kearsley R. A., “Greeks Overseas in the 8th Century B.C.: Euboeans, Al Mina and Assyrian Imperialism” G.K. Tsetschladze (ed.), Ancient Greeks West and East, Leiden 1999, 109-134

Kınal 1964

Kınal F. “İlk Çağlarda Kıbrıs” Bellekten 111, cilt 28, 1964, 383-417

Kilise Tepe 2007

Postgate N.-D. Thomas (ed.) Excavations at Kilise Tepe 1994-98; From Bronze Age to Byzantine in western Cilicia vol 1-2, BIAA Monograph No. 30, Exeter, 2007

Killebrew 2010

Killebrew A. E.- G. Lehmann “Summary of the 2008 Cilicia Survey (İskenderun Bay Region)” AST 3. Cilt, Ankara, 2010, 319-339

Killebrew 2011

Killebrew A. "Summary Of The 2009 Cilicia Survey" 28. AST 1. Cilt, Ankara, 2011, 39-47

Killebrew ve diğ. 2009

Killebrew A. E.- G. Lehmann- M.-H. Gates "Summary of the 2007 Cilicia Survey (İskenderun Bay Region)" 26. AST 3. Cilt, Ankara, 2009, 227-239

King 1909

King L. W. Cuneiform text from Babylonian Tablets in the British Museum 26, London, 1909

King 1910

King L. W. "Sennacherib and The Ionians" JHS 30, 1910, 327-335

Klengel 2002

Klengel H. "Problems in Hittite History; Solved and Unsolved" Recent Developments in Hittite Archaeology and History; Papers in Memory of Hans G. Göterbock, K. A. Yener, H. A. Hofner, İndiana, 2002, 101-109

Knappett ve diğ. 2005

Knappett, C, V. Kilikoglou, V. Steele & B. Stern, "The circulation and consumption of Red Lustrous Wheelmade Ware: pétrographie, chemical and residue analysis" AnatSt vol. 55, 2005, 25-59

Konyar 2006

Konyar E. "Adana Höyük Arastırmaları: Kozan ve Yumurtalık İlçeleri" ANMED (4), 2006,

Kuhrt 1995

Kuhrt A. The Ancient Near East, London, 1995

Lafli 2001

Lafli E. "Alaca Dağ: Neue Fundstelle von Spateisenzeitlicher Keramik im Westlichen Rauhen Kilikien" La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux (Ile millénaire av. J.-C. – IVe siècle ap. J.-C.)-Kilikya: Mekanlar ve Yerel Güçler (M.Ö 2. binyıl - M.S. 4. yüzyıl), E. Jean, A. M. Dinçol, S. Durugönül (ed.), 2001, 13-22

Lanfranchi 1988

Lanfranchi G. B. "Sargon's Letter to ASSUR-SARRU-USUR: AN Interpretation" State Archives of Assyria Bulletin II,no.1, 1988, 59-64

Lanfranchi 2000

Lanfranchi G. B. "The Ideological and Political Impact of the Assyrian Imperial Expansion on the Greek World in the 8th and 7th Centuries BC" Melammu Symposia 1: The Heirs of Assyria. Proceedings of the Opening Symposium of the Assyrian and Babylonian Intellectual Heritage Project, Sanno Aro-R. M. Whiting (ed), Helsinki, 2000,7-34

Lehmann ve diğ. 2006

Lehmann G.-A. E. Killebrew-M. H. Gates-B. Halpern "The Mopsos Project: The 2004 Season of Archaeological Survey in the Bay of İskenderun, Eastern Cilicia" 23. AST 2. Cilt, Ankara, 2006, 79-89

Lehmann ve diğ. 2008

Lehmann G.-A. E. Killebrew, M.-H. Gates "Summary of the 2006 Cilicia Survey (İskenderun Bay Region)" 25. AST 3. Cilt, Ankara, 2008, 171-189

Lemaire 1983

Lemaire A., "L'inscription Phénicienne de Hassan-Beyli reconsidérée", RSF 11, 1983, 9-19

Lemaire 1991

Lemaire A. "Recherches De Topographie Historique sur Le Pays De Qué (IXe-VIIe siècle av. J. C.)" Anatolia Antiqua, I, 1991, 265-275

Lemos 2002

Lemos I. S. The Protoegeometric Aegean; The Archaeology of the Eleventh and Tenth Centuries, Oxford, 2002

Lipovitch 2007

Lipovitch D. R. "Modeling a Mycenaean Menu: Can Aegean Populations Be Defined in Near Eastern Contexts Based on their Diet?" Scripta Mediterranea Vol. XXVII-XXVIII, 2006-2007, 147-159

Luckenbill 1924

Luckenbill D. D. The Annals of Sennacherib, The University of Chicago, Oriental Institute Publications, Chicago, 1924

Luckenbill 1926

Luckenbill D. D. Ancient Records of Assyria and Babylonia, cilt 1-2, Chicago, 1926

Luschan-Humann-Koldewey 1898

Luschan F. von-C. Humann-R. Koldewey Ausgrabungen in Sendschirli, vol. 2: Ausgrabungsbericht und Architektur. Berlin, 1898

Lutz 1922

Lutz H. F. "Sanduarri, King of Kundi and Sizû" JAOS, Vol. 42, 1922, 201-202

Maxwell-Hyslop 1974

Maxwell-Hyslop K. R. "Assyrian Sources Iron, A Preliminary Survey of the Historical Geographical Evidence", Iraq XXXVI, 1974, 139-154

Mee 1978

Mee C. "Aegean Trade and Settlement in Anatolia in the Second Millennium B.C." AnatSt Vol. 28, 1978, 121-156

Mee 1998

Mee C. "Anatolia and The Aegean in Late Bronze Age" Aegeum 18, The Aegean and the Orient in the Second Millennium, Proceedings of the 50th Anniversary Symposium, University of Cincinnati, 18-20 April 1997, E.H. Cline-D. Harris-Cliche (ed.), 1998, 137-145

Mellaart 1955

Mellaart J. "Iron Age Pottery from Southern Anatolia" Belleten no. 19, 1955, 115-136

Mellaart 1958

Mellaart J. "Second Millennium Pottery from Konya Plain and Neighbourhood" Belleten cilt 22 sayı 87, 1958, 311-345

Mellink 1959

Mellink M. J. "Archaeology in Asia Minor" AJA, Vol. 63, No. 1, 1959, 73-85

Mellink 1991

Mellink M. J. "Anatolian Contacts with Chalcolithic Cyprus" BASOR, No. 282/283, 1991, 167-175

Metzger 1972

Metzger H. Les Céramiques Archaïques et Classiques de l'Acropole Lycienne. Fouilles de Xanthos Tome IV, Paris, 1972

Miller 1986

Miller R. "Elephants, Ivory and Charcoal: an Ecological Perspective" BASOR 264, 1986, 29-43

Momsen 2011

Momsen H.-P. Mountjoy-A. Özyar "Provenance Determination of Mycenaean III C Vessels from the 1934-1939 Excavations at Tarsus-Gözlükule by Neutron Activation Analysis" Archaeometry 53, 5, 2011, 900-915

Mosca-Russel 1987

Mosca P. G.-J. Russel "A Phonician Inscription from Cebel Ires Dağı In Rough Cilicia", Epigraphica Anatolica 9, 1987, 1-28

Mountjoy 1998

Mountjoy P. A. "The East Aegean-West Anatolian Interface in the Late Bronze Age: Mycenaeans and the Kingdom of Ahhiyawa" AnatSt, Vol. 48, 1998, 33-67

Mountjoy 2005

Mountjoy P. A. "The Mycenaean Pottery of from the 1934-1939 Excavation at Tarsus" Fields Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project, A. Özyar (ed.), İstanbul, 2005, 83-134

Nagidos 2007

Durugönül S. (ed.), Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları: Nagidos, İstanbul, 2007

Novák 2009

Novak M-E. Kozal-C. Kummel-A. Ahrens-I. Laube "2006-2007 Yıllarında Sirkeli Höyükte (Adana-Ceyhan) Yapılan Türk-Alman Kazıları" 30. KST 3. Cilt, 297-311

Novák 2010

Novak M-E. Kozal “Sirkeli Höyük’te 2008 Yılı Çalışmaları” 31. KST 3. Cilt, 477-490

Novák 2011

Novak M-E. Kozal “Sirkeli Höyük 2009 Yılı Çalışmaları” 32. KST 4. Cilt, 42-51

Olmstead 1931

Olmstead A. T. “The Text of Sargon's Annals” AJSL, Vol. 47, No. 4, 1931, 259-280

Oppenheim 1969

Oppenheim A. L. “Essay On Overland Trade In The First Millennium B.C.”, JCS 21, Special Volume Honoring Professor Albrecht Goetze, A. Sachs ed., 1969, 236-254

Oppenheim-Reiner-Rowton 1958

Oppenheim A. L.- E. Reiner- M. B. Rowton, The Chicago Assyrian Dictionary, Vol. 4. E, Chicago 1958

Osborne 2011

Osborne J M. Spatial Analysis and Political Authority in the Iron Age Kingdom of Patina, Turkey, Harvard Üniversitesi, yayınlanmamış doktora tezi, Massachusetts, 2011

Osten 1937

Osten H.H. The Alishar Hüyük. Seasons of 1930-32, Part II. Oriental Institute Publications 29, Chicago, 1937

Ozener 1993

Ozener F. S. “İskenderun Körfezi Çevresindeki Antik Yerleşim Alanlarının Jeomorfolojik Yönden Yorumu” VIII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 1993, 337-357

Ozener 1995

Ozener F. S. “Dörtyol- Payas (Issos) Ovası'nda (Antakya) Tarihi Çağlardan Günümüze Süregelen Jeomorfolojik Değişikliklerin Kinet Höyük Üzerindeki Etkileri” AST 12, 1995, 513-529

Öner ve diğ. 2005

Öner E.-B. Hocaoğlu-L Uncu “Palaeogeographical Surveys Around the Mound of Gözlükule (Tarsus)” Fields Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project, A. Özyar (ed.), İstanbul, 2005, 69-82

Özyar 2005

Özyar A. “Introduction” Fields Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project, A. Özyar (ed.), Ege Yayınları, İstanbul, 2005, 1-8

Özyar 2005

Özyar, A. “Geç Hitit Krallıkları”, ArkeoAtlas 4, 2005, 10-25

Özyar ve diğerleri 2004

Özyar A. -G. Danışman-H. Karabulut-H. Özener “Tarsus-Gözlükule 2002 Yılı Enterdisipliner Araştırmaları” 21. AST 2. cilt, 2004, 235-243

Özyar ve diğerleri 2005

Özyar A. -G. Danışman-H. Özbal “Tarsus-Gözlükule 2003 Yılı Disiplinlerarası Araştırmaları” 22. AST 2. cilt, 2005, 87-93

Özyar ve diğerleri 2006

Özyar A. -G. Danışman-H. Özbal “Tarsus-Gözlükule 2004 Yılı Disiplinlerarası Araştırmaları” 23. AST 2. cilt, 2006, 155-163

Özyar ve diğerleri 2009

Özyar A. -G. Danışman-E. Kuruçayırılı-E. Ünlü “Tarsus-Gözlükule 2007 Yılı Kazısı” 30. KST 2. cilt, 2009, 47-61

Özyar ve diğerleri 2010

Özyar A. - E. Ünlü- G. Kaschau-C. Person-S. Duvarcı “Tarsus-Gözlükule 2008 Yılı Kazısı” 31. KST 1. cilt, 2010, 265-285

Özyar ve diğerleri 2011

Özyar A. - E. Ünlü- S. Karacic-Ç. Person-T. Pilavcı-S. Yalçın “Tarsus-Gözlükule 2009 Yılı Kazısı” 32. KST 3. cilt, 2011, 251-263

Özyar ve diğerleri 2012

Özyar A. - E. Ünlü- S. Karacic-Ç. Külekçioğlu-T. Pilavcı “Tarsus-Gözlükule 2010 Yılı Kazısı” 33. KST 2. cilt, 2011, 413-433

Özyar-Danışman-Özbal 2005

Özyar A.-G. Danışman-H. Özbal “Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus Gözlükule Interdisciplinary Research Project” Fields Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project, A. Özyar (ed.), İstanbul, 2005, 8-47

Parker 1955

Parker B. “Excavations at Nimrud, 1949-1953: Seals and Seal Impreaaions” Iraq vol. 17, no. 2, 1955, 93-125

Parzinger 1995

Parzinger H. “Bemalte Keramik aus Boğazköy-Hattusa und die frühe Eisenzeit im westliche Ostanatolien” U. Finkbeiner ve diğ. (ed) Beitrage zur Kulturgeschichte Vorderasiens. Festschrift tür R. M. Boehmer, 1995, 527-536

Pekman 1989

Pekman, A. Son Kazı ve Araştırmalar Işığında PergeTarihi, Ankara, 1989

Pelon 1994

Pelon O. “The Site of Porsuk and the beginning of the Iron Age in Southern Cappadocia” 3. Anadolu Demir Çağları Colokyumu Bildirileri, (A. Çilingiroğlu-D. French), Ankara, 1994, 157-162

Postgate 1996

Postgate N. J. “Kilise Tepe 1994, A Summary of The Princibal Results” 17. KST, 1. cilt, Ankara, 1996, 419-433

Postgate 1997

Postgate N. J. “Kilise Tepe 1995, A Summary of The Princibal Results” 18. KST, 1. cilt, Ankara, 1997, 441-457

Postgate 1998 A

Postgate J. N. “Between the Plateau and the Sea: Kilise Tepe 1994-97” Ancient Anatolia: Fifty Year’s Work by the British Intitute of Archaeology at Ankara, R.

Matthews (ed.), 1998, 127-141

Postgate 1998 B

Postgate J. N. "Kilise Tepe 1996: A Summary of the Principal Results" 19. KST 1. cilt, 1998, 209-227

Pritchard 1969

Pritchard J. B. The Ancient Near East an Anthology of Text and Pictures, Princeton, 1969

Rauh 1999

Rauh N. K. "Dağlık Kilikya Yüzey Araştırma Projesi: 1997 Sezonu Raporu" 16. AST 1. cilt, Ankara, 1999, 339-349

Rauh 2001

Rauh N. K. "Dağlık Kilikia Yüzey Araştırma Projesi: 1998 ve 1999 Raporları" 18. AST 2. Cilt, Ankara, 2001, 259-273

Rauh 2006

Rauh N. K. "Rough Cilicia Archaeological Survey Project: Report of the 2004 Season" 23 AST 1. Cilt, Ankara, 2006, 225-241

Rauh ve diğ. 2009

Rauh N. K.-R. F. Townsend-M. C. Hoff-M. Dillon-M. W. Doyle-C. A. Ward-R. M. Rothaus-H. Caner-Ü. Akkemik-L. Wandsnider-F. Sancar "Life in Truck Lane: Urban Development in Western Rough Cilicia" Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien 78, 2009, 253-313

Riis 1948

Riis P. J. Hama II.3. Fouilles et recherches de la Fondation Carlsberg, 1931-1938. Les cimetières à crémation. Nationalmuseets Skrifter, Større Beretninger 9. Copenhagen: Musée National du Danemark, 1948

Salmeri 2002

Salmeri G.-A.L. D'agata-L. Falesi-B. Buxton "Cilicia Survey 2000" 19. AST 2. Cilt, Ankara, 2002, 39-45

Salmeri 2003

Salmeri G.-A. L. D'agata "Cilicia Survey 2001", 20. AST 1. Cilt, Ankara, 2003, 207-213

Salmeri 2004

Salmeri G.-A. L. D'agata-L. Falesi-C. Oliva-F. Martorano "Cilicia Survey 2002" 21. AST 2. Cilt, Ankara, 2004, 111-117

Salmeri 2006

Salmeri G.-A. L. D'agata "Cilicia Survey 2004" 23. AST 2. Cilt, Ankara, 2006, 333-337

Salmeri 2007

Salmeri G.-A. L. D'agata "Cilicia Survey 2005" 24. AST 2. Cilt, Ankara, 2007, 167-173

Salmeri 2008

Salmeri G.-A. L. D'agata "Cilicia Survey 2006" 25. AST 2. Cilt, Ankara, 2008, 1-7

Salmeri 2009

Salmeri G.-A. L. D'agata "Cilicia Survey 2007" 26. AST 2. Cilt, Ankara, 2009, 119-125

Salmeri 2012

Salmeri G.-A. L. D'agata "Cilicia Survey 2010" 29. AST 3. Cilt, Ankara, 2012, 165-171

Sams 1993

Sams G. K. "Gordion and the Near East in the Early Phrygian Period," Aspects of Art and Iconography: Anatolia and Its Neighbors - Studies in Honor of Nimet Özgüç, M. J. Mellink, E. Porada, T. Özgüç, 1993, Ankara, 549-555

Sandon Maddesi

Wissowa G.-W. Kroll-K. Witte, "Sandon Maddesi" Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, ikinci cilt, Band I A,2, Stuttgart, 1920, 2264-2667

Savaş 2006

Savaş Ö. S. Çivi Yazılı Belgeler Işığında Anadolu'da, Madencilik ve Maden Kullanımı, Ankara, 2006

Scheer 1993

Scheer, T.S. Mythische Vorväter. Zur Bedeutung griechi-scher Heroenmythen im Selbstverständniskleinasiatischer Städte, 1993, Münih

Schloen-Fink 2009

Schloen J. D.-A. S. Fink “Searching for Ancient Sam’al: New Excavations at Zincirli in Turkey” NEA 72:4, 2009, 203-219

Schmidt 1968

Schmidt, G. Kyprische Bildwerke aus dem Heraion von Samos, Samos VII, Bonn, 1968

Schoop 2003

Schoop U. D. “Pottery Traditions of The Later Hittite Empire: Problems of Definition” Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions, F. Bettina - H. Genz - E. Jean - K. Köroğlu (ed.), Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, 167-178

Schreiber 2002

Schreiber N. The Cypro-Phoenician Pottery of the Iron Age, Leiden: Brill, 2002

Seeher 1995

Seeher J. “Die Ausgrabungen in Boğazköy-Hattusa” AA 1995 Heft 4, 1995, 597-625

Seeher 2001

Seeher J. “Die Ausgrabungen in Boğazköy-Hattusa 2000” AA 2001, 333-362

Serhal 2010

Serhal C. D. “Sidon during the Bronze Age: Burrials, Rituals and Feasting Grounds at the “College Site” NEA 73:2-3, 2010

Seton Williams 1954

Seton Williams M. V. “Cilician Survey” AnatSt vol. 4, 1954, 121-175

Sevin 2001

Sevin V. “1999 Yılı Mersin/ Yumuktepe Kazıları”, 22. KST cilt 1, Ankara, 2001, 95-

97

Sevin-Caneva 1995

Sevin V.-I. Caneva “1993 Yılı Mersin/ Yumuktepe Kazıları”, 16. KST cilt 1,Ankara, 1995, 27-42

Sevin-Caneva 1996

Sevin V.-I. Caneva “1994 Yılı Mersin/ Yumuktepe Kazıları”, 17. KST cilt 1,Ankara, 1996, 71-81

Sevin-Caneva-Köroğlu 1997

Sevin V.-I. Caneva-K. Köroğlu “1995 Yılı Mersin/ Yumuktepe Kazıları”, 18. KST cilt 1,Ankara, 1997, 23-43

Sevin-Köroğlu 2004

Sevin V.-K. Köroğlu “Late Bronze Age at Yumuktepe: New Evidence from Step – Trench South” Mersin Yumuktepe a Reappraisal, Lecce, 2004 73 – 83

Sevin-Özaydın 2004

Sevin V.-T. Özaydın “Iron Age Levels” Mersin Yumuktepe a Reappraisal, Lecce, 2004, 85- 101

Sherratt 1998

Sherratt S. “Sea People’s and the Economic Structure of the Late Second Millennium in the eastern Mediterranean” S. Gitin-A. Maza- E. Stern (ed.), Mediterranean Peoples in Transition. Thirteenth to Early Tenth Centuries, In Honor of Professor Trude Dothan, Jerusalem, 1998, 292-313

Sherratt-Crouwel 1987

Sherratt S.-J. Crouwel "Mycenaean Pottery from Cilicia in Oxford", OJA 6, 1987, 325-352

Slane 1987

Slane D.A. Middle and Late Bronze Age Architecture and Pottery in Gözlükule Tarsus: A New Analysis, yayınlanmamış doktora tezi, Bryn Mawr College, 1987

Slane 1987

Slane, D.A. Middle and Late Bronze Age Architecture and Pottery in Gözlü Kule, Tarsus: A New Analysis, 1987, Bryn Mawr College Doktora Tezi

Slane 2006

Slane D. "Middle and Late Bronze Age Architecture and Pottery in Gözlükule, Tarsus: A New Analysis" Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı 3, 2006, 1-14

Smith 1925

Smith S. "Chapter I; The Foundation of The Assyrian Empire" The Cambridge Ancient History vol III. The Assyrian Empire, J. B. Bury-S.A. Cook-F.E. Adcock (ed.), Cambridge, 1925, 1-30

Steadman 1994

Steadman S. R. "Prehistoric Sites on the Cilician Coastal Plain: Chalcolithic and Early Bronze Age Pottery from the 1991 Bilkent Survey" AnatSt vol. 44, 1994, 85-103

Summers 1993

Summers G.D. Tille Höyük 4: the Late Bronze Age and the Iron Age Transition, London, 1993

Symington 2001

Symington D. "Hittites at Kilise Tepe" La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux (IIe millénaire av. J.-C. – IVe siècle ap. J.-C.)-Kilikya: Mekanlar ve Yerel Güçler (M.Ö 2. binyıl - M.S. 4. yüzyıl), E. Jean, A. M. Dinçol, S. Durugönül (ed.), 2001, 167-184

Şerifoğlu 2012

Şerifoğlu E. T. "Kilise Tepe Erken Tunç Çağı Çalışmaları" 33. KST 1. Cilt, 2012, 375-389

Taffet 2001

Taffet A. "The likely Locations of Middle and Late Bronze Age Harbors in Cilicia; An Assessment Based on Levantine Models" La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux (IIe millénaire av. J.-C. – IVe siècle ap. J.-C.)-Kilikya: Mekanlar ve Yerel Güçler (M.Ö 2. binyıl - M.S. 4. yüzyıl), E. Jean, A. M. Dinçol, S. Durugönül (ed.), 2001, 127-135

Tarsus II

Goldman H. (ed.) Excavations at Gözlü Kule, Tarsus vol. II; From the Neolithic through the Bronze Age, Princeton, Princeton, 1956

Tarsus III

Goldman H.-G.M.A. Hanfmann-E. Porada, Excavations at Gözlükule Tarsus vol. III: The Iron Age, H. Goldman (ed.), Princeton, 1963

Tekoğlu 2000

Tekoğlu, R. "Eski Pamfilya Halkları ve Dilleri", Adalya 4, 2000,49-58

Tekoğlu-Lemaire 2000

Tekoğlu, R. ve A. Lemaire, "La Bilingue Royal Louvito-Phénicienne de Çineköy", Comptes Rendus, Academie Des Inscriptions et Belles-Lettres cilt 144 sayı 3, 2000, 961-1007

Matsumura 2005

Matsumura K. Die Eisenzeitliche Keramik in Zentralanatolien; aufgrund der Grundlage der Ausgrabung von Kaman-Kalehöyük, Berlin Hür Üniversitesi, yayınlanmamış doktora tezi, Berlin, 2005

Tülek 2008

Tülek F. "Osmaniye İli ve İlçelerinde Arkeolojik Yüzey Araştırması 2005 Yılı Çalışması" 25 AST. 1. Cilt, Ankara, 2008, 305-327

Tülek 2010

Tülek F. "Osmaniye Arkeolojik Yüzey Araştırması 2008 Yılı Çalışması" 27. AST 3. Cilt, Ankara, 2010, 69-83

Tülek 2012

Tülek F. "2010 Yılı Osmaniye İli Arkeolojik Araştırmaları" 29. AST 1. Cilt, Ankara, 2012, 491-504

Ünal 2002

Ünal A. Hititler Devrinde Anadolu, İstanbul, 2002

Ünal 2006

Ünal A. "Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Dönemi'nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi" Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı 3 (Arkeoloji Özel Sayısı), 2006, s.67-102

Ünlü 2005

Ünlü E. "Locally Produced and Painted Late Bronze to Iron Age Transitional Period Pottery of Tarsus-Gözlükule" Fields Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule

Interdisciplinary Research Project, A. Özyar (ed.), İstanbul, 2005, 145-168

Venturi 2000

Venturi F. “Le premier Âge du Fer à Tell Afis et en Syrie septentrionale” Essays on Syria in the Iron Age, Ancient Near Eastern Studies Supplement 7, G. Bunnens (ed.), Louvain: Peeters Pres, 2000, 505-536

Vermeule-Karageorghis 1982

Vermeule E.-V. Karageorghis Mycenaean Pictorial Vase Painting, 1982

Weickert 1959-1960

Weickert C.-P. Hommel-G. Kleiner-A. Mallwitz-W. Schiering “Die Ausgrabung beim Athena-Temple in Milet 1957” IstMitt 9-10, 1959-1960, 257-273

Wijngaarden 2002

Wijngaarden G. J. Van Use and Appreciation of Mycenaean Pottery in the Levant, Cyprus and Italy (1600-1200 BC), Amsterdam Archaeological Studies 8, Amsterdam, 2002

Wolley 1938

Wolley C. L. “The Excavations at Al Mina, Sueidia” JHS 58, 1938, 1-30

Yağcı 2001 A

Yağcı R. “Soli/Pompeiopolis Kazıları 1999” 22. KST 2. cilt, 2001, 259-273

Yağcı 2001 B

Yağcı R. “The Importance of Soli in The Archaeology of Cilicia in The Second Millenium B.C.” Kilikia Mekanlar ve Yerel Güçler (M.Ö. 2. Binyıl-M.S. 4. yüzyıl) Uluslar arası Yuvarlak Masa Toplantısı Bildirileri İstanbul, 2-5 Kasım 1999, E. Jean-A. M. Dinçol-S. Durugönül (ed.), İstanbul, De Bocard, 2001, 159-165

Yağcı 2002

Yağcı R. “Soli/Pompeiopolis 2000 Kazıları” 23. KST 1. cilt, 2002, 285 vd.

Yağcı 2003 A

Yağcı R. “Beyaz Astarlı (White Slip) II Kapları ve İ.Ö. II. Binde Kıbrıs Soli İlişkileri” Adalya VI, 2003, 1-20

Yağcı 2003 B

Yağcı R. “The Stratigraphy of Cyprus WS II and Mycenaean Cups in Soli Höyük Excavations” Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions, F. Bettina - H. Genz - E. Jean - K. Köroğlu (ed.), Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, 93-106

Yağcı 2003 C

Yağcı R. “Soli/Pompeiopolis 2001 Kazıları” 24. KST 1. cilt, 2003, 513 vd.

Yağcı 2004

Yağcı R. “Soli/Pompeiopolis 2002 Yılı Kazıları” 25. KST 2. cilt, 2004, 49 vd.

Yağcı 2005

Yağcı R. “Soli/Pompeiopolis Antik Liman Kenti Kazıları 2003” 26. KST cilt 1, Ankara, 2005, 415-421

Yağcı 2006 A

Yağcı R. “Soli/Pompeiopolis Antik Liman Kenti 2004 Yılı Kazıları” 27. KST cilt 2, 2006, 33-44

Yağcı 2006 B

Yağcı, R., “Soli-Kilikia’da Bulunan Lotus Bezemeli Amphora Parçaları ve Lotus Koklayan Kutsal Fahişe Figürü”, Hayat Erkanal’a Armağan Kültürlerin Yansıması, İstanbul, 2006,

Yağcı 2007

Yağcı R. “Soli/Pompeiopolis 2005 Yılı Kazıları” 28. KST 2. cilt, 2007, 175-185

Yağcı 2008 A

Yağcı R. “Soli/Pompeiopolis 2006 Yılı Kazıları” 29. KST 3. cilt, 2008, 149-159

Yağcı 2008 B

Yağcı R. “The Invisible Presence of the Sea Peoples in Cilicia” Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü 10. Kuruluş Yılı Etkinliği Batı ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar Sempozyumu, A. Erkanal-S. Günel-U. Deniz (Ed.), Ankara, 2008, 233-240

Yağcı 2009

Yağcı R. “Soli/Pompeiopolis Antik Liman Kenti 2007 Yılı Kazıları” 30. KST 3. cilt, 2009, 465-475

Yağcı 2010

Yağcı R. “Soli/Pompeiopolis 2008 Yılı Kazıları” 31. KST 2. cilt, 2010, 333-343

Yağcı 2012

Yağcı R. “Soli/Pompeiopolis Kazıları 2010” 33. KST 2. cilt, 2012, 169-179

Yağcı 2013

Yağcı R. “Problematizing Greek Colonization in the Eastern Mediterranean in the Seventh and Sixth Centuries BC: The Case Of Soli” Rough Cilicia: New Historical and Archaeological Approaches, M. C. Hoff, R. F. Townsend (Ed), 2013, baskıda

Yakar 2001

Yakar J. “The Socio-Economic Organization of The Rural Sector in Kizzuwatna, An Archaeological Assesment” La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux (IIe millénaire av. J.-C. – IVe siècle ap. J.-C.)-Kilikya: Mekanlar ve Yerel Güçler (M.Ö 2. binyıl - M.S. 4. yüzyıl), E. Jean, A. M. Dinçol, S. Durugönül (ed.), 2001, 37-46

Yalçın 1999

Yalçın Ü. “Early iron metallurgy in Anatolia” AnatSt Vol. 49, 1999, 177-187

Yener 1983

Yener K. A. “The Production, Exchange and Utilization of Silver and Lead metals In Ancient Anatolia: A Source Identification Project” Anatolica X, 1983, 1-15.

Yener 1985

Yener K. A. “Bolkardağ, Aladağ ve Keban Madenlerinde 1984 Yılı İncelemeleri” Arkeometri Sonuçları Toplantısı I, 1985, 93-107

Zoroğlu 1991

Zoroğlu L. “Kelenderis 1989 yılı kazısı” 12. KST, 2. cilt, Ankara, 1991, 301-322

Zoroğlu 1992

Zoroğlu L. “Kelenderis 1990 yılı kazısı” 13 KST, 1. cilt, Ankara, 1992, 241-254

Zoroğlu 1993

Zoroğlu L. “Kelenderis 1991 yılı kazısı” 14. KST, 2. cilt, Ankara, 1993, 165-180

Zoroğlu 1994 A

Zoroğlu K. L. “Cilicia Tracheia in The Iron Age: The Khilakku Problem” Anatolian Iron Ages 3 The Proceedings of the Third Anatolian Iron Ages Colloquium held at Van 6-12 Ağustos 1990, A.Çilingiroğlu-D. H. French, 1994, 301-309

Zoroğlu 1994 B

Zoroğlu L. Kelenderis I Kaynaklar, Kalıntılar, Buluntular, Ankara, 1994

Zoroğlu 1994 C

Zoroğlu L. “Kelenderis'in İlk Çağ Tarihi Hakkında Notlar”, *XI. Türk Tarih Kongresi*, 437-448

Zoroğlu 1995 A

Zoroğlu L. “Kelenderis 1992 yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları” 15. KST, 2. cilt, Ankara, 1995, 189-211

Zoroğlu 1995 B

Zoroğlu L. Tarsus Tarihi ve Tarihsel Anıtları, Adana, 1995

Zoroğlu 1996

Zoroğlu L. “1994 yılı Kelenderis Kazı ve Onarım Çalışmaları” 17. KST, 2. cilt, Ankara, 1996, 245-263

Zoroğlu 1997

Zoroğlu L. “Kelenderis 1995 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları” 18. KST, 2. cilt, Ankara, 1997, 383-401

Zoroğlu 1998

Zoroğlu L. “1996 yılı Kelenderis Kazısı Raporu” 19. KST, 2. Cilt, Ankara, 1998, 483-496

Zoroğlu 1999 A

Zoroğlu L. “Kelenderis Mozayiği, Çağlar Boyunca Yerleşim ve Konut Uluslar arası Sempozyumu, Habitat, İstanbul 1999, 513-519

Zoroğlu 1999 B

Zoroğlu L.-N. Arslan “Kelenderis 1997 Yılı Kazı Çalışmaları” 20. KST, 2. cilt, Ankara, 1999,457-468

Zoroğlu 2000

Zoroğlu L. “1998 Yılı Kelenderis Kazı Çalışmaları” 21 KST, 2. cilt, Ankara, 2000, 323-337

Zoroğlu 2001

Zoroğlu L.-N. Arslan-M. Tekocak “Kelenderis Kazısı 1999 Yılı Çalışmaları” 22. KST, 2. cilt, Ankara, 2001, 311-325

Zoroğlu 2004

Zoroğlu K. Levent -A. Ç. ROSS-M. Tekocak-V. Evrin “Kelenderis 2002 Yılı Kazısı Raporu” 25. KST 2. cilt, Ankara, 2004, 451-467

Zoroğlu 2005

Zoroğlu K. Levent -A. Ç. Ross-M. Tekocak-S. Sağlan “Kelenderis 2003 Yılı Kazısı Raporu” 26. KST 1. cilt, Ankara, 2005, 333-346

Zoroğlu 2006

Zoroğlu L.-A. Ç. Ross-M. Tekocak-S. Sağlan “Kelenderis 2004 Yılı Kazısı” 27. KST 2. cilt, Ankara, 2006, 241-257

Zoroğlu 2007

Zoroğlu L. “Kelenderis 'te Bulunan Bir Pişmiş Toprak Figürin ve Düşündürdükleri” Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan, M. Alparslan-M. Doğan-Alparslan-H. Peker (ed.), İstanbul, 2007, 829-834

Zoroğlu 2008

Zoroğlu L.-M. Tekocak “Kelenderis 2006 Yılı Çalışmaları” 29. KST, 1. cilt, Ankara, 2008, 515-539

Zoroğlu 2009

Zoroğlu L.-M. Tekocak “Kelenderis 2007 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları” 30. KST .3. cilt, Ankara, 2009, 343-373

Zoroğlu 2010

Zoroğlu L.-M. Tekocak “Kelenderis 2008 Yılı Kazı ve Restorasyon alışmaları” 31. KST, 3. cilt, Ankara, 2010, 427-453,

Zoroğlu 2011

Zoroğlu L.-M. Tekocak “Kelenderis 2009 Yılı Kazı ve Onarım alışmaları” 32. KST, 4. cilt, Ankara, 2011, 260-274

Zoroğlu 2012

Zoroğlu L. “2010 Yılı Kelenderis Kazı ve Onarım alışmaları” 33. KST, 4. cilt, Ankara, 2012, 93-109

Zoroğlu 2013

Zoroğlu L. “Cypriot Basket-handled Amphorae from Kelenderis and its Vicinity” The Acts of The Athens: Cyprus Amphora Workshop, 2013, 20-29, (baskıda)